

z a l i v

Alojz Rebula Palača Marenzi 1686

Maria Isabella Marenzi Dve pismi

Pavle Merkù Opombe

Luka Sienčnik Koroški Slovenci
žrtev svetovne politike

Marij Čuk, Dolgčas, Ko luna zamomlja

Edvard Rutar Evropske podobe

Josip Merkù Fatti di luglio

Milan Lipovec Čubejska prigoda

Sergio Salvi Odrezani jeziki

Marija Pirjevec Kraško človek
v Kosovelovi poeziji

Boro Ban Moč v belem

Irena Žerjal Umetnost, poezija, bralci

Ubald Vrabec Špangerju v spomin

Igor Mislej Programski preskus

Alojzij Res Pisma Bevka

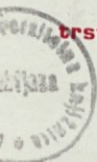
Vinko Ošlak O Morali

Radoslava Premrl Moj brat Janko-Vojko

Boris Pahor Najnižja raven

Lojze Ude Odprto pismo uredniku Mosta

Pisma, poročila itd.



zaliV

maj 1972 - štev. 34-35

Revija za književnost in kulturo izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

U r e d i l i :

Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor, Irena Žerjal - Pučnik, Rada Premrl, Marica Vidmar

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 11/92436. Frančiška Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

dr. Inž. Peter Merku, Marija Bogataj, Stanko Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina Pahor, N. N., Just Colja, Boris Cek, g. Hočevvar, J. G., Polda Gruđen, Marjan Komjanc, Z. Mozetič R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sardoč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel, dr. Edmund Žetko, Uča Berce, Marica Živec

Cena posamezne številke

5 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna GRAPHART Trst,

Ulica Rossetti 14 tel. 772151



PD 33/1978

ALOJZ REBULA

PALAČA MARENZI - OKTOBER 1686

*Gospodu
Josipu Merkuju
odkritelju
prve plemiške korespondence
v slovenskem jeziku*

Trst pred sto in sto in še sto leti.

Sto let pred francosko revolucijo.

Napišimo letnico: 1 6 8 6.

Dodajmo mesec in dan: 28. oktober 1686.

Palača Marenzi v Via dei Rettori.

Škoda, da ne vemo tudi za uro, ko sredi baročnega okrasja te patricijske hiše seda mlada grofica k mizi, da bi napisala pismo.

Ime ji je Maria Isabella Marenzi. Rodila se je v Ljubljani, kot potomka baronske rodbine Coraduzza, preživela mladost v gradiču Hallerstein - Koča vas pri Cerknici na Notranjskem in se potem od tam preselila v Trst kot žena grofa Lodovica Antonia Marenzija.

Mladi ženi, ki se je s tem zakonom povzdignila iz baronice v grofico, je nekaj čez dvajset let. Prvorojenec izmed njenih treh otrok, Gabrijel, je verjetno že zavekal v palači Marenzi. Njen mož, deset let starejši grof Ludovico Antonio, je na tem, da prevzame službo ravnatelja tržaškega Monte

di Pietà (1687). Mogoče bolj iz težnje po civilni reprezentančnosti kakor iz pridobitniškega vidika, saj sta z ženo lastnika solin v Žavljah in v Piranu ter številnih zemljišč in gradov po Notranjskem in v Brkinih.

Pismo, h kateremu je mlada grofica sedla, ni poslovnega značaja.

To je preprosto pismo hčere materi.

Maria Isabella ga namreč misli napisati svoji rodni materi, baronici Ester Maksimiliani Coraduza, rojeni von Prückenthal. Ta po smrti svojega moža, barona Franca Coraduza (1667), torej že dvajset let vdova, živi v gradiču v Koči vasi, ki ga upravlja v solastništvu z bogatim tržaškim patricijem baronom Francescom Rigonijem, lastnikom palače v Trstu (ki je stala vse do lanskega leta v ulici Crosada).

O čem se bo ta mlada plemkinja razgovorila svoji materi v pismu, h kateremu bo priložila kot vezilo zapečateno košaro grozdja s tržaškega brega?

Trst je še daleč od terezijanskega razmaha. Komaj kaj več kot današnje Staro mesto, sklop patricijskih trdnjav in obrtniških štacun v labirintu srednjeveških uličic, sredi podeželske tišine nad polji slovenskih mandrjarjev in bosopetenja ribičev ob še neobzidanem morju.

Tu pa tam se sredi morja zablešči jadro Serenissime, nekajkrat na dan se spusti s planote postiljon, a sicer plivka prav do vznožja teh palačic kmečka tišina Krasa, svet je daleč...

Se mladi grofici kaj sanja o dogajanju onkraj grebena nad mestom, na tedanjem odru velikega sveta?

Tridesetletna vojna (1618-1648) je že daleč, a Evropa še v grozi odbrneva od navala turških kopit, ki so jo grozila pomendrati. Komaj tri leta so minila, odkar je 1683 poljski kralj Jan III. Sobieski premagal na kalenberških grivinah pri Dunaju velikega vezirja Karo Mustafu.

Nad okrvavljeno celino se je razporedilo novo politično ozvezdje, v katerem lahko že razberemo horoskop moderne dobe, ki jo bo čez sto let z marseljezo inavgurirala velika revolucija 1789.

Na prestol Moskoviije stopa človek, ki mu je usojeno, da bo iz nje naredil moderno Rusijo: Peter Veliki. V somračnih ravninah Prusije rodbina Hohenzollernov že začenja buditi kasarniškega genija Nemcev. V versajskem gradu sije nad zatonom stoletja v svojem enkratnem blišču sonce Louisa XIV...

Newton in Leibnitz vsak od svoje strani odkrivata infinitezimalni račun, na nebu kulture sije plejada velikih Francozov, Racine in Molière, Boileau in Madame de Sévigné...

Kaj pa na jugu habsburškega cesarstva, kjer živi narod, ki ga je neustrašeni predikant Primož Trubar pred poldrugim stoletjem s svojo zanosno besedo in s svojo prvo knjigo krstil za Slovence?

Njegova velika sanja, protestantizem, je že sto let kot konfesija mrtva. Na njegovih ruševinah zmagoviti katolicizem dograjuje mogočno stavbo tridentinske Cerkve, toda ne nadaljuje njegovega kulturnega zaleta. Nad slovensko kulturno zgodovino se zgrne pol stoletja teme.

Med Čandkovim Katekizmom 1615 in drugo izdajo njegovih Evangelijev in listov 1672 — celih sedeminpetdeset let je vmes! — ne izide niti ena sama slovenska knjiga, če izvzamemo Basarijeve **Conciones** (1634).

In vendar pod to zmrzalo slovenska zemlja že poka v nove obete.

Na svojih misijonskih pohodih po njej kapucin Janez Svetokriški z baročno kretnjo kliče ljudi k Bogu pod pretajo turškega »lintverja«.

Zaprto v svojem Bogenšperku sredi bukovih gozdov Dolenjske, ves zakopan v bakroreze in zemljevide, italijanski baron, ki ga je ljubezen do nove domovine naredila Slovenca po srcu — Janez Vajkard Valvasor — piše tej zemlji na čast **Slavo vojvodine Kranjske**.

Ko Maria Isabella Marenzi tistega oktobrskega dne seda k pisanju, ta nemški slavospev slovenski zemlji še ni izšel: izšel bo šele čez tri leta (1689).

Po vsej verjetnosti mlada grofica nima pojma o tem. Kljub patricijskemu imenu in okolju ostaja prvenstveno žena, mati in hči.

In ko pomoči pero v črnilnik, hoče v svoji kultivirani čitljivi pisavi spregovoriti z daljno materjo o stvareh njenega malega družinskega sveta: o zdravju in o dolgovih in o konjih. In ker noče, da bi iz tržaške jeseni pismo romalo samo tja na Notranjsko, mu prilaga koš grozdja: zašit in zapečaten, kakor se aristokratski solidnosti spodobi. In na koncu, aristokratinja tudi v izrazih ljubezni, poljublja roke milosti svoje matere baronice, pa spet, čisto na kraju, vsa človeška, ostaja »njeno pokorno dete«...

Ne v italijanščini, v jeziku svojega grofovskega moža.

Ne v nemščini, v jeziku cesarstva, ki je ena od njegovih provincialnih fevdalnih opornic.

Vse to ta dvajsetletna grofica pove v jeziku srca, v edinem, s katerim — edina možna psihološka razlaga! — lahko spregovori z materjo iz intimnosti svoje biti — v slovenščini...

V slovenščini, ki jo je prinesla iz svoje notranjske mladosti, a ki ji, priseljena Tržačanka, že primešava kakšen primorski »ma«.

V jeziku, ki ni brez vsakega odmeva knjižne protestantske slovenščine, z manj tujkami, kakor jih najdemo v kakšnem sodobnem pisanem tekstu, v čistosti izraza, ki se ji slavist čudi...

In drugo ohranjeno pismo iz januarja 1690, vsebinsko še bogatejše, tako rekoč nabito dražljivih človeških momentov!

Cartana ljuba moja gospa Mati!

Česa vsega ne najdeš v njem, v prepletanju ljubeznivega plemiškega poklonstva in prav ostrega aristokratskega realizma!

To pač ni sentimentalni svet.

Iz tega pisma diha predvsem tipično meščanski smisel za materialno.

Baronici Ester Maksimilijani ni dobro, tam v gradiču v Koči vasi. In vendar slabo materino zdravje izvabi mladi grofici komaj bled stavek, naj ji pač ljubi Bog pomaga. A kako se potem na dolgo in široko razgovori, da bi dokazala svoji verjetno zamerljivi baronski materi, da so morali biti samo

tovorniki krivi, če je mati tam v Koči vasi zavihala nos ob poslanem vinu! Saj je bilo vendar tisto vino v Trstu »leipe farbe kakor zlatu, da ga je bilo leipo videt...«!

In poleg tega vinskega ganotja najdeš tudi v tem pismu spet, v ključu iste aristokratske nesentimentalnosti, denar in pravdarijo in sukence za sina Gabrijela in rjuhe in srajčice in kar troje vrst rib, seveda dobro mariniranih, in spet vino, kajpak najboljšo, kar ga je v Trstu dobiti... In po »1000« grofovskih poljubih »milosti« daljne matere spet pridejo na vrsto čisto realne reči, predivo in vretenca in rute — tja do posebnega lista, ki ga mora milost njene matere takoj po prejemu sežgati, zakaj tukaj se plava kri v svojem smislu za cvenk povzpne do — davčne utaje!

Da, otroci žal umirajo po Trstu od koz, Bog in Marija naj varujeta njene otroke, toda ob tragiki življenja človek tudi ne sme pozabiti na to, kako bi s fiktivno zadolžnico obšel cesarski patent, ki hoče od njih, ubogih grofov, novih dajatev!

Je to vse, kar je po ljubeznivem posredovanju gospoda Pietra Covre, raziskovalca arhivov rodbine Marenzijeveh, odkril slovenski slavistiki gospod Josip Merkù, že dobro znan bralcem »Zaliva« po svojem ljubečem odkrivanju naše tržaške preteklosti?

Ne.

Dvema pismoma grofice Marie Isabelle Marenzi se pridružuje še enaindvajset doslej še nerazbranih pisem, ki jih prav tako v slovenščini piše svoji hčeri v Trst baroni a Ester Maksimilijana von Prünkenthal - Coradua iz Koče vasi.

V dosti manj čitljivi pisavi, a kdove, če ne s prav tako slastno človeško vsebino.

Če upoštevamo, da pred tem dražljivim rokopisnim svežnjem — skupno 23 pisem! — slovenska korespondenca tako rekoč ne obstaja, je pomembnost te najdbe na dlani.

Kaj imamo namreč prej?

Skoraj nič več kot pismo — odkril ga je po vojni pokojni dr. Maks Miklavčič — Sontnerja Adama (1576-1641), vikarja ljubljanskega škofa Hrena, svojemu predstojniku okrog leta

1620, a ki se po svoji vsebini daleč ne da primerjati s pismom Marie Isabelle Marenzi.

Toda najdba postaja senzacionalna, če jemljemo v poštev dejstvo, da sta v tem primeru oba korespondenta — prikovana v svoj prostor in v svoj čas s kopico dokumentov od Valvasorja (Ehre, XI, str. 272-274) tja do grmade listin iz arhiva Marenzijevih — iz plemiških vrst.

Tiho, vztrajno delo g. Josipa Merkuja je bilo kronano z odkritjem absolutno prve najdene plemiške korespondence v slovenskem jeziku.

Pozitivistična ekskluzivnost dr. Franceta Kidriča, ki je možnost rabe slovenščine v plemiških slojih a priori izključil, se je s tem podrla. Tiha teza mladega slavista dr. Jožeta Koruze, ki je to možnost predpostavljal, je s to najdbo našla svojo neovrgljivo potrditev.

»Prešorni Hallestein — premirna Koča vas« — se glasi verz iz pesmi, ki jo je Oton Župančič posvetil temu svojemu priljubljenemu počitniškemu Tuskulumu na Notranjskem, ki mu je tudi navdihnil cikel Ostrnice.

Škoda, da ni bilo dano temu knezu slovenske besede zadoščenje, da bi lahko potežkal v rokah sveženj slovenskih pisem, ki jih je pred tristo leti iz iste Koče vasi, izza istih gozdov in voda, pisala stara plemkinja svoji hčeri grofici v Trst.

Kljub vsemu temu pa tega dokumenta kljub razumljivemu ganotju ljudi, ki so si šele pred dnevi izbojevali slovenske table za Nabrežino, Devin in Šempolaj, ne bomo obežali na večji zvon, kakor zasluži.

Ne, Maria Isabella Marenzi ni slovenska Madame de Sévigné, čeprav bi, kdove, ujeta v kulturnejše sape, to lahko postala...

Odkar je Prešeren ustoličil slovenščino v najvišjem knežjem gradu človeškega duha, nam je zapovedana ravnodušnost tudi do slovenščine baronov in grofov.

Vendar ne do take mere, da ne bi po potrebi vrgli v zobe komu, ki ga boli slovenska napisna tabla v Trnovici, teh 23 pisem iz palače Marenzi.

In ga po potrebi popeljali pred njo, saj še stoji sredi Trsta.

Je pri tem sploh vredno pripomniti, na kakšno bedno ozadje se ob teh sproščenih slovenskih pismih **ureže** novodobna šovinistična demonija, ki na eni strani hrani manjvredno narodno nestrpnost, na drugi pa prav tako manjvredno za-kompleksanost, če že ne odpad?

In če je kakšnemu zamejskemu — in matičnemu — Slo- vencu potrebna tudi kakšna grofovsko spodbuda, da ne izda svoje zvestobe, jo danes ima: čemu bi se mu bilo treba sra- movati jezika, ki se ga niso sramovali grofje, in to že stopet- deset let pred Prešernom in tristo let pred republiko Slove- nijo?

Naj se na koncu tudi v imenu tržaških prijateljev zahva- lim vsem, ki so omogočili, da je ta korespondenca ne samo prišla na dan, ampak bila tudi deležna pozornosti, ki je je vredna.

Gospodu Pietru Covreju, ki je občutil za častno dolžnost, da korespondenco preda naprej v slovenske roke.

Gospodu Josipu Merkuju, ki bi brez njegovega prizade- vanja ta korespondenca verjetno v slovenske roke ne bila prišla.

Ljubljanskima slavistoma dr. Matjažu Kmeclu in dr. Jo- žetu Koruzi, ki sta znala v hipu dojeti pomembnost najdbe in takoj priskočila s svojo strokovno asistenco.

Mimogrede bodi povedano, da si je dr. Jože Koruza, strokovnjak za fevdalno rodoslovje na Slovenskem skupno z dr. Pavletom Merkujem prevzel nalogo, da celotno kore- spondenco strokovno obdela in jo na primernem mestu obe- lodani.

In čisto na koncu še hvala dr. Pavletu Merkuju, sinu naj- ditelja te korespondence, ki je znal najdbo prestreči z občut- ljivostjo umetnika in s pristopom strokovnjaka slavista.

Njegov je tudi jezikovni komentar k obema pismoma.

DVE PISMI

1.

*Alla Ill.ma Sig.ra Sig.ra et
Prona mia Cols.ma la Sig.ra
Ester Maximiliana Lib B:
Coraduza in*

5 *Con un Cesto Holerstan*

Vaseg.da

*Perserzhena moia Luba Gospa Matti
Mi bodega bug qualem smo sdraue, ma nas Gosput
strizh ie se sdai u postele is soiem Putegrom
10 kier se Vasegnade pusti lepu perporozhet,
iest sem ussa uesela, de bodega búg saqualem
se VasG. bulle pozhutio, iest sem usse periel
kar kolle so me poslale, sachetiro ih lepu
saqualimo ieno bug lonai sa usso nih
15 dobruta. Kar nam store iest uhem de im na
bodem necole otuernila, pak ih prosem
nai sname sasafaio kier kolle im moremo
slusiti, se smo usele no nimer perplaulene
Vas G. na sluseba strezhi, Sa uolle douga
20 bodem scusela da bodem Josefa perpraula
de bode on plazau, alle ene drugekrat
se bodem uzila katerimo kai dobrega storet
de eden more doste slet beset periet sa niegoua
dobruta, mene zollo moie serze bolli de
25 VasG. mene piseio de iest na
rada kenem Gremdem bug ie moia prizha
de do sdai nisem mogla priti, de scuscle
smo iemele doste oprauet, pak se bug
da kenem pridem im bode usse pouedela*

I.

Alla Illustrissima Signora Signora et
Patrona mia Colendissima la Signora
Ester Maximiliana Libera Baronessa
Coraduzza

in

5 Con un cesto

Hallerstein

Vaša milost,

prisrčna moja ljuba gospa mati!

Mi, bodi Bog hvaljen, smo zdravi, a naš gospod
stric je še zdaj v postelji s svojim protinom,

10 kateri se pusti Vaši milosti lepo priporočiti.

Jaz sem vesela, da — bodi Bog zahvaljen —
se Vaša milost bolje počutijo. Vse sem prejela,
kar koli so mi poslali, za kar (se) jim lepo
zahvalimo in Bog lonaj za vso njih

15 dobroto. Kar nam store, jaz vem, da jim ne
bom nikoli vrnila, pač jih prosim,

naj z nami razpolagajo, kjer koli jim moremo
služiti, saj smo vselej in vedno pripravljene

20 Vaši milosti na voljo streči. Zavoljo dolgá
bom skušala, da bom Jožefa pripravila,

da bo on plačal, ali drugikrat

se bom naučila, komu kaj dobrega storiti,

da kdo more dosti hudih besed prijete za svojo
dobroto. Mene celo moje srce boli, da

25 Vaša milost meni pišejo, da ja ne-

rada k njim grem. Da mi Bog je moja priča,

da do zdaj nisem mogla priti; da (bom) skušala;

smo imeli dosti opraviti, pa če Bog dá,

da k njim pridem, jim bom vse povedala.

- 30 Sdaj pak smo kcumai eno mallo oprauete nase
 rezhi, toku se Vaseg.de na bode unglercat
 ih prosimo de zes ene deuanast dni, be nam
 poslale se deua kognia, no tude eniga scloue-
 ka is kosam, bres tistiga kier bode pelau kognie
 35 toku bomo Vaseg.da perscle na sluseba strezhi,
 Poslemo Vaseg.de Grosdia kculer ie mogu nest,
 Kos ie dobro sasit no sapezhaten, kcorbeza sem
 per sebe sdersala, ia bomo sabo pernesle,
 Drusega na uhem anphe is moiem Gospudam
 40 Lubem sem im pochleuno perporozhimo no im
 kuscne mo nih Roke, ostaneozh,
 Vaseg.da
 Pochorno deite

M.a I.la Marenzi

- 45 Trieste li 28 8.bre 86

II.

VaseGnada

- Zhartana Luba moia Gospa Matte
 Sem perielas Vas.de pismo, no usse kar so me
 poslale, bug ta im lonai kier usele nas
 5 oscherbe, nih dobrute mi im nabomo
 necole otuernile, anphe prosimo nai sasa-
 faio sname kier im moremo slusit, mene
 ie serze sau de se Vas.de slet pozutio bug
 ta im dai nih to lubo sdraue,
 10 Jest no mui Gosput ieno usse vchise se
 namoremo sadoste prezudet de vino im
 ie tachu slet persclu, sachai usse vchise
 so ga uidele no tude pochusele cheder so
 ga mosie noter lodrize postauete is eniga

30 Zdaj pač smo komaj malo opravili naše
reči, tako če se Vaši milosti ne mo mudilo (?),
jih prosimo, da bi nam čez kakih dvanajst dni
poslali še dva konja in tudi enega člove-
ka s košem mimo tistega, ki bo peljal konje;
35 tako bomo Vaši milosti prišli na voljo streč.
Pošljemo Vaši milosti grozdja, kulker je mogel nesti.
Koš je dobro zašit in zapečaten, korbico sem
pri sebi obdržala, jo bomo s sabo prinesli.
Drugega ne vem, kakor da z mojim gospodom
40 ljubim se jim pohlevno priporočimo in jim
poljubimo njih roke, ostajajoč
Vaše milosti
pokorno dete

M(ari)a I(sabel)la Marenzi

45 Trieste, li 28 ottobre (16)86

II.

Vaša milost,

cartana ljuba moja gospa mati,
sem prejela Vaše milosti pismo in vse, kar so mi
poslali: Bog jim lonaj, ki vselej nas
5 oskrbe; njih dobrote jim mi ne bomo
nikoli vrnili, ampak prosimo, naj razpo-
lagajo z nami, kjer jim moremo služiti. Meni
je iz srca žal, da se Vaša milost slabo počutijo, Bog
jim daj njih ljubo zdravje!
10 Jaz in moj gospod in vsi v hiši se
ne moremo zadosti prečuditi, da jim je vino
tako slabo postalo, zakaj vsi v hiši
so ga videli in tudi pokusili, kadar so
ga možje noter v lodrice postavili iz enega

- 15 *poucheniga soda chier ie billu zisto no
leipe farbe koker slatu, da ga bellu lepu
uidet, mui Gosput praue de ni mogoze
drugo anphe de so Tourniche chacho scl-
maria storile, sachai to vino ie to nar*
- 20 *bulle is nase Mandrie, se ie tisto vino ie
slet tochu kako mi ga nimamo capelze
dobriga nasem cheldre, mui Gosput ie ottu
poslat tistega Iosefega alle mene ineo useu
chise se nam ie sdelo uelicho bulse to nase*
- 25 *domace koker Iosefauo, tochu sem prosila Gos-
puda de im ie nasega poslau Lubesniua
moia Gospa Matte oni moreio dobro uedit de
be iest na billa tochu naspametna de be im
poslala tacho slet vino, sachai uhem chai touor-
niche chostaio, ono ni drugo anphe touorniche*
- 30 *so ga scasile, mui Gosput praue de bodo prau
storile nai se ga store plazat; Sach dan mui
Gosput ie pret prauiza sa uolle Denarie otth
Cosmaza sachai po use sille Gospa Luchina*
- 35 *ih hoze iemet, Minich shuetiga Francescha
so tude gore scozile sa Cens otth chise, mui
Gosput brane bol kar mo ie nar uez mogoze
uez koker be billa negoua ta prauda, scorai
se bo uedelo ene chonez kar bo prauiza storila*
- 40 *alle treba doste spendat sachai obedne na stori sastoin
Moie Fraue Botre poslem ueliche slusbe no io
lepu saqualem sa posteta i poslem ena suchen-
za moiega Gabriela, nauhem alle bode saino
nai sa dobro usame, taista Ariucha kier ie*
- 45 *Baia poslala sem ia iest senchala ie billa
ena zuina debela chier ie diala de bode scuse-
la ena sraziza otrocho storet, mi tude uzierai
smo iemele eno pismo otth Gosput Rigona
kier pise de ima usse 3 Mesez Merselza pak*
- 50 *zdai de me ie lagle, se ie Gosput Matia per
Vas.de nai nas lepu perporoze Gospa Laura*

15 polnega soda, kjer je bilo čisto in
lepe barve kakor zlato, da ga (je) bilo lepo
videti. Moj gospod pravi, da ni mogoče
drugo, kakor da so tovarniki kako hu-
dobijo storili, zakaj to vino je naj-
20 boljše iz naše mandrije; saj, če je tisto vino
slabo, kako da ga mi nimamo (več) kapljice
dobrega v naši kleti? Moj gospod je hotel
poslati Jožefovega, ali meni in vsem v
hiši se je zdelo veliko boljše to naše
25 domače kakor Jožefovo, tako sem prosila go-
spoda, da jim je našega poslal. Ljubezniva
moja gospa mati, oni morajo dobro vedeti, da
bi jaz ne bila tako nespametna, da bi jim
poslala tako slabo vino, zakaj vem, kaj tovor-
30 niki stanejo. Nič ni drugega, kakor da so ga tovarniki
skazili. Moj gospod pravi, da bodo prav
storili, naj si ga store plačati. Vsak dan moj
gospod je pred pravico zavoljo denarja od
Kosmača, zakaj po vsi sili gospa Luchina
35 jih hoče imeti; menihi svetega Frančiška
so tudi gor skočili za davek na hiše, moj
gospod brani, boljše kot mu je mogoče,
več, kakor (da) bi bila njegova ta pravda; skoraj
se bo vedelo za konec, kar bo pravica storila;
40 ali je treba dosti potrositi, zakaj nihče ne stori zastonj.
Svojo gospo botro vdano pozdravljam in se ji
lepo zahvalim za poštev in pošljem suknjič
mojega Gabrijela; ne vem, ali bo zanjo;
naj za dobro vzame. Tisto rjuho, ki jo je
45 Baja poslala, sem jaz podarila, je bila
le debela cunjja; in je dejala, da bo skuša-
la srajčico otroku sešiti. Mi tudi včeraj
smo imeli pismo gospoda Rigona,
ki piše, da ima vse 3 mesece mrzlico, pa
50 zdaj da mu je laglje. Če je gospod Matija pri
Vaši milosti, naj nas lepo priporoče, gospa Laura

no mui Gosput na uideio ta shueta vra
 de be vTerst persu, Nasa Nuna se Vas.de pus-
 ti lepo perporozet ieno sem ie pouedala koker
 55 so me Vas.de pisale, mui Gosput i pustu zcha-
 chat en dan uez tlazana sategauola kier
 ni bellu Ribe nas ie bellu sram poslat ga
 prasniga, tochu po ueliche sreze smo dobi-
 le te Ribe ott 3 Sorte sgorai bodo nesle Girale
 60 na srede varole spodai pak sfoie usse
 dobro nareieno ú Marinade kitere bodo sa
 nasa uolla usile, is Putericham vinam nar
 tega bulega, kier se sdai ú Terst proda
 drusega na uhem anphe is moiem Gospudam ieno
 65 is ussa moia drusina sem im pohleuno perporozimo
 no ih chusnemo 1000 krat, ostanem,
 Vas.de

P. P: dobrotliua moia
 Gospa Matte iest ih
 70 lepu prosem sa eno mallo
 prediua sachai moia drusina
 nima chai prest, nai me posleio moia
 vretenza ih prosem, moia Polana
 se Va.de perporozi no ih prose de bo rechle
 75 Mergeze de be ie poslala fazonetel chier ie
 billa suchena sauita sachai nie Brat le porozu
 de ie io Mergeze sella vCirkenze
 Pochorno deite

M.a I.la Marenzi

80 Trieste ii Ge.o 90

(sledí na posebnem listku)

Je persu ene Patent otth Cesaria tuchai u Terst de be
 iemu sak dat eno
 tulecho otth sache chisse chulecher premore, mui Go-
 sput se boi de be
 na ottele chai doste iemete, alle de be mo su na ussele
 tochu posle

in moj gospod komaj čakata,
da bi v Trst prišel. Naša nuna se Vaši milosti pu-
sti lepo priporočiti in sem ji povedala, kakor
55 so mi Vaša milost pisali. Moj gospod je pustil ča-
kati dan več tlačana zategavoljo, ker
ni bilo rib. Nas je bilo sram, poslati ga
praznega; tako po veliki sreči smo dobi-
li te ribe treh vrst: zgoraj bodo našli girice,
60 na sredi brancine, spodaj pa morske liste, vse
dobro marinirane, in jih bodo
za našo voljo vzeli s sodčkom vina naj-
boljšega, ki se zdaj v Trstu prodaja.
Drugega ne vem, kakor da s svojim gospodom in
65 z vso družino se jim pohlevno priporočimo
in jih poljubimo 1000-krat, ostanem

Vaše milosti

P.P: Dobrotljiva moja
gospa mati, jaz jih
70 lepo prosim za malo
prediva, zakaj moja družina
nima kaj presti. Naj mi pošljejo moja
vretenca, jih prosim. Moja Polana
se Vaši milosti priporoči in jih prosi, da bi rekli
75 Mergeci (?), da bi ji poslala ruto, v kateri je
bila suknja zavita, zakaj nje brat je poročil,
da jo je Mergece (?) vzela v Cerknici.
Pokorno dete

M(ari)a I(sabel)la Marenzi

80 Trieste, 11 Ge(nnai)o (16)90.

(sledi na posebnem listku)

Prispel je cesarski patent sem v Trst, da bi imel
vsakdo dati
toliko od vsake hiše, kolikor premore. Moj gospod se
boji, da bi
ne hoteli kaj dosti imeti ali da bi mu soli ne vzeli,
tako pošlje

*Vas.de ta obligation, koker be bille Vas.da da nam
denarie posadile
85 ieno on im pak tulecho su Cedierau, se be bellu potreba
de be
mogle Vas.de letta obligation alle pismo pochasiat, lettu
me ie rauno
mисло persclo cheder ie iemu itti proz tlazan, de be
Vas.de ena tache-
sena obligation sturu, tochu ga ne bodo mogle silet,
sachai poreze su
ni moia sem io Cedierau moie Gospe Matere, kier me
je tulecho
90 denarie posodila, tuchai u Terst gredo ochule Cosize
ieno otroze
slo Merio, bug no Mate bosia uore moie otroze, im
poslem ena scatola
Caparozelne, nai ta Cegelze prezai sesgo.*

PAVLE MERKU'

*O jeziku obeh pisem
Marie Izabelle Marenzi*

Kranjska knjižna snovanja niso bila povsem tuja tržaški grofici: o tem pričajo sicer redke pravopisne posebnosti. Najlaže jih morebiti spoznamo v besedah z afrikato č: *perserzhena, perporozhet, pozhutio, strezhi, prizha, sapezhaten, ostaneozh*; toda še številnejši so zapisi tega glasu s preprostim z: *plazau, uzila, zes, prezudet, zisto, mogoze, Cosmaza, hoze, scozile, uez, sraziza, uzierai, perporoze, tlazana, sreze, porozu, proz, poreze*. Da gre, več kakor za kolebanje, za dejansko negotovost, nam pričajo zapisi *zhartana* in *strizh*, kjer stoji digram *zh* za afrikato *c*, in *zchachat*, kjer imamo opraviti z edinstvenim trigramom.

Lahko bi pritegnili še druge primere in ugotovili, da je Marenzijeve morala poznati tudi slovenske knjige. Vendar je število

Vaši milosti to zadolžnico, kakor bi bila Vaša milost
 nam denar posodili
 85 in on jim je pač toliko soli odstopil, če bi bilo potreb-
 no, da bi
 mogli Vaša milost to zadolžnico ali pismo pokazati.
 Le-to mi je ravno
 na misel prišlo, kadar je imel iti proč tlačan, da bi
 Vaši milosti
 takšno zadolžnico napisal, tako ga ne bomo mogli
 siliti, zakaj poreče: sol
 ni moja, sem jo odstopil svoji gospe materi, ker mi je
 toliko
 90 denarja posodila. Tukaj v Trst gredo okoli kože in
 otroci
 zelo mrjó, Bog in Mati božja varujta moje otroke! Jim
 pošljem škatlo
 školjk. Naj ta listek precej sežgo!

primerov v podporo nasprotni tezi mnogo večje: v glavnem je torej
 tržaška grofica pisala tako, kakor si je mogla in znala sama poma-
 gati. In pomagala si je pač tako, kakor si je lahko pomagal človek,
 ki slovenščino obvlada in je sicer vaje pisati po italijansko: *sache-
 tiro* — za katero; *necole* — nikoli; *se* — se, še, saj; *scusela* — sku-
 šala; *kognia* — konja; *scloueka* — človeka; *perscle* — prišle; *kuscne-
 mo* — kušnemo; *oscherbe* — oskrbé; *vchise* — v hiši; in večno kole-
 banje pri sičnikih in šumevcih, ko rešuje vsak primer sproti.

Kakor vemo, se je Maria Isabella Marenzi rodila v Ljubljani
 okoli l. 1665, je preživela vsaj del mladosti v Koči vasi, se omožila
 v Trst okoli l. 1685. Vse tri življenjske postaje so zapustile sled v
 jeziku njenih pisem.

Gorenjska sestavina je razvidna predvsem v njenih doslednih
 zapisih moderne vokalne redukcije (*necole*), v oblikah *saino*, *zuina*,
 v akuzativih kakor *sa niegoua dobruta* idr.

Notranske oblike so *deite*, *leipe* idr.

Tržaške so besede *qualem*, *saqualem* (o izgovarjavi nas ne pre-
 pričuje zapis z *u*, saj grofica piše največkrat *u* za *v*, temveč uporaba
 črke *q*, ki izdaja labiovelarno artikulacijo, nadalje *lodriza*, *pou-*

chen, mandria, frazeološki primer *vino je slet persclu*, frazeološki kalk na *uideo to shueta vra* (non vedo l'ora — komaj čakam) in italijanski *ma*.

Po teh pripombah bo zadostovalo dodati prepisu v moderni slovenščini, ki skuša ohranjati v glavnem slogovne posebnosti izvirnika, le razlago posameznih besed in opozorilo na oblike, ki si jih ne znam razlagati.

I/23 *slet* je nemški *schlecht*, sl. dial. *žleht*

I/28 *se berem če*

I/29 *bode* je očitna pomota nam. *bodem*

I/31 *unglercat* je bržkone nem. *Ungelehrigkeit* — neučakanost, nestrpnost; *se berem če*; smisel je torej: če Vaša milost ne bodo nestrpni; toda dejstvo, da je za to razlago treba samostalniki tolmačiti kot pridevnik, mi daje misliti, da razlaga ni zanesljiva.

I/39 *anphe* (gl. tudi II/18, 30, 64) si ne znam razlagati; veznik je rabljen v vseh štirih primerih v pomenu *kakor da, razen da* II/18-19 *scl-maria* je morebiti iz nem. *Schlimmerei*?

II/20 prvi *ie* bi bilo smiselno brati *če*

II/42 *sa posteta* si ne znam razlagati

II/53 *de* je bržkone pomota, berem *se*

II/65 *sem* je očitna pomota nam. *se*

Grad Hallerstein in osebe

v pismih Marenzijeve

HALLERSTEIN I/5): Gradič tega imena je zgradila v 2. pol. 16. stol. rodbina Haller, po kateri je dobil nemško ime Hallerstein (Krajevni leksikon Slovenije, I/58). Za Hallerji je postal njegov lastnik baron Rafael Coraducci (Coraduzzi) in po njem sta ga podedovala sinova Filip in Franc. Ko sta tadva umrla - Filip l. 1665, Franc. l. 1667 — sta postali solastnici obe vdovi: Kristina Schönleben in Ester Maksimilijana von Prückenthal (Prückentall). Slednja je kmalu odkupila delež svakinje, a je odslej delila solastništvo gradu z gospodom Francem Rigonijem (Valvasor, Slava Vojvodine Kranjske, XI/272-274). Grad Hallerstein je v Koči vasi pri Cerknici.

Da berem pindem im bode une poudela
Dai jat. Im keimai eno mado oprave le nase
vezhi, tozu se vasegde na bode unghiat at
ih vrohimo de zes ene demant Dai, be nam
pokale se dena kogria, no kude eniga seloue
ka is kotam, bres kistiga. Ser bode zelau logu
tozu como vasegde pusele na sluseba Strezhi,
Paslamo vasegde brodia keuler ie mogu nest,
Los ie dobro sabit no sareghaten, keorbeja sem
per sebe edersala, ia como sabo pernesti,
Drutega na uhem anhe is moim Pasquidam
Lubem sem im prohledaw perporokhimo no im
kuserenw nih koke, ottareozh 9.

Vaseb. da

Trieske 128 g. 28. 66

Pachomas deite
n. St. heren ti

Sklep prvega pisma Marie Isabelle Marenzi

ESTER MAKSIMILIJANA CORADUZA (I/3) rojena von Prückenthal: ne razpolagam s podatki o rodbini von Prückenthal in njenem izvoru. Menda je na stara leta zapustila Kočo vas in umrla v Ljubljani. Pismo grofa Franca Karla von Hochenwart z dne 9.I. 1770., pisano v Ljubljani in naslovnjeno Maksimilijaninemu pravnuku, pove, da je rod Caraduci že izumrl, medtem ko rod von Prückenthal še živi.

MARIA ISABELLA MARENZI (I/44, II/79), rojena Coraduza, je njena hči. Rojena v Ljubljani l. 1665 (?), poročena l. 1685 (?) z grofom Lodovicom Antoniom Marenzijem (rojen v Trstu 16.1.1652.). Slednji je l. 1687 postal direktor tržaškega Monte di Pietà in je bil posestnik solin v Žabljah in Piranu ter številnih zemljišč in gradov na Notranjskem in v Brkinih. Palača Marenzi v Trstu je v ulici dei Rettori in je last Marenzijevih.

JOŽEF (I/20, II/23, 25) je menda Giuseppe Marenzi, ugleden in bogat sorodnik Lodovica Antonia Marenzija.

BARON FRANCESCO RIGONI (II/48) je bil bogat tržaški patri-cij, lastnik palače na ulici Crosada, ki so jo lani podrli. Solastnik gradu Hallerstein.

GOSPOD MATIJA (II/50) je menda grof Mattia Costanzi, so-rodnik Marenzijevih, Palača Costanzi je danes last tržaške občine in stoji za mestno hišo.

GOSPA LAURA (II/51) je menda Laura Marenzi, sorodnica Ma-renzijevih.

Gospod Pietro Covre iz Trsta in prof. Jože Koruza iz Ljubljane sta mi posredovala večino podatkov o Marenzijevih in Coraduzije-vih: obema se iskreno zahvaljujem.

KOROŠKI SLOVENCİ ŽRTEV SVETOVNE POLITIKE

Predavanje v Geografskem društvu Slovenije
v Ljubljani 11.11.1971

Pokazati vam hočem najprej sliko jezikovnih razmer, kakršna se nam je nudila pred prvo svetovno vojno na ljudski šoli v Dobrli vasi. Nato naš politični razvoj, ki je privedel do sedanjega narodnostnega stanja. To dobo sem, kot privatni dobrolski živinozdravnik, ki je vse svoje življenje prebil skupaj s slovenskim koroškim kmetom, intenzivno sodoživiljal. V referatu vam bom poskušal pokazati, kje vidim krivdo, da se je ravno v teh zadnjih 50 letih naše narodnostno stanje tako zelo poslabšalo.

Leta 1910 sem začel hoditi v ljudsko šolo v Dobrli vasi. V razredu nas je bilo okrog 50. Ker razen štirih, od katerih sta dva bila sinova priseljenih uradnikov, eden sin priseljenega italijanskega trgovca, in četrta hči zdravnika, čigar oče se je enako priselil, vsi drugi nismo znali nemško, je učiteljica Dobrin z nami govorila slovensko. Med letom nam je posredovala že toliko nemškega znanja, da je v drugem razredu učitelj Kogelnik mogel poučevati že dvojezično. V drugem šolskem letu se je naša nemščina že toliko izpopolnila, da je tretji razred mogel veljati že kot nemški. Učiteljica Cacak je slovenščino sicer še obvladala, a se je med poukom ni več posluževala. Četrty razred je poučeval že trd Nemeč Schönherr.

Dvakrat na teden se je v popoldanskih urah poučevala tudi slovenščina, a samo na prostovoljni podlagi. V vsakem razredu nas je pri slovenskih urah bilo okrog 7. To je 14 odst.

Sedanji koroški deželni šolski inšpektor Rudi Volk, je v 145. št. revije »Das Menschenrecht« objavil, da jih je leta 1892 od 10.292 šoloobveznih slovenskih otrok tudi samo 1392 ali 13 odst. bilo prijavljenih k slovenskemu pouku. Torej v dvajsetih letih nobene spremembe. Vzroki za neprijava so verjetno že tedaj bili enaki, kot so veljali v času mojih otroških let.

Popoldanski pouk je imel sledeče slabe strani. Otroci so popoldne že zmučeni; toplo hrano dobe še toliko pozneje. Otrok ima, če mora dalje ostati v razredu, občutek, da je zagrešil kaznivo dejanje in da je zato »zaprt«.

Glavni vzrok majhnega števila prijav k slovenskemu pouku je iskati v tem, da so starši bili pod vplivom Schulvereina in Südmarke, ki sta stalno trdila, da se otrokom slovenščine ni treba učiti, ker jo tako že znajo. Nemško pa morajo znati, da se jim bo v življenju bolje godilo. Drugi vzrok za starše je bil v tem, da so otroke hoteli imeti čimprej doma, ker so jim bili potrebni za pašo in druga dela.

Sicer pa pouk slovenščine tudi za otroke ni bil prav nič privlačen. Stalno se je mlatila dolgočasna gramatika, ker je verjetno tako veleval učni načrt.

Gonja proti slovenščini s strani nemške propagande je torej imela dvojno lice. Najprej se je otrokom reklo: slovenščine se vam ni treba učiti, ker jo že znate. Pozneje, ko so dorasli, se jim je reklo: vi ste »Windischerji«, ker prave slovenščine ne znate.

Učitelj Koberer je kot učitelj petega in s tem zadnjega razreda imel otroke 2-3 leta pod svojim velenemškim vplivom. Kljub temu tudi njemu ni uspelo, dasiravno nam je stalno pripovedoval, da moramo nemško pozdravljati, da moramo na poti iz šole in vanjo nemško govoriti, da moramo tudi doma z bratci in sestrami nemško govoriti, da jim bo potem v šoli lažje šlo. Ni mu uspelo, ker so bile tedaj vasi, kakor tudi še dvajset let pozneje, tako trdo slovenske, da ni uspela niti kolonizacija Heimatbunda v letih okrog 1930. Tedaj je nemška Bodenvermittlungstelle v naših slovenskih vaseh sistematično naseljevala nemške kmete, in to pred-

vsem iz severne Nemčije, z namenom, da bi njih nemški otroci spravili nemško govornico tudi med slovenske otroke. Ni mi znan niti en primer, da bi se to posrečilo. Koroški Slovenci so te priseljence, ne oziraje se na narodno zavednost kot tuj element izločili. Ostali so izolirani. Ker so zaradi nepoznanja naše zemlje povečini tudi slabo gospodarili, so bili brez vsakega vpliva in domačinom le v posmeh. Ta akcija se je kot neuspela kmalu ukinila.

Namen utrakvistične šole torej ni bil otroka naučiti materinega jezika, temveč dati mu čimprej toliko nemškega znanja, da je mogel slediti nadaljnjemu nemškemu pouku. Pri tem pouku se je otrokom stalno pripovedovalo le o veličini nemškega naroda, o zgodovini nemških vojvod in cesarjev, ker je tako hotel učni načrt. Nikdar ni bilo slišati niti besede o slovenskem narodu. Nikoli nam niso povedali, da bi se še kjerkoli drugje slovensko govorilo. Niti ne, da smo Slovenci narod zase. Naša šolska zgodovina in zemljepisje sta se sukala predvsem okrog Koroške. Tam živijo: die Rosentaler, die Gurktaler, die Lavanttaler itd., vsi pa so seveda, vsaj tako smo iz pripovedovanja učitelja sklepali, sami Nemci. Na ta način so nam že v otroška srca vcepili občutek slabosti, osamelosti in manjvrednosti. Da bi se pa na drugi strani v nas utrdilo prepričanje o veličini in mogočnosti nemškega naroda, so poskrbele prireditve Südmarke. Bilo je mnogo ljudi in zelo veselo. Otroke so za dobre športne dosežke pri plezanju na majsko drevo, tekanje v vreči in podobno zelo bogato nagradili.

Edino verouk se je v vseh razredih poučeval v slovenskem jeziku. Ob koncu vsake ure je katehet tistim otrokom, ki so se šteli za Nemce, isto še enkrat na kratko povedal v nemškem jeziku. Kateheti so nas že v šolski dobi navajali k branju slovenskih knjig. Zato je povsem razumljivo, da so bili tudi kateheti tisti, ki so vodili prosvetna društva, ko so se ta konec prejšnjega stoletja začela ustanavljati.

Konec prejšnjega stoletja so slovenski koroški kmetje dostikrat zašli v gospodarske težave. Nemški in ponemčurjeni trgovci in obrtniki so te stiske kmetov s pomočjo nemškega

propagandnega denarja, katerega je tedaj že dosti prišlo v naše kraje, izrabili za germanizacijo. Zato ni nič čudnega, da so na južnem Koroškem bile najprvo ustanovljene slovenske posojilnice. Smatrati jih moramo kot narodno-obrambno delo. Kot prva je bila ustanovljena posojilnica v St. Jakobu v Rožu, leta 1872; v Sinčevasi, oziroma Dobrlivasi leta 1890. Tudi tu so bili iniciatorji predvsem duhovniki.

Ker je dobrolski trgovec Taurer bil zelo vnet propagator nemštva in razbijač slovenskih volilnih shodov, nazadnje pri Mežnarju v Kokju, je posojilnica l. 1904 sredi Dobrlevasi zgradila veliko trgovsko hišo, ki raj bi bila konkurenca Nemcu Taurerju.

Tako so se koroški Slovenci do te dobe germanizaciji upirali predvsem z lastno močjo in to ne brezuspešno. Edino Ciril-Methodovo društvo jim je priskočilo na pomoč in s prispevki malega slovenskega naroda zadnja leta prejšnjega stoletja zgradilo šolo v St. Rupertu pri Velikovcu l. 1896 ter v Št. Jakobu v Rožu.

Izbruh prve svetovne vojne je tako kulturni kakor tudi gospodarski razvoj koroških Slovencev temeljito zavrl. Precejšnje število duhovnikov je bilo zaprtih. Tudi Franca Grafenauerja ni mogla rešiti imuniteta.

Akcija »majniške deklaracije« je poživila tudi koroške Slovence. Wutte pravi, da je od 80.000 koroških Slovencev deklaracijo podpisalo okrog 19.000 in to kljub temu, da je škof Hefter, rojen Bavarec, v posebni okrožnici prepovedal pobirati podpise. (Wutte: **Kampf um Kärnten 1943**). Tudi dr. Lambert Ehrlich piše o tem.

Odločilni dnevi za Koroško so prišli po zlomu Avstro-Ogrske. Znano je, da so koroške oblasti tedaj pričakovale zasedbo dela Koroške po jugoslovanskih četah. One so se za ta primer tudi vojaško pripravile, kakor pravi Wutte. Iz nerazumljivih vzrokov pa je slovenska vlada v Ljubljani zasedbo hotela izvesti bolj administrativno kot vojaško. Ker je na Koroškem manjkalo drugega generala Maistra, so nemške koroške čete maloštevilne slovenske prostovoljce kmalu porinile ne samo iz Zilje, temveč tudi iz vsega Roža, tja do pre-

dora pri Podroščici. To je bila prva velika napaka, ki jo je napravilo vodstvo slovenskega naroda. Nihče tedaj ni mogel pričakovati, da bi se mogli koroški Slovenci sami ubraniti nemške premoči. V jugoslovanskih rokah je tedaj ostal le še Velikovec in večina Podjune.

V tako vojaško nerazveseljivem stanju so se morali slovenski parlamentarci podati v Gradec, da z Avstrijci sklenejo premirje. Slovensko delegacijo je vodil dr. Žerjav. V njej so še bili: Smodej, Kudelka in Franc Grafenauer. V avstrijski delegaciji je bil tudi kapetan Pirkham, poznejši zastopnik Avstrije v plebiscitarni komisiji. Ker so se pogajanja zataknila, so se v razgovore vključili Amerikanci pod vodstvom Mileša. To je bilo od Avstrijcev že predvideno. Ker nobeden od Slovencev ni obvladal angleščine, bi slovenska delegacija Amerikance lahko odklonila ali vsaj zahtevala preložitve pogajanj. To se ni zgodilo, pač pa so zaprosili avstrijskega delegata Pirkhama, naj bi on tolmačil. Ta je to ponudbo seveda rad sprejel. Dne 22. januarja 1919 so v Gradcu podpisali pogodbo, ki je Amerikancem dovolila prepotovati sporno ozemlje. To je bila druga velika napaka, ki kaže na absolutno nepoznanje koroških razmer pri tedanjem slovenskem vodstvu.

Ob tej priložnosti naj opozorim na dejstvo, da je sedež te amerikanske komisije bil Dunaj. Posledica je bila, da so člani te komisije bili pod stalnim avstrijskim vplivom. Kapetan Pirkham je že pred konferenco v Gradcu bil v stalnem stiku z njimi. Wutte pravi, da je užival posebne simpatije vodje te komisije Coolidgea. Da je ta komisija dejansko stala pod avstrijskim vplivom, vidimo tudi iz tega, da je preko Maribora šla na Koroško. Mariborski Nemci so nato ob navzočnosti Amerikancev izzvali znane izgrede, ki so zahtevali celo človeške žrtve. Wutte in Kromerjeva pravita, da so ti mariborski dogodki na Amerikance napravili skrajno slab vtis. Oni da so odločilno vplivali na potek in poročilo te komisije o Koroški. Tudi čas te komisije je od Avstrijcev bil vkalkuliran. Da ne bi bilo treba obiskati tudi stranskih predvsem proslovenskih vasi, so Avstrijci silili na hiter odhod. In

res je komisija zaradi obilnega snega bila priklenjena na glavne ceste in s tem na velika naselja, kjer je proavstrijski element bil močan. Le na Djekše in v Apače so se podali peš in edinole v Apačah se je prebivalstvo enodušno izreklo za Jugoslavijo. Posledice tega projugoslovanskega zadržanja so Apačani morali nositi za časa nacizma.

Po tej Milesovi misiji je slovenskemu vodstvu moralo biti jasno dvoje:

1. da bo po takem poteku obiska poročilo za Slovence slabo in
2. da imajo Avstrijci svoje ljudi zelo dobro organizirane.

Komur še sedaj ni prišlo na misel, da je Koroška v nevarnosti, se je o tem moral prepričati, ko jugoslovanski delegaciji niti ni uspelo doseči, da bi pri glasovanju volivce vprašali po narodni in ne po zaželeni državni pripadnosti, niti ne, da bi bila odbita avstrijska zahteva, po kateri naj bi imeli volilno pravico vsi, ki so za časa KK na tem ozemlju službovali kot uradniki. Nastopil je čas, ko bi se moral plebiscit na vsak način prepričati, ker pri narodu, ki še ni imel priložnosti spoznati samega sebe, so bili gospodarski preudarki močnejši od narodne zavesti. (Verjetno so Poljaki ravno zaradi slabega izida plebiscita na Koroškem v Šleziji napravili kratek proces in vojaško zasedli del spornega ozemlja in ga potem niso več izpraznili.)

Za časa plebiscita je na Koroškem vladala obojestranska velika propagandistična delavnost: Wutte pravi, da je Heimatdienst imel vse plebiscitno področje razdeljeno tako, da je na vsakih 10 hiš prišel po en odgovorni agitator.

Kakor vsa povojna leta in tudi že prej, so sedaj še pootstreno hujskali proti Kranjcem in predvsem proti Srbom, katere so nam vedno prikazovali kot veliko zlo. Spretno je avstrijska propaganda znala kazati na geografsko in gospodarsko celoto Koroške. Znali so kmetom drastično naslikati gospodarske težave, ki bi nastale, če za trgovanje ne bi bilo ne Celovca in ne Beljaka. Tudi desetletja trajajoča vzgoja v duhu koroškega lokalpatriotizma je sedaj dajala

sadove. Prezreti tudi ne smemo desetletja trajajočo gradnjo kulturnega zidu na Karavankah, če se smem poslužiti nove terminologije, ki se kaže v tem, da so pri vzgoji naše mladine na eni strani povsem zanemarjali našo kulturno in zgodovinsko povezavo z našim matičnim narodom, na drugi strani pa na široko odprli vrata v nemški kulturni svet.

Po plebiscitu je nad koroške Slovence prišla doba terorja. Le malokdo, ki je bil odvisen in se je ob plebiscitu zavzel za Jugoslavijo, je dobil zopetno nastavitev. Od preko 60 učiteljev, jih je ostalo le še pet. Edino Viternik in Herzele sta sčasoma dobila službi na dvojezičnem ozemlju. Aichholzerja so pregnali v Maltatal. Kupper in Butej sta si morala poiskati drugo službo. Tudi mnogo duhovnikov je moralo pobegniti. Kdor ni ušel takoj, je moral zginiti pozneje. Tako piše župnik Treiber v Koroški kroniki 10.12.48, da je za božič 1920 dobil od ordinariata sporočilo, da naj gre, ker ga ordinariat ne more več ščititi.

V noči na 17.II.1921 so v Kapli ob Dravi obstrelili in težko ranili dekana Limpla. Dne 6.I.1922 je v dvostopih prikorakala v Samolžnovas pri Škocjanu HW-kompanija iz Tinj. Oborožena s koli je navalila na hiše, kjer je bila igra. Slovenski fantje in mošje so jih spet izrinili iz hiše, v kateri je bilo okrog 200 udeležencev igre. Pri tem pretepu je bilo več branilcev ranjenih. Župniku V. Poljancu, tedanjemu slovenskemu poslancu v deželnem zboru, so zlomili roko. Orožniki so sicer prišli, a spet odšli, ne da bi intervenirali. Pred hišo so počakali večera, da v temi nadaljujejo pretep. S koli so obdelovali staro in mlado, moške in ženske. Vsi, ki smo bili navzoči, smo dobili svoj delež, kamor je pač padlo. Dne 12.III.1922 je bil napad 300 HW-rovcev na kulturno prireditev v Grebinjskem kloštru. Tam so ob navzočnosti velikovškega okrajnega sodnika Pötscha, županov iz Grebinja in Vovber preteпали slovenske udeležence, med njimi Jurija Čarfa iz Velikovca ter Tomo Kunčiča.

V občini Vovbre se je posebno po grofu Helldorfu izvajal takšen pritisk, da je število občanov, ki so se še upali

pripoznati za Slovence, padlo od 85 odst. leta 1910 na 25 odst. leta 1923. (Slov. V. 28.II.1947.)

V poplebiscitarni dobi je ordinariat na pritisk Heimatdiensta odstranil slovenske župnike in jih nadomestil z nemškimi v sledečih župnijah: Vetrinj, Velikovec, Grebinj, Ruda, Marija na Zilji. (Slov. V. 28.II.1947.)

Avstrijske oblasti, ki so pred plebiscitom koroškim Slovincem slavnostno in pogodbeno zagotavljale vse pravice in enakopravnost, so dopustile divjanje plačanih tolp. Kakor smo pri primeru v Grebinjskem kloštru videli, celo ob navzočnosti najvišjega okrajnega sodnika. Jugoslavija, ki je kot sopodpisnica te pogodbe, soodgovarjala za vse, kar se je na Koroškem dogajalo, je mirno gledala, kako uničujejo del slovenskega naroda. Koroški Slovenci so se ponovno čutili zapuščene in izdane in ni čudnega, da smo zopet zgubili velike dele našega obrobnege ozemlja. Zgoraj omenjeno zborovanje v Grebinjskem kloštru je bilo zadnje na tem področju.

Ko so si koroški Slovenci opomogli od prvega poplebiscitarnega šoka, so v Celovcu z lastno močjo poživili Politično in gospodarsko društvo. V tej organizaciji je nekaj pogumnih mož z velikim idealizmom in požrtvovalnostjo začelo zbirati koroške Slovence. Treba je bilo slovenskega glasila, a nobena celovška tiskarna ga ni hotela tiskati. Mohorjeva družba, ki je pred vojno tiskala slovenski tednik »Mir«, se je preselila v Prevalje. Politično in gospodarsko društvo je navezalo stike z dunajskimi Čehi in pri njih se je marca 1921 začel tiskati tednik »Koroški Slovenec«.

Že pri prvih deželnozborskih volitvah, junija 1921, je Slovenska koroška stranka dobila preko 9.800 glasov in dva mandata. Približno to število glasov in tudi dva mandata so Slovenci obdržali do hitlerjanske dobe. Dokler ni ordinariat duhovnikom prepovedal baviti se s politiko, nekako okrog leta 1933, je poleg laika bil vedno duhovnik deželni poslanec. Vse politične smernice je dajal zbor zaupnikov Političnega in gospodarskega društva. Ta zbor je obsegal 200 do 300 zaupnikov. Delalo se je povsem demokratično. Pred-

log, ki je imel večino, je bil sprejet in to se je tudi izvedlo. Tudi kandidate za volitve je določal zbor zaupnikov. Da smo za deželnozborske volitve nastopali samostojno, je bilo izven debate. Za državni zbor (v katerem nismo imeli možnosti, da bi prodrli), je enako sklepal zbor zaupnikov, kam z našimi glasovi. Spomnim se zbora zaupnikov za volitve leta 1931. Iz naše srede se je izvolila delegacija, ki je s točno določenimi direktivami šla h krščanskim demokratom na pogajanja. Ker se našim zahtevam ni ugodilo, je bil soglasen sklep zbora, da jim tudi naših glasov ne damo, dasiravno so krščanski demokrati tedaj politično odločali in bili koroškimi Slovencec ideološko najbližji.

Ker se koroški Slovenci vso to dobo niso vezali na nobeno nemško stranko, so si obdržali enotnost in moč. Največje plačilo za svoje demokratično delovanje pa so jim bile volitve v Kmetijsko zbornico leta 1932. Pri teh volitvah so Slovenci dobili tretjinsko večino v okrajih: Pliberk, Dobrlavas-Železna Kapla, Borovlje in Rožek. Tudi severno od Drave, v Velikovcu, je sedela ena tretjina narodno zavednih koroških Slovencev v okrajnem kmetijskem odboru.

Videti je bilo, da bi si koroški Slovenci vsaj v centralnih in južnih predelih svojega ozemlja spet mogli opomoči, ko ne bi prišel nacizem, ki je na mah uničil vse naše združništvo in zavrl prosvetno dejavnost. Segel je tudi po posameznikih in najboljših izmed njih fizično uničil.

Takoj po zasedbi Avstrije so prišle množične aretacije koroških Slovencev, ki so dosegle višek ob zasedbi Jugoslavije. Tedaj je na Koroškem morala večina inteligence, pa naj si je bil duhovnik ali laik, za daljši ali krajši čas v ječo.

Spomladi leta 1942 je bilo preko 200 slovenskih kmečkih družin izseljenih. Iz njih vrst so še kasneje 84 oseb vtaknili v taborišča. Na Koroškem se je borilo okrog 3500 slovenskih partizanov, med njimi mnogi koroški Slovenci. Vse to je moral preživljati slovenski koroški kmet. Marsikateri izmed njih je zaradi tega moral v ječo ali v taborišče ali pa z družino vred v partizane. Mnogo domov je zaradi sodelovanja s partizani bilo požganih. Preko 1000 partiza-

nov je na Koroškem padlo. Pri Velikovcu je masovno grobišče 82 partizanov. Stotine jih počiva po drugih koroških pokopališčih. (Večina teh podatkov je iz knjike »Koroška v borbi«.)

Ko se je bližal konec nacistične oblasti, je Gauleiter Rainer poklical k sebi socialista Hansa Piescha, Karla Newole in še nekaj drugih. Izročil jim je povsem formalno vso deželno oblast z izrecnim naročilom, da naj ohranijo Koroško nedeljeno.

Na konferenci »velikih treh« v Jalti so Angleži tudi dobili Koroško dodeljeno. Takoj ko so 10. maja prišli v Celovec, so stopili v zvezo z moštvom, ki ga je imenoval Gauleiter Rainer. Pieschu so poverili vlogo začasnega deželnega glavarja in Newoletu mesto direktorja deželnih uradov. Tako je nastal na Koroškem edinstveni primer kontinuitete med nacistišno in zasedbeno oblastjo. Ker sta ta dva glavna moža oba socialisti, moramo to vlado imenovati socialistično. Na zahtevo Angležev so meseca julija v to vlado poklicali še dr. Jožka Tischlerja kot zastopnika Slovencev.

Z nami, koroškimi Slovenci so Angleži ravnali kot s premaganci. Nobene prijateljske povezave ni bilo več med njimi in nami. Vzrok tega nenadnega preokreta je iskati v tem, da so Angleži sedaj v Sovjetski zvezi videli svojega protivnika. Ker pa smo se mi naslanjali na Sovjetsko zvezo, so tudi v nas videli svoje sovražnike. Tudi na njih podporo pri mirovnih pogajanjih nismo več mogli računati. Tako smo drugič postali žrtev svetovne politike. Pri občevanju z Angleži nas je oviralo tudi naše neznanje angleškega jezika. Nacisti so po navadi bili naši tolmači.

Ta socialistična deželna vlada je od Angležev dobila tudi nalogo, da naj v njihovem imenu denacificira naciste. To so napravili tako, da je Newole svojim podrejenim uradnikom, ki so povečini bili ÖVP, dal nalogo, naj pri denacificaciji ravnajo z vso strogostjo, to se pravi v večini primerov odklonilno. Vsi odklonjeni pa so seveda imeli možnost priziva. Avstrijska revija »Profil«, št. 7-1971, ki to poroča, nadaljuje dobesedno: »Pod režijo, medtem že umrlega, tedaj

najvišjega uradnika deželne vlade abs. jur. Karla Newole (član SPÖ in prostozidarske lože »Enzenberg«) so potem te vloge v drugi instanci bile brez posebnih težav rešene pozitivno. Mnogoštevilni eksnacisti, SA in SS-lerji in njih svojci so na ta način dobili vtis, da le z rdečo pomočjo morejo spet postati polnovredni ljudje.«

(Dalje prihodnjič)

MARIJ ČUK

DOLGČAS

Zrem v samoto in temo pred mano,
gluha je stena in zid in meglá,
večkrat pomislim na staro mamo,
ki v grobu se ozkem pošteno smehlja.

Mislím na zlato, srebrno in rdeče,
mislím oropati banko ljubljansko,
v cerkvi prižigajo vse bele sveče,
kako strašno se jaz dolgočasim — dejansko.

Strašna ljubezen je dolgočasna,
okna v steni so dolgočasna,
brada na obrazu je dolgočasna,
Triglavska gora je dolgočasna,
ta mlada noč je dolgočasna,
in dan, jesen, zima, neurje,
cerkev, sanje, mrak in zaliv...
Še sreča, da nisem duhovnik...

EVROPSKE PODOBE

(nadaljevanje)

3.

Dotlej nisem vedel, da ima Evropa center v Berlinu. »Europa Center«. Nedaleč od škrbinaste Gedächtniskirche, na kateri — se zdi — kljubujejo času saje, ki se jih malo granate sejale v zadnje dni nacizma, nedaleč od tod namreč stoji velik blokov kompleks. Izložbe, hodniki, stopnišča, terasasti balkoni. To se imenuje Europa-Center.

V tole harmonijo iz stekla - cementa - opeke - železja - lesa - keramike so vsejani tudi drobcji Azije. Na primer Japonski restaurant, kjer pijem sake in jem riž s paličkama. Skupaj z gospodom S., ki je doma iz Kalkute.

Pravzaprav bi naj bilo posebno doživetje, v evropskem centru piti-jesti po japonsko skupaj z gospodom iz Indije in gledati, kako spodaj po širokih cestah zahodnega Berlina manevrirajo množice demonstrantov z rdečimi zastavami. Še pred pol ure sem stal tam spodaj na ulici in poslušal, kako se proti široki ploščadi onstran Spominske cerkve z več vpadnic valijo kolone demonstrantov. Vpitje, parole, skandiranje, treskanje petard. Približno tako kot med obema vojnama pri nas na Balkanu.

Hotel sem se poglobiti v nemirnost sveta, v nemir zavozlane družbe, pa me je motilo, ker mi je riž uhajal s paličic bolj kot bi bilo potrebno. Držal sem ju, paličici, po predpisih, tako rekoč za vrat. Ležali sta vzporedno med palcem in kazalcem in se opirali ločeno na prstančevo in mezinčevo jagodico, pa vseeno ni šlo. Zdajci sta se celo veselo izmuznili neveščemu objemu in zadovolino tlesknili s koncema skupaj — nekaj riževih zrn je sfrčalo z vzvoda nekoliko

dlje izven območja, ki bi mu po bontonski ceremoniji pristojalo. Kar precej dlje. Pod stol sosede, mikavne stvaritve najbolj sončnih let. Razmišljal sem, če bi se morda spodobilo, pobrati riž. Vsaj izpod stola. A zunaj je tedaj počilo več petard hkrati in zatulile so policijske sirene in tudi pri sosedni mizi ob stebru je sfrčalo nekaj riža.

Sake je dobra pijača. Ima zanimiv okus alkohola, filtriranega skozi kisló, postano in že prežvečeno sadje. In ko petarde spodbudno treskajo, leze po grlu kot žareč deževnik.

V nastopajočem mraku so berlinske demonstracije dobivale podobo boja lučk z izdihujočim dnevom. Policaji imajo okrog trebuhov obešene žarnice, ki neprestano utripljejo. Nekako tako kot svetlobni znaki na avionih ponoči. Tudi ti utripljejo enakomerno, le da nekaj manj ihtavo, ko drsijo po nebesni črnini.

Demonstranti obvladajo ulico, ki ni več ulica, temveč vojaško vežbališče. Čete in vodi, zastavonoše in komandirji, vse se giblje nekam sinhrono v strategiji prostora, ki bi za anarhično premikanje iste množice bil premajhen. Vmes patroljira kak avto z zvočnikom na strehi, od koder letijo navodila demonstrantom. Potem se hoče vmes zaleteti policijski voz z zamreženimi okni na blindirani kabini, a se ustavi; pred njim se je namreč z razpokom užgala baklasta gorjača. Vod demonstrantov naskoči policijsko vozilo in ga poskuša prevrniti. Pretep.

Tako kot v naših časih — sem mislil na demonstracije 1939-40 po jugoslovanskih ulicah in na pretepe s policijo. Končali so se po zaporih. Eventualno v Bileči.

Tudi gospod S. opazuje vrvež na ulici, pustil je riž in paličke. Neprestano nekaj godrnja, največ v angleščini. Godrnjati je začel že, ko sva še stala na ulici in je mimo naju butnil prvi val demonstrantov in policajev. Vod mladincev se je izmuznil iz povorke, zatekel se je za stebrovje pred pločnikom za pešce. Mladeniči so jadrno pometali po tleh transparente in jo pobrisali. Gospod S. jim tega ni mogel pozabiti. Mislil sem, da bo stekel za njimi in jih na-

šeškal. Pa jih je le ozmerjal za dezertarje. V Indiji — mi je potlej razlagal — bi se kaj podobnega ne moglo zlepa primeriti. Vprašanje značaja! — je komentiral in takoj sem razumel, da nas Evropejcev ne ceni previsoko. Imeti značaj — njegova pripomba — pomeni vztrajati. Imeti vztrajna načela. Ne menjavati od danes do jutri. Po načelih se ravnati, ne pa pridigati eno, delati drugo. Ne, recimo, pridigati za druge, sam pa dezertirati v udobje. Tudi če načela ne obetajo kdove kaj. Spoštovati na primer krave in načelno pustiti, da se njihova svetost sprehaja mimo lačnih umirajočih človeških trebušov, to je vsekakor izraz značaja.

»Character of the people,« je dejal. Dezertarstvo pa je slabost, specifična neznačajnost. Nič čuda — je pristavil — da tukajle — mislil je očitvidno spet na Evropo — da tule vse klavrno izpuhteva v nič. Nova levica? — bah! Večino liderjev so zapadni trusti že kupili. Pa kakšni liderji! Smrkolini, avanturisti! Samo Rudi Dutschke, se zdi, ima značaj.

Gospod S. me je z oštevanjem evropske levice zdramil. Da, hodim po tem ljubem kontinentu in vse bolj se mi zdi, da hodim mimo pričevanj že minevajočega sveta. Čemu, za vruga, tale mladina spodaj na ulici tako organizirano razbija duševni mir konjunkturne družbe? Naše generacije, mi smo podirali starikavi svet in ga izpodkopavali predvsem z elementarno prepričanostjo, dovolj je bila iskra improvizacije, pa je steklo. Zdelo se nam je, da je moralna moč revolucionarne sile prav v spontanosti upora, ki se spočne z idejnim vžigom in zlomi zaradi naslednjega upora. Tukaj pa marširajo v urejenem stroju, komandirajo in so komandirani — zato, da lahko tudi dezertirajo. Delujejo z močjo organizacije in že podrejajo svoja medsebojna gibanja tehnični racionalnosti. Uporna manifestacija ideje? Ne. Parada ekstremnih hotenj, konfrontacija strateške domiselnosti preračunanega, natančno izmerjenega revolta z aktualnim okoljem, ki se ga dà eventualno tudi podreti, zažgati, pomendrati.

Prokleta gnezdo, tale Berlin! — je godrnjal gospod S. Pred meseci je tu zgubil prijatelja. Vzela ga je enostavno noč v hotelu. Ne ve se, kdo pije, kdo plača. Križišče vseh možnih informacijskih služb, amaterjev in profesionalcev, teroristov in diverzantov na drobno in na debelo. Kot nekoč Šanghaj.

Bil sem vesel, ko je natakarkar pospravil mizo pred menoj. Opazoval naju je pri tem s postrani usločenimi očmi, nato pa vljudno v čisti nemščini vprašal, česa še želiva.

Česa bi si naj človek po malo uspešni borbi z riževimi zrne še želel?

A Berlin mi je tistikrat ostal vendarle v prijetnem spominu. Morda tudi zaradi sprevodnice v avtobusu. Tolikokrat sem že vozil v tole smer, pa mi ni nikoli bilo povsem jasno, kdaj moram prestopiti za postajo pri Zoo. Sprevodnica je opazila moje neodločno mencanje.

»Gospod, kam ste namenjeni?« je vprašala in potem prijazno pojasnjevala. Prisegam — bila je šarmantna v vseh smereh: umerjeni nasmeh, pristne ženske oči; celo uniforma, kateri ni uspelo potlačiti vseh oblik; in glas — bil je popolna konsonanca z negovano fiziognomijo in s tipičnim berlinskim naglasom.

Tako. Moral sem priti v Berlin, da sem odkril tisto, česar nisem mogel najti od Beograda do Hamburga pa tja preko Marseilla, da treščiš v Pireneje: tisti utrinek med ljudmi, ki je protiutež nadutosti civiliziranega prebivalca zapadne poloble; nadutosti, ki jo zna ponekod nadomestiti le hlapčevska neumnost.

Na svidenje, utrinek!

In potlej še na svidenje, Berlin!

V spalniku je še kar šlo, čeprav so okna vagona bila neprodušno zakovana in je bilo strahovito zatohlo. Nekoliko prepaha nastane le, ko pridejo organi obmejne kontrole NDR. Strumna četa. Dejal bi — posebljena korektnost. Če pomislim na našo obmejno oblast, ko prestopiš mejo nekje na Slovensko! — ne bom primerjal, posebno ne kot »naš« človek, ki prihaja na oddih »domov«. Tudi avstrij-

ski so včasih tečni, francoski celo. Da ne govorimo o Švicarjih.

Vrag vedi, čemu se teh ljudi iz NDR tako bojijo.

»Boste že videli...« so me strašili preden sem sedel na vlak.

No, pa sem videl.

4.

Nikoli ni kazal pretiranega veselja, ko me je zagledal v kotu restavracije pri kavi. Pa je včasih le prisedel. V meni je pač videl predstavnika ljudstva, ki je prvo dalo judežev poljub na brezmadežno lice socialistične fronte tostranstva.

»Vi in Čehi,« je dejal zajedljivo.

Po Berlinu — sake in riž sva že davnaj prebavila — se je sicer poskušal nekoliko mehčati, a ni čisto šlo. Bil je še zmeraj tisti stari gospod S. iz Kalkute, godrnjava kritika civilizacije, premočrtno neizprosen tja do stopnje tečnosti.

Iz žepa površnika je izvlekel drobni brošurici. Obe skupaj za zveščič šolske beležnice. Modno-drap kartonske platnice, živo rdeče in črne naslovne črke. (*)

»Berite tole coprnijo. Izjava lakaja v gospodarskem fraku.«

Brošurici sem poznal. Tudi prebral sem ju že. Žrtvoval sem pač popoldanski sprehod vzdolž Quai Osterwald in po Quai du Pont odpovedal sem se večernemu televizijskemu programu; napravil sem celo ta greh, da sem se za tisti večer bil odpovedal družbi gospoda kustosa (s katerim sva že neštetokrat odkopala ob pristnem beaujaulais-ju vse Kelte tega zagonetnega kontinenta in pokopala vse, kar živi nepoštено). In tako sem prebral brošurici, ki ju je zdajle držal gospod S. zaničljivo v rokah. Pustil ju je pasti na

(*) Sik O., Demokratische und sozialistische Plan- und Marktwirtschaft, Arche Nova, Zürich 1971.

Der Strukturwandel der Wirtschaftssysteme in den osteuropäischen Ländern, Arche Nova, Zürich 1971.

mizo, češ prisluhlimo, koliko je v njih zvenka. Padli sta seveda togo ko papir, niti vzfrfali nista. Ko da napovedujeta, kako bosta preprostega totalitarizma naveličanega in v demokraciji premraženega človeka zanesljivo pustili na cedilu.

Mimo je prišel prileten možakar.

»Dis donc, mon vieux,« ga je kratko nagovoril gospod S. »Kako stoje vaše akcije Intervalor?«

Možakar je prisedel. Z oguljenim rokavom sukniča je pobrisal mizo pred sabo in zajavkal:

»Nemarna goljufija. Imel sem jih nekaj po sto frankov, zdaj sem dobil za eno le še petinosemdeset.«

Potem se je možakar razhudil nad nesposobnostjo upravljavcev Intervalorja, nato pa zapretil, kako bo potlej kupoval le še ameriksanske delnice. Pa makar tiste po petsto. Mali mož z oguljenim rokavom je pač prepričljivo dokazoval, kako so ga naučili upati, da bo z delniškimi špekulacijami enkrat morda uspel. Morda celo tako, da bo postal eden velikih. Akcije so mu že ležale v krvi. Za zdaj tiste majhne. Po sto frankov ena. Z njimi sicer redno zgublja, a če bo — ko bo — morda bo kmalu kupil tiste velike ...

Ko sva z gospodom S. bila spet sama, je začel s predavanjem iz politične ekonomije. Kajpak ni šlo brez Maltusa in Ricarda, potem je vskočil Marshall in vmes je bil stalno pričujoč Marx, tako da je Marx živel po vnemi gospoda S. mnogo pred svojim uradnim rojstvom — da ne govorim o tem, kako je gospod S. dokazal, kako neki gospod Marx nadživi tudi lastno smrt.

»Marx seveda ni nikoli štel akcionarstva na kapitalu za obliko socializma,« je važno pribil. »Priti je moral Šik...« je nato razvijal in gospoda Šika formalno pohodil. Možakarja z delnicami Intervalor je obesil Šiku štuporamo — potem je zraven pripel še cel kolektiv tovarniških drobno-delničarskih kapital-socialistov. V roke mu je porinil transparent s tržnimi plakati in ga nato potisnil v solidno, stabilno zaledje švicarske valute, kjer mu je potlej dovolil, da povabi k svoji prižnici evropske dojenčke in njihove

mamice. Pač najzanesljivejši dokaz, kako socializem ni bav-bav — če ga seveda primerno pomladí praški minister. Oziroma če ga gospod Šik priredi posebej za evropsko tržišče. Nato je gospod S. razgrnil predme nove argumente, začel je s Plehanovom.

»Veste,« sem oprezno dejal, »saj ste brali Trebuharova? On misli drugače.«

Poslovil se je.

Čez nekaj dni je tipaje začel:

»Ste rekli: Trebu'aroff? Ali tako nekako? Resnici na ljubo — tega imena nisem mogel zaslediti v slovstvu.«

Vsa čast gospodu S. — resnicoljuben mož! Jaz tudi Trebuharova sem si bil namreč izmislil in tako tistikrat sebe in gospoda Šika rešil pred totalnim uničenjem.

Rešitev je bila kajpak začasna. Nasploh je imel gospod S. to lastnost, da je cefral stvari, dokler jih je še kaj ostalo. In gospoda Šika je po njegovem mnenju bilo očitno še kar precej za popoldansko malico, čeprav ni skrival nekega zlobnega veselja nad tem, da pomladanski minister zdaj tako uspešno osrečuje s svojo profesorsko navzočnostjo švicarsko sodobno zgodovino — že zato ga je treba pustiti kolikor toliko mnogo skupaj. Nekako kot duševno zabelo k fonduju.

Gospod S. je postal urezen ko skisano vino. Cenil pa sem tokrat njegovo misel, da je v vsaki revoluciji vsaj kanček socializma. Seveda, če gre res za revolucijo. Torej — kaj je revolucija? In sva začela.

Francoske jakobince sva odbrenkala hitro, čeprav priznam, sva si oba želela, da bi morda za hip danes potegnil Robespierov demokratični duh izpod giljotine prek sodobnih njivic plevela. Ne da bi se bila kajpak povsem pobotala s tovarišem Robespierom sva se popeljala v Oktober. Bila sva si dokaj edina, da prav Oktober kaže vse klasične vrednote revolucije: socialno moč in duhovno kreativnost. Kulturno-idejni preskok in udarec z ulice, s hoste. Tolstoj že davno, potem Majakovski, Gorki, in nazadnje mornarji Kronštata. Idejni spekter, ki ga je dal Oktober, je enkraten.

Od Kerenskega preko Lenina do Trockega. Social-demokracija, boljševizacija zaključenega prostora in svetovna nedeljiva humanizacija. Korak množic je pomendral Kerenskega, a Trocki je bil prenegel. Bil je bog revolucije, ki je kanil ukiniti čas. Mužike ruskih step je hotel zlit v bodoči prostor — ni si mogel kajpak misliti, da bo to prostor brezbrizno domišljave konzumne družbe, ki ji socialna klasika ne bo kos. No — korak množic se je potlej ob Leninu ustavil. Se z Leninom izčrpal.

In kitajska revolucija. Zmagoviti upor, nastop marljivosti in vztrajnosti. Kreativnost je v dvigu milijonov iz kaosa neposredno v red izenačenosti s stvarnostjo, katero uravnava skupen motiv z veljavnostjo etike smotrnega prakticizma. Kako nedopovedljivo daleč vse tole od miselnosti evropskega svetovljanja, navajenega neposredne koristnosti slehernega učinkovanja.

Dodal sem kreativnost jugoslovanske revolucije. Izvija se postopno, v idejnih odtenkih in v kontrastih. Od Hebranga do Djilasa. Ona je iskanje. Kreativnost ni praksa. Ne, praksa sili revolucijo v iskanje drugačnega, boljšega. A praksa je vedno močnejša od iskanja. Od tod absurdna situacija, namreč ta, da je revolucija neprekinjena, a je sproti poražena v prakticizmu, ki jo rojeva.

In obtičala sva spet pri praški pomladi. »Nič,« je dejal gospod S. in jaz sem se po vsem tem, kar sva bila govorila, moral z njim solidarizirati. A med »nič« gospoda S. in mojim »nič« je bila razlika. Nič gospoda S. je bila enostavna matematična primerjalnica. Milijon - tisoč - sto - deset - ena — in potem pride praška pomlad z matematično veljavnostjo nič. Moj »nič« pa je bil pojem ne-obstajanja, ne-dejanja, ker se dejanje ni moglo razviti iz »nič«. Samo enkrat je neki veliki tvornik iz biblije ustvaril iz nič dejanje, a potlej — kolikor je meni znano — nikoli več.

»Lepo vas prosim,« je dejal gospod S., »primitivna ženitev pomladanskega ministra z drobnim delničarstvom na zapadnem tržišču — je to kreativnost?«

Danes se mi je gospod S. zdel posebno plastičen. Resno sem se zbal, da bo prekosil kreativnost vseh dosedanjih revolucij. Začel je spet ostriti nož nad pomladanskim ministrom — zdaj ga je imenoval operetnega huzarja, ki hodi na potrebo v sosedov zelnik, in potlej je zaključil:

»Ali se čudite, če tak »nič« doživi popoln bankrot? Navadna poneverba pojma — ne vsebine, samega pojma revolucije!«

Čez čas je še dodal:

»Poneverba, to je izdaja z banalnim komercialnim učinkom.«

Seveda, dotlej tega nisem vedel.

Gospod S. bi ne bil on, če ne bi nazadnje mene podkuril. Pod nos mi molče pomoli stran trideset druge brošurice. Saj sem vedel! Tamkaj namreč sledi profesorski poduk jugoslovanskim nedoslednežem; dlaka v jugoslovanskem socialističnem jajcu.

»Ste morda name jezni?« je potlej vprašal.

Kaj bi bil jezen. Posebno zdajle ne, ko je za trenutek z njegovega obraza zginil izraz sodnika, pred katerim se naj razbojniki spričkajo, da jih potlej laže obsodijo.

Kaj bi bil jezen? Že dolgo nisem videl tako poštene duše. Hotel sem se mu oddolžiti in sem mu vljudno odprl stran dvaintrideset brošurice. »Prager Frühling .. zielbewusste Reformschritte .. etwas Einmaliges ...«

Gospod S. je tokrat prizanesljivo zaprl brošurico.

»Tako zveni primitivna oholost,« je rekel.

Čez čas se je poslovil. Ko mi je segel v roko, sem čutil prijateljski stisk, in čeprav ni bilo nobene spremembe v njegovem glasu — bil je tako kot zmeraj hrapav ko krtača — sem imel vtis, da je nemara nekoliko ganjen.

Naslednjega dne je odpotoval iz Evrope.

(Dalje prihodnjič)

»FATTI DI LUGLIO«

(Okoličanski bataljon - 1868)

VI.

Diplom 20. oktobra 1860 je odprl pot novim volitvam po več kot desetletnem premoru, a ni spremenil Statuta z dne 12. aprila 1850. Cesarska hvaležnost je ta Statut podelila kot »Ustavo neposrednega mesta Trsta in njegovega ozemlja« (mesto-provinca), zaradi zvestega (Vivante) ali korektnega (Iacono) obnašanja meščanov leta 1848.

Paragraf 31 Statuta je določal, da na področju zakonodaje v deželnih zadevah (§§ 35 in 36 Ustave Cesarstva) *prevzame mestni svet lastnost deželnega zbora* in da njegovi odloki dobijo z vladarsko sankcijo moč deželnih zakonov.

Tukaj (v Trstu in okolici) je šlo torej le za izvolitev mestnega sveta.

»Pri razdelitvi volilcev v volilna telesa je nova merkantilna oligarhija pokazala svojo moč. Taka razdelitev je vplivnim možem trgovstva (*) dopustila, da so poslali v mestni svet 12 svetovalcev proti skupno 36 predstavnikov ostalih treh volilnih teles. Bilo je še šest svetovalcev iz okolice (**).

»Svet so sestavljali trgovci, javni uradniki, prosti poklici, majhni posestniki ter obrtniki. *Povsem izključeni od*

(*) Pri prvih volitvah (1861) so v I. in II. skupini (ali volilnem telesu) kjer se je nahajal najpomembnejši kapital, lahko volil tudi *inozemci*. Paragraf 34 Statuta, ki je to omogočal, je bil odpravljen z IX. členom zakona 5. marca 1862 (J. M.).

(**) Boljše rečeno, »za« okolico; ker je n.pr. pri volitvah 4. januarja 1863 v okolici (za II. postdecenalni občinski svet), med šestimi izvoljenimi svetovalci bil *en sam Slovenec*: vsi pa so bili za vladno stran (Giacometti, Pascotini, Scrinzi, Gossleth, *don Hrovatin*, Burger) (J.M.)

volitev so bili zasebni uradniki in delavstvo.« (Podč. J.M.) (49).

Volilci so bili na splošno meščani Trsta; med pristojnimi moškega spola: tisti, ki so imeli najmanj 5 let stalno in nepretrgano bivališče v Trstu in so hkrati spadali k eni sledečih kategorij:

posestniki nepremičnin v mestu ali v okolici Trsta; (Podč. J. M.);

trgovci, ki so samostojno izvrševali kupčijstvo;

posestniki trgovskih ladij za dolgo plovbo ali obrežno brodarstvo, oz. posestniki deležev takih ladij;

kapitani ladij za dolgo plovbo;

doktorji, ki so doktorirali na eni od štirih fakultet na avstrijskih univerzah;

arhitekti, mojstri-graditelji ladij, javni izvedenci, mojstri kirurgije, lastniki ene lekarne;

tisti, ki so samostojno opravljali obrt, rokodelstvo ali kakšno drugo pri oblasti prijavljeno industrijsko panogo, ali —

tisti, ki so imeli v Trstu zaradi poslovanja ali službe stalno bivališče in so pripadali eni od sledečih kategorij:

poverjeni veletrgovci ali mali trgovci, odvetniki, notarji in patentirani mešetarji.

Nadalje,

državni uradniki ter stalni občinski uradniki, če je njih plača bila podvržena donosnemu davku; tako tudi tisti, ki so pripadali tem kategorijam in so bili penzionirani ali upokojeni;

oficirji, ki niso pripadali stalni milici (*militia stabilis*);

župniki in kurati z župnijsko jurisdikcijo vsakega priznanega bogočastja ter rabini in stalni pridigarji izraelskih skupnosti;

javni profesorji ter ravnatelji in učitelji s stalnim imenovanjem pri javnih zavodih za pouk. (50).

*

Za izvolitev članov sveta so vsi mestni volilci bili razdeljeni v štiri volilna telesa, od katerih je vsako imelo izvoliti 12 predstavnikov.

Prvo volilno telo so sestavljali:

posestniki nepremičnin v Trstu, ki so plačevali neposreden davek tri sto ali več goldinarjev;

tisti, ki so dokazali posest vknjiženih kapitalov v Trstu in so plačevali tri sto ali več goldinarjev donosnega davka;

borzne tvrdke;

častni občani Trsta, ki so se ob času volitev tukaj zadržali;

Drugo volilno telo so sestavljali:

posestniki nepremičnin v Trstu, ki so plačevali neposreden davek izključno od sto do tri sto goldinarjev;

tisti, ki so dokazali posest vknjiženih kapitalov v Trstu in so plačevali izključno od sto do tri sto goldinarjev donosnega davka;

pooblaščeni trgovci na debelo;

pooblaščeni lastniki tovarn;

lastniki ladij za dolgo plovbo ali za obrežno brodarstvo oz. deležev takih ladij, če je lastništvo znašalo najmanj tri sto ton;

odvetniki in notarji.

Tretje volilno telo so sestavljali:

posestniki nepremičnin v Trstu, ki so plačevali neposreden davek izključno od petindvajsetih do sto goldinarjev;

tisti, ki so dokazali posest vknjiženih kapitalov v Trstu in so plačevali donosen davek izključno od petindvajsetih do sto goldinarjev;

pooblaščeni spediterji blaga;

pooblaščeni trgovci na drobno;

nepooblaščeni trgovci na debelo, ki so bili primerno prijavljeni pri borzi;

patentirani mešetarji;
lastniki merkantilnih ladij vsake vrste, oz. deležev
takih ladij, če je lastništvo znašalo izključno najmanj
tri sto ton;

nadalje vsi tisti komunalni člani, ki so bili:

kapitani ladij za dolgo plovbo;

doktorji, ki so doktorirali na eni štirih fakultet na
avstrijskih univerzah;

arhitekti, mojstri - graditelji ladij, javni izvedenci, moj-
stri kirurgije, lastniki lekarne;

državni uradniki ter stalni občinski uradniki — tako
prvi kot drugi, tudi če so bili upokojeni ali penzionirani —
oficirji, duhovniki, javni profesorji in učitelji.

Četrto volilno telo so sestavljali vsi drugi volilci. (50)

*

Vsote, ki so jih mladoletni plačevali za neposreden
in za donosen davek na nepremičnine, oz. donose, so bile
prištete očetu, tako tudi tiste vsote, ki jih je za iste davke
plačevala soproga, so bile prištete možu — v namenu
uvrstitve volilca k eni od štirih volilnih teles — vse dokler
je imel oče oz. mož pravico do uprave premoženja.

Za posamezne tvrdke in tovarne je bil pripuščen k
volitvam en sam družabnik, ki je moral imeti pravico dru-
žabnega podpisa.

Za volitve je okolica bila razdeljena na šest okrajev,
istovetnih s šestimi okraji stotnij okoličanske milice (gl.
ZALIV, st. 24-25/1970, str. 119). Vsak okoliški okraj je volil
enega predstavnika. (50)

Vsega skupaj so torej volilci iz mesta in okolice volili
54 občinskih svetovalcev (4 x 12 + 6).

*

Poznati celotno zgodovino municipalnih svetov, ki so
sledili tako imenovanemu »desetletnemu svetu«, bi bilo
brez dvoma zanimivo in bi morda osvetlilo marsikateri po-

litični dogodek in razmere, tudi nepremičninske narave, zunaj in znotraj mestnega pomerija ali območja.

Kar nujno pa bi bilo natančno poznati razloge, zaradi katerih — kakor piše Vivante (*«Irredentismo adriatico»*, 1945, str. 145) — »...so zastopniki okoličanov bili tedaj skoraj vsi meščani in Italijani; precej let bo minilo, preden bo prišlo celotno zastopstvo okoličanov v slovenske roke.«

Žal mislim, da po upepelitvi naših arhivov in knjižnic po fašistih, kakršne smo tukaj poznali že več kot pred sto leti (*), tega skoraj ne bo mogoče. Zato se moramo naslanjati bolj na italijanski (časopisni in knjižni) tisk, ki pa je o okoličanih, njih prilikah in volitvah zelo redkokrat in malo pisal; in to celo uradni, kakor *«L'Osservatore Triestino»*.

Nekaj naše nič kaj vesele zgodovine najdemo v zapisnikih sej takorekoč različnih municipalnih svetov. Začenši z letom 1861 so ti zapisniki posebej tiskani ter objavljeni in so tako razdeljeni: zapisniki sej mestnega sveta — (verbali delle sedute del Consiglio municipale); zapisniki sej delegacije (**)— (verbali delle sedute della Delegazione); zapisniki sej deželnega zbora — (verbali delle sedute della Dieta Provinciale).

*

I. municipalni svet je bil izvoljen februarja-marca 1861. Nova reprezentanca je bila ustanovljena na seji 18. marca (I. seja novega sveta); s tem se je končal »desetletni svet«, v katerem je preostalo le še 29 svetovalcev. Zaradi sprememb (razveljavitev volitev nekaterih izvoljenih svetoval-

(*) Del ljudi, ki so se konec leta 1866 in v letu 1867 shajali v kavarni Chiozza, nam Giulio Césari na str. 13 svoje knjige *«60 anni di vita italiana»* predstavlja kot »fašiste tistih časov«.

(**) Municipalna delegacija, kateri je predsedoval predsednik municipalnega sveta, je bila važna institucija, ki so jo obremenjevali razni posli pripravljalnega in izvršnega značaja v mestnih in upravnih zadevah. Posebno važnost pa je imela, ko je bil municipalni svet razpuščen in je večji del teh zadev morala nadaljevati oz. rešiti (tako tudi n.pr. pripravo novih volitev — gl. Statut).

cev in odstop enega teh) so postale nujne dopolnilne volitve.

Za svetovalce okolice so bili izvoljeni: Antonio Giacometti, Matteo Visgnavetz, Antonio Seriau, Andrea Daneu, Francesco Luxa in Giuseppe Primosich. (Imena so napisana kakor jih najdemo v občinskih zapisnikih).

Cav. Francesco Gossleth je bil izvoljen v IV. okraju okolice (Barkovlje, Greta, Rojan), a njegove izvolitve niso odobrili (seja 23.3.) »zaradi nepravilnosti pri volitvah«. Pri dopolnilnih volitvah ga je zamenjal Giuseppe Primosich.

Prav tako pri dopolnilnih volitvah je Francesco Hermet prišel (prvikrat) v občinski svet. Izvoljen je bil v IV. *mestni* volilni skupini, ki je imela popularen značaj. Tam najdemo male trgovce in industrijce, obrtnike, itd. (*)

Izvoljene na dopolnilnih volitvah so potrdili na seji 31. maja in tedaj je postal seznam 54 svetovalcev popoln.

Volitve za municipalni svet bi se morale obnavljati vsaka tri leta. A že avgusta 1862 je vladar razpustil občin-

(*) Francesco Hermet je bil najpomembnejša osebnost med liberalci. Rodil se je leta 1811 na Dunaju, kamor je njegov oče Pavel dospel istega leta iz Trsta.

V drugi polovici 18. stoletja je prišel v Trst neki Jakob Hermetjan; eden njegovih sinov, Gregorio, je bil ded Francesca Hermeta. Isti Gregorio je imel blizu cerkve (danes) Novega sv. Antona precej obsežna zemljišča in veliko »orientalsko kopalnišče«. Iz trgovinskih razlogov se je njegov sin Paolo, kakor smo omenili, preselil na Dunaj. V Trst pa se je vrnil leta 1818. Med drugimi je bil tudi mladi Francesco Hermet, njegov sin. Ta je ostal v Trstu do smrti (16.2.1883).

Francesco Hermet je imel tukaj zastopstvo neke dunajske zavarovalne družbe. Bil je tudi izvrsten gledališki igralec-diletant in imel nekaj let v najemu gledališče (Teatro Corti). Bil je tudi lastnik časopisa »La Favilla« (Iskra).

Njegova mati je bila armenskega porekla, njeni predniki so bivali v Perziji. Njeno ime je bilo Maria Zaccar-Hogenz; rodila se je v Smirnah (51).

Hermet, sam ali s kolegi mestnega sveta in prijatelji zunaj tega, je bil dolgo vrsto let morda glavni in najvplivnejši, na vsak način med najodločnejšimi zaviravci naših pravic — »z legalnimi sredstvi«.

ski svet. Vivante («Irredentismo adr.» str. 63, ed. 1945) pravi »zaradi dozdevnega prevratniškega obnašanja«.

Veronese pa piše: »Nad tisoč Madžarov se je vračalo iz Turina, kamor so se šli poklonit Kossuthu (madžarski revolucionar, iz leta 1848 v izgnanstvu, J.M.); ustavili so se za nekaj dni v Trstu.

»Navzočnost takih gostov, znanih nasprotnikov Avstrije, je izzvala v Mestu veliko patriotično navdušenje in dala duška vrsti manifestacij, pomembnih zaradi njih složnosti.

»Končalo pa se ni brez posledic: številni meščani so zaradi demonstracij morali v ječo« (52).

Tudi dr. Iacono v svojem delu (gl. ZALIV, 32-33/71) piše na str. 27-28 o teh dogodkih in omenja pismo, ki ga je policijski svetovalec Krauss poslal namestniku bar. Burgerju (Državni arhiv Trst — Spisi prezidija namestništva, 1862, 1/3-4, n. 1734). Omejil se bom le na nekaj besed tega pisma: »... govori se, da so svetovalci Hermet, Picciola in Gregorutti vodili te izgrede; z gotovostjo pa se tega ni moglo ugotoviti.«

Ti dogodki niso bili edini vzrok razpustitve municipalnega sveta. Bili so samo najpomembnejši in zadnji vzrok.

Človek si lahko predstavlja, kak ugled so pri taki gospodi uživali šele Slovenci!

*

Ob začetku volitev 1861 si konservativci niso bili na jasnem o postavi tekmovalca, ki je stal pred njimi. A kaj — ko liberalci sami niso upali na tak izid volitev! Prese-netil je vse.

Pri vrsti sej pa so lahko vsi ugotovili, kam je težil novi municipalni svet.

Razlika v dobi med 1848 in 1862 v »obnašanju meščanstva«, ali boljše, vodilnih osebnosti, je bila vidna. Pozneje je bila še bolj izrazita.

II. *municipalni svet* so začeli voliti 11. decembra 1862 in končali (z volitvami v okolici) 4. januarja 1863.

Francesco Hermet v ta municipalni svet ni prišel. Zaradi socialne »odvisnosti od drugih« (od zavarovalne družbe) mu je vlada odvzela aktivno in pasivno volilno pravico. Tudi v tem svetu so liberalci imeli večino, a nekoliko šibkejšo kot v prvem.

Zdaj pa imena šestih predstavnikov okoličanskih »posestnikov«: Antonio Giacometti; Carlo baron Pascotini (*); cav. dott. Giovan Battista Scrinzi (**); cav. Francesco Gossleth de Werkstätten (***).; don Antonio Hrovatin (edini

(*) Do 1859 višji državni uradnik, ki je opravljal funkcije c.kr. namestnika.

(**) Odvetnik; plem. di Montecroce, vit. reda Franca Jožefa.

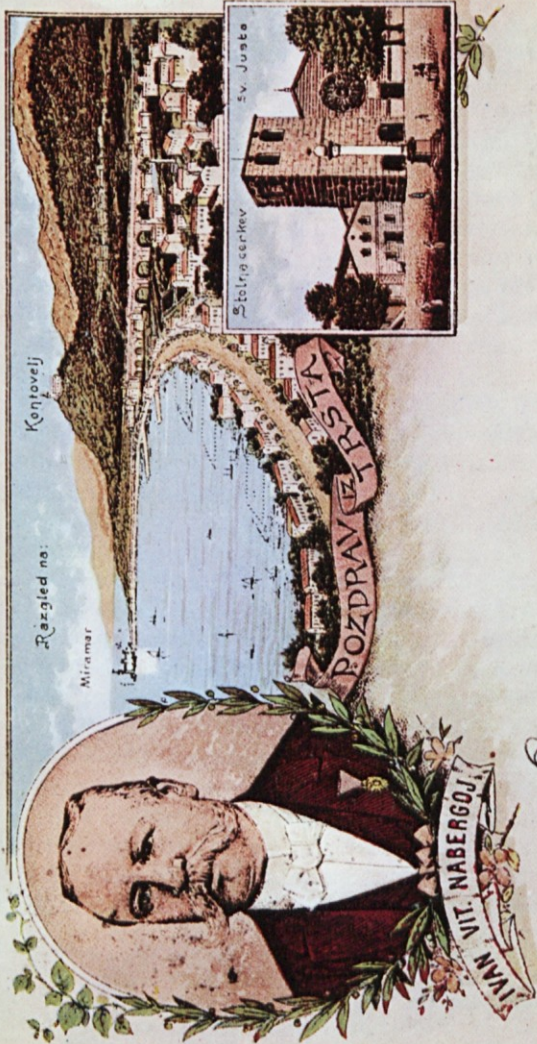
(***) Francesco Gossleth de Werkstätten (katerega izvolitev za predstavnika okoličanskega okrožja je bila tókrat potrjena) se je rodil v Pešti leta 1792; v Trstu je imel leta 1845 tovarno kemičnih proizvodov. Bil je dobavitelj avstrijskega erarja. Za dosego cenejše proizvodnje je premestil leta 1854 tovarno v Hrastnik (premog in cenejša delovna moč).

V Trstu si je dal sezidati leta 1839 ob zgornjem koncu današnje Salita al Promontorio (tedaj via della Sanza) in sicer na Largo Promontorio št. 1 (tedaj via Tigor) krasno palačo. Pozneje je ta prišla v posest hčere Eme Gossleth - de Seppi. Zadnji gospodar palače (in parka) je bil Leonid (Leo) Economo in je danes palača delno v posesti sina bar. dr. Giovannija Economo.

V tem domu je Gossleth imel leta 1850 *petnajst dni* na gosteh nadvojvodo Franca-Karla in njegovo ženo Zofijo, ter njuna sinova Karla-Ludvika in Ludvika-Viktorja, starši oz. brata cesarja Franca Jožefa I.

V bližini (via Tigor, zemlj. št. 2086, Villa Lazzarovich) je tedaj (1850-1857) stanoval še en cesarjev brat: Ferdinand Maksimilijan, pozneje graščak v Miramaru in nesrečni Mehiški cesar.

Iz Barkovelj je razglednica naslovljena učiteljici Ivanki Sabadin v Škadenj, in poštna žiga sta opombe vredna. Na znamki je žig: Barcola 31.3.99; spodaj, ob imenu vasi, pa žig: Servola 31.3.99. Tedaj ni bilo poštnih avtomobilov za prevoz pošte...



Razgled no:

Miramar

Kontovelj

St. Juste cerkev

Sv. Juste

POZDRAV TRSTAN

IVAN VLT. NABERGER

Jzd in zel S.M. Skrinjar, Ponatis preposedan.

Kinga Naberger

Slovenec) (****) in Franc. Carlo Burger. Vsi od vladne strani.

»V tem letu (1863) je opaziti začetek konflikta («ostilità») med municipalnim svetom in škofijskim ordinariatom, ki je v slovenskih rokah že od leta 1831. V seji dne 20. julija se je pri neki debati o razširitvi cerkve sv. Antona svetovalec Sebastiano Picciola s silovitimi besedami izrazil proti »slavizaciji« mestnih župnij, posebno obrobnih«.

»Najpomembnejše dogajanje v tej dobi (1863-1864) je začetek razvoja (italijanskih J.M.) društvenih dejavnosti s političnimi težnjami, v katerih je imelo nacionalno gibanje v naslednjih letih močno oporo. Leta 1863 je Giuseppe Paolina zasnoval telovadno društvo »Società Ginnastica«. Ni minilo leto in že je bilo društvo z namestniškim dekretom razpuščeno.« (Iacono, str. 69-70).

»Na pobudo (namestnika J.M.) grofa Stadiona pa so v letu 1846 že imeli mestno šolo za telovadbo, kakor toliko drugih koristnih ustanov. Mestni svetovalci, *primerno poučeni* («opportunamente indettati») po kolegu Raffaelu Constantiniju so novi šoli («Società Ginnastica» J. M.) dali razne koncesije.« (53)

Vse je teklo po »normalnem« znanem tiru, tudi če Hermeta v občinskem svetu ni bilo. Italijanski, ogrski, nemški, predstavniki okoličanskih kmetov so morda v nekaterih primerih dosegli nekaj več, kakor če bi bili Slovenci.

Miličnikov okoličanskega bataljona so potrebovali zdaj več kot po navadi. Ker je bila mestna garnizija zmanjšana, ni bilo več mogoče ojačiti nočnih patrol z vojaki, ki jih je dajala vojaška komanda policiji na razpolago; zato se je morala Delegacija zateči v večji meri k okoličanskemu bataljonu za pomoč. Že povišan prejemek 30 krajcarjev, ki so ga dobivali vojaki, je miličnikom zvišala na 50 krajcarjev za noč; »ker«, je rekel gospod baron Pascotini, »je ta

(****) Župnik pri Novem sv. Antonu; član več šolskih komisij; katehet na rojanski šoli.

○ Giacomettiju in Burgerju nimam podatkov, a zadnji je bil najbrž z Gosslethom v sorodstvu.

odškodnina primerna za moža, ki je celo noč na razpolago in ne more delati v naslednjem dnevu« (54). To se je godilo v novembru 1864. Čez dva meseca pa je že spet zagrmel vihar.

*

Na seji 16. januarja 1865 je predsednik občinskega sveta Dr. Carlo de Porenta po končanih formalnostih in pred začetkom diskusij predmetov na dnevnem redu predložil zbranim svetovalcem po njegovem mnenju zelo važen predmet: neki tržaški dnevnik in več dunajskih časopisov, med katerimi je tudi službeni list — tako je rekel — so pred dnevi omenili protest, ki naj bi bil poslan v imenu Trsta predsedniku ministrskega sveta v Turinu, generalu Lamarmori, proti nekaterim izrazom, s katerimi je ta sporočil v turinski zbornici, da mesto Trst *ni* vključeno med aspiracije italijanske vlade. »Moje upanje«, je rekel Porenta, »v lojalnost in podložno udanost Tržačanov je preveč trdno, da bi mogel verjeti eksistenci takega tajnega odbora ali resničnosti podobnega protesta, ki domnevno lahko izvira le iz osebnih čustev dotičnih avtorjev.«

Še nekaj stavkov je v tem smislu dodal in nato pozval slavni svet, naj kot edini predstavnik mesta Trsta manifestira, da je omenjeni protest nasproten čustvom tržaškega mesta. In tu se je v dvorani začela debata, ki bi jo kazalo podati v celoti, a kaj — ko že vsi poznamo podobne argumente.

Proti Porentovemu predlogu sta govorila de Rin in Costantini. Zanj pa Scrinzi, Stalitz in Pagliaruzzi. Costantini je n.pr. med drugim menil, da so to politični argumenti, da je pa, po predpisih Statuta, naloga občinskega sveta upravnega značaja itd.

(Občinski svet pa je obravnaval političen predmet n.pr. že na sejah 24.4.1861 — str. 39/1861 knjige zapisnikov — ter 2.5.1861 — str. 46/1861 istotam — in je tudi *sam* Costantini na tistih debatah govoril, oz. stavil predlog! Občinski svet je tedaj prosil za dodeljenje amnestije za politične prekrške J.M.).

Porenta je nazadnje prosil, naj vstanejo tisti gospodje, ki so za njegov predlog.

Vzdigneta se en del desnice in sredine.

(Glasovi — Je padel).

S pismom 22. januarja 1865 je namestnik baron Kellersperg sporočil Porenti, da je Njegovo Veličanstvo z resolucijo 21. januarja na podlagi paragrafa 32 Statuta razpustil občinski svet in da za začasno aktivnost Delegacije pri-
deta v pošteb paragrafa 66 in 121 Statuta.

»Porenta sam je vodil odbor, ki je bil osnovan, da izpriča vladarju vdanost Trsta. V kratkem času so zbrali v mestu in okolici 13.925 podpisov, število se v primeru s tedanjimi 115.000 prebivalci lahko zdi skromno, če se ne upošteva, da je tedaj politična borba zanimala le določeno »elito«; zadostuje pomisliti, da število volivcev za mestni svet je dosegalo okoli pettisoč enot.« (Iacono, str. 76-77).

V odboru so predstavljali okolico Josip Primožič in Ivan Nabergoj; zadnji pa tedaj ni še bil občinski svetovalec.

Iz Jaconovega dela, posebno hvalevrednega zaradi še ne raziskanih dokumentov, ki jih je izsledil v državnem arhivu v Trstu (Archivio di Stato Trieste — A.S.T.), bom omenil tukaj *v skrčeni obliki in posebno, kolikor se nanaša na okolico*, pismo, ki ga je namestnik baron Kellersperg poslal Ministrstvu notranjih poslov v dnevih, ki so sledili glasovanju 16. januarja v občinskem svetu (A.S.T., Presidenza della Luogotenenza, 1/3.4. n. 421) in sicer: da »...ne more z gotovostjo predvidevati za vlado ugoden rezultat prihodnjih volitev, upoštevajoč mnogoštevilne pomanjkljivosti sedanje volitvene ureditve, ki obstoji predvsem v instituciji IV. volilnega telesa, ki ga je najti samo v Trstu, in tudi v *povsem nezadostni reprezentanci okolice v občinskem sevtu*. (Podč. J.M.).

»V prilogi je osnutek za novo municipalno ureditev, v katerem se nahajajo tudi razglabljanja političnega zna-

čaja. Osnutek je sicer anonimen, a ni težko spoznati v njem Kandlerjevo roko.

»Našteva škodljive plati uredbe, ki jih prej ni bilo, ker je sam patricij bil meščan kot vsak ribič ali kopač, in so korporacije, sloje, osebne stanove, življenjske posle, plemstvo, kult, družabne sloje ali druge, začeli uvajati leta 1838, razbohotile so se 1848. in prišle leta 1850 v Statut.

»V moderni uredbi bi izginilo v občini plemstvo, diplomati, profesorji, mojstri špecerije, notarji, borzni trgovci, mešetarji, lastniki ladij in vsa razvrstitev po mandrjih in slojih, ki je bila vpeljana leta 1848, prej pa neznana.« (Iacino, str. 82).

Po tem, kar se je zgodilo je morda Kandler postal bolj »pozoren« do *okoličanskih domačinov*.

»V mejah golega prava se Kandler loteva tudi predstavništva okolice v municipalnem svetu in je tu razlika stališč med njim in nekdanjimi tovariši Društva Tržačanov nadvse vidna. Kmetje — pravi — niso veljali za osebe; bili so plebs contribuens, očetovsko jih je vodila mestna občina. Zdaj pa jih je zakon pripoznal kot osebe z enakimi pravicami, kot so jih imeli drugi člani občine, a njih udeležba pri reprezentanci občine ni bila enaka. Načelo gospodujočih občin in služabnih občin je že dolgo prej bilo odpravljeno v dobršnem delu Evrope; v Avstriji — popolnoma od 1848 — ni več podložniških občin, ne gospodstev, in ne drugih občin (...). Kmetje niso več kmetje, so meščani, drugim enakovredni, in imajo vso pravico do enakega sorazmerja v oblikovanju meščanstva.

»Kandler graja ureditev okolice na podlagi šestih okrajev, po kateri so bile razdeljene stotnije okoličanske milice, ker povzroča neenakost predstavništva v sklopu mestnega sveta v škodo prebivalcev okolice.

»Nato preide od juridičnih utemeljitev na politična razsojanja, ki obsegajo dejavnost svetov z liberalno večino v zadnjih letih. Kandler obravnava to plat na zelo polemičen in trpek način. Opaža, da vsako predstavništvo, grupirano po plasteh, vsebuje pomanjkljivosti, ki izvirajo

Notificazione.

Le Commissioni dei sei distretti elettorali del territorio rendono noto, che dallo spoglio di votazione degli Elettori di tutti e sei i distretti, effettuati quest'oggi risultano eletti a membri del futuro Consiglio della città di Trieste li sotto notati sei candidati siccome quelli che nei rispettivi distretti hanno riportato la maggioranza di voti, cioè:

nel I. Distretto

GODINA Lorenzo con voti 59.

nel II. Distretto

LAURENCICH Giuseppe qm. Gius. con voti 29.

nel III. Distretto

SERIAU Antonio qm. Bortolo con voti 36.

nel IV. Distretto

PRIMOSICH Giuseppe con voti 50.

nel V. Distretto

DANEU Andrea con voti 43.

nel VI. Distretto

KANDLER Cav. Dr. Pietro con voti 136.

TRIESTE li 5 Novembre 1865.

Dalle Commissioni elettorali.

Lepak volitvenih komisij okolice z dne 5. novembra 1865, mm. 493x329, tiskan na precej močnem travozelenem papirju; bila je barva našivov okoličanskih miličnikov ter podlog plaščev njih oficirjev, a tudi... glasovnic za okolico!

iz sestavljenosti same. 'Take plasti' — zagotavlja — 'so v sramoto avstrijskemu modernemu municipalizmu in zbori ne predstavljajo volje občine, ampak klubov, slojev, onih, ki prevladujejo nad neumnostjo drugih: ti pa si domišljajo, da predstavljajo sloje in da morajo ustreči zdaj enemu zdaj drugemu, po vrsti.'

»V bistvu je Kandler predlagal za izboljšanje razmer razveljavitev Statuta 12. aprila 1850, ki bi moral biti nadomeščen s pravilnikom v skladu z načeli zakona 5. marca 1862.

'Ne samo vlada, tudi meščanstvo,' meni Kandler, 'za gotovo nima koristi od razmer, v katerih se nahaja mestna občina; ...dokler se bodo predle nesramne spletke' — nadaljuje Kandler v pristno proti-liberalni polemiki — 'nesramne in javne, kot one ob zadnjih dveh volitvah, ki so bile v rokah odvetnikov in Judov, vlada bo zgubila ugled, ker kaj takega dopušča.'

'Da — križi, trakovi, hvalisanje časopisov, pojedine in povabila, a po 14 letih smo videli dolgove v občini, nenadne obogatitve, zakupe mesa, plinarne, finančne operacije v judovskih rokah, oblast brez ugleda, a niti enega tistih zakonov ali pravilnikov in discipliniranja, ki jih Statut nalaga mestnemu svetu v prepričanju, da ta ima tudi voljo občino urediti.' (Iacono, str. 85-86).

*

Boljše spoznamo Kandlerja po teh volitvah, a poznali so ga še prej mestni svetovalci. Kandlerjevo prepričanje da je Trst že avstrijsko mesto ki je dolgo tega zgubilo staro avtonomijo, jim ni bilo všeč. »Obe mestni stranki«, kakor pove Giorgio Negrelli, »ki so si delile mestno oblast, naj bi si bili edini, da odstranita od vsake odgovornosti jurista in zgodovinarja Kandlerja, ki je že bil odstranjen od komunalnega arhiva; njegovega dela niso več potrebovali. Njegovo delo ni več zadovoljilo vodilnega sloja, ki gotovo ni imel namena ustaviti se pri doseženih rezultatih: ti so lahko zadovoljili Kandlerja, a ne »avtonomistične« težnje mestne politike. Vse mestne politike, ki jo je mestni svet

izvajal: Kandler se ni motil, če sta se njemu obe »stranki« zdeli vezani ena z drugo; vezani, tudi če »iz povsem različnih razlogov«; edini sta si bili v »kozmpolitizmu«; ena v upanju, da pripelje Trst v neko kraljestvo, ki ga ni treba imenovati, druga v upanju, da ga loči od današnjega položaja »države« — potem bi si ga z lahko zmago podvrgli ne vem če Nemci, Hrvati ali Italijani«, je pisal, ko je spoznal v nasprotujočih si načrtih isto »avtonomistično« voljo«. (55)

»Kandlerjevih namenov avstrijska vlada ne bo uresničila. Komunalne volitve teh let bodo še tekle po kolesnicah Statuta iz 1850 in razdelitev meščanstva v štiri volilna telesa se bo nadaljevala; v samo korist liberalno-nacionalnega gibanja.« (Iacono, str. 86).

*

Še mnogo važnih dogodkov se je odigralo v Avstriji in Ogrski pred volitvami (in tudi *med* volitvami), ki so se začele šele oktobra 1865. Tisti dogodki so močno vplivali na lokalno politiko in jih ne bom našteval, ker bi ta spis preveč narastel in tudi prerastel svojo nalogo oz. namen. Omenil bom le novega ministrskega Predsednika Belcredija (zamenjal je Schmerlinga), ki bi bil s svojim federalizmom lahko preusmeril zgodovino Avstrije in Ogrske, iz katerih je hotel ustanoviti pet kraljevin (Avstrijsko, Ogrsko, Češko, Poljsko, Hrvatsko-Slavonsko) povezanih samo s perzonalno unijo. Avstrijski Nemci pa so mu močno nasprotovali; 7.2.1867 je bil odpuščen.

V precej dolgem času od razpusta občinskega sveta (22.1.1865) do začetka volitev (9. oktobra) so pa volitve skrbno pripravili, tako da so se razodele kot prava »débâcle« za liberalce.

III. municipalni svet. Na I. seji (8.11.) je bilo novo predstavništvo ustanovljeno. V tem najdemo spet Hermeta, ki je pred časom prosil mestni svet, naj mu podeli tržaško meščanstvo (*), s katero je po statutnem pred-

(*) Mestni svet je ugodil prošnji; proti njej so glasovali konservativci. (Hermet »Memorie«, str. 114.)

pisu dobil tudi aktivno in pasivno volilno pravico. Padel je v »svojem« IV. volilnem telesu, a hitro nato je bil izvoljen v II., z majhno večino 8 glasov. (Hermet »Memorie«, str. 114).

5. novembra so bili izvoljeni v okolici: Lorenzo Godina, Giuseppe Laurencich, Antonio Seriau, Giuseppe Primosich, Andrea Daneu in — Pietro Kandler! (Zadnji za VI. okraj, t.j. Prosek, Kontovel, Sv. Križ).

Na seji mestnega sveta 18. novembra, kjer so komisije bile združene za overovitev volitev, je začasni predsednik Daniele Caroli med drugim povedal, da se »vladni svetnik« dr. Kandler s pismom opraviči za svojo odsotnost, ker predvideva, da bo proti njegovi izvolitvi postavljen ugovor.

Poročevalec komisije za overovitev okoliških volitev je bil mestni svetnik dr. d'Angeli. O Kandlerjevi izvolitvi v VI. okraju je rekel, da predloženi akti volilne komisije ustvarjajo prepričanje, da je vse poteklo v redu, ker lakoničen zapisnik ne omenja nikakih nerednosti.

Medtem ko je komisija vse dokumente natančno pregledala in že računala, da bo slavnemu svetu predložila v odobritev Kandlerjevo izvolitev, je s presenečenjem prejela dve pritožbi proti isti izvolitvi.

Če opustimo lažje prekrške, da se s tem ne bomo predolgo zadrževali, je komisija mislila, da bo zadostovalo preudariti tri tehtnejša dejstva, ki po njeni sodbi nudijo pravilno merilo, da z njim presodijo ono izvolitev.

Prvi primer se nanaša na izročitev volilni komisiji kar *dvanajst glasovnic* od nepoklicanih, ki sami niso bili volilci, ter da je tiste glasovnice volilna komisija tudi sprejela.

Dejstvo, samo ob sebi zelo resno, postane, odkrito rečeno, toliko bolj nedoumljivo in nerazložljivo, ko zvemo, da je *pet* takih glasovnic oddal komisiji en sam človek, ki vrhu tega ni bil volilec, in z vso naivnostjo izpriča, da jih je dal skupno s tozadevnimi izkaznimi kuponi ter petkrat

prišel pred isto volilno komisijo, ne da bi mu ta kaj oporekla ali ga zavrnila.

Kar je pa še hujše in predstavlja drugo točko, je dejstvo, da je tistemu možakarju izpolnil glasovnice občinski poverjenik *Mihael Daneu*, ne da bi omenjeni mož vedel, katerega kandidata mu je Daneu napisal v glasovnice.

Kar zadeva tretji primer, t.j. vmešavanje komunalnega delegata Daneva v volitveni akt, bi Daneu kot javni uradnik in član volitvene komisije moral vedeti, da bi ne smel glasovnic izpolnjevati in povrhu še v sobi, v kateri so potekale volitve. To je povzročilo njegovo odstranitev iz tega prostora in on se je zatekel v kuhinjo vaškega učitelja, ki je bila v isti hiši, in tam nadaljeval svoje pisanje. Od časa do časa se je potrudil h komisiji, katere član je bil; vse to tudi sam priznava.

»Vaša komisija ni mogla mimo dejstva, da je Daneu s svojim ravnanjem kršil paragraf 47 Statuta, ki odločno prepoveduje članom volitvene komisije vsakršen vpliv na volitve.

»Toliko bolj so njegova dejanja neopravičljiva, ker bi kot občinski poverjenik moral vedeti da so okoliški volilci lahko volili tudi ustno.«

Iz omenjenih razlogov je Kandlerjeva izvolitev bila zavrnjena.(56)

Na dopolnilnih volitvah je Kandlerja zamenjal v prvih dneh januarja 1866 *Ivan Nabergoj*, ki je tako prišel — prvikrat — v mestni svet. Njegova izvolitev je bila overovljena na seji 15. januarja. (57)

List nacionalne stranke »Il Tempo« 20.XI.1865 je o seji 18. novembra na široko poročal, grajal volitveno komisijo, in tako sklenil: »Žal nam je za slavnega akademika, ki je gotovo vreden sedeti v mestnem svetu zaradi svojih vrlin, in da je zato moral na težavno pot v hribovske vasi Proseka, Kontovela in Sv. Križa. Z mislijo na nerodnost svojih Daneov, bo s prepričanjem lahko trdil: "*Timeo Daneos et vota ferentes!*"« (Bojim se Danevov tudi ko pri-
našajo glasove). * (nadaljevanje prihodnjič)

BIBLIOGRAFIJA (VI)

Če ni omenjeno ime kraja tiskarne ali založništva, naj se bere: Trst.

- (49) VIVANTE Angelo - Irredentismo Adriatico - str. 58, 59; Casa Editr. «Giulia», 1945.
- (50) TIPOGRAFIA DEL LLOYD Costituzione della Città immediata di Trieste, 12 aprile 1850 e Regolamento interno per la Rappresentanza Municipale e Provinciale ecc. ecc. — nemško-italijanska izdaja (Vladarjev patent 27.XII.1852 določa da se za vse zakone objavljene v listu zakonov cesarstva smatra avtentičen le nemški tekst) 1865, passim.
- Ali pa:
- COMUNE DI TRIESTE - Statuto civico 12. IV.1850 e regolamenti diversi, passim; Tip. Caprin, 1900.
- (51) HERMET Francesco - Memorie autobiografiche (predgovor in opombe prof. Marino Szombathely - v »La Porta Orientale«, št. 2/1933, str. 102; Soc. Editr. Mutilati e Combattenti.
- (52) VERONESE Leone - Ricordi d'irredentismo - str. 20, 21; Tip. Spazzal-Editore, 1929.
- (53) PAGNINI Cesare e CECOVINI Mario - I cento anni della Società Ginnastica Triestina - str. 7, 10; Arti grafiche Smolars s.p.a., 1963.
- (54) VERBALI SEDUTE CONSIGLIO MUNICIPALE (XXXIII.a) 11.XI.1864, str. 401; Tip. Lloyd.
- (55) NEGRELLI Giorgio - Comune e Impero negli storici della Trieste asburgica - (Studi condotti presso l'Istituto di Storia del diritto della Facoltà di Giurisprudenza dell'Università di Trieste) str. 200-201; Giuffrè; Tip. «Multa Paucis», Varese, 1968.
- (56) VERBALI SEDUTE CONS. MUNICIP. - (I.a) 8.XI.1865, str. 1; - (II.a) 18.XI.1865, str. 7, 8; - (VI.a) 12.XII.1865, str. 39 (v 9. vrsti od zgoraj je Daneu: *Andrej*; v 21. in 25 vrsti od zgoraj je Daneu: *Mihael*. Obe imeni, v drugem stolpcu); Tip. Lloyd.
- (57) VERBALI SEDUTE CONS. MUNIC. - (I.a) 15.I.1866, str. 2; Tip. Lloyd.



* Besede, ki jih je Vergil (Eneida, II, 49) postavil v usta velikemu duhovniku Laokoonu, da bi ta pregovoril Trojance, naj ne sprejmejo med mestno zidovje lesenega konja, ki so ga Grki perfidno pustili na obali; besede so bile: »Timeo Danaos et dona ferentes« (Bojim se Grkov, tudi ko prinašajo darove).

KO LUNA ZAMOMLJA

*Ko luna zamomlja svoj nežni: lahko noč,
takrat postane v vasi živo.
Tolpa pobalinov se odplazi proč
in kamen vrže v luč lampiona sivo.
Med bori, v visoki travi ljubi se srce mehča,
ker ljubezen ji ne pusti do sna.
Po cesti pijanec žalostno prepeva,
v srcu se boji maščobne žene.*

*Jaz pa v postelji
in miši v čevljih živo žvenketajo,
ne morem s pobalini nad luči,
ne smem še legati v rosno travo,
v želodcu pa se vino mi iskri
in pil ga bom, četudi se postavi svet na glavo...*



Uredništvo čuti prijetno dolžnost, da se zahvali spoštovanemu sodelavcu gospodu Josipu Merkuju, ker je poskrbel, da je nekaj oseb, katerim je pri srcu naša tržaška preteklost, omogočilo tisk barvne razglednice občinskega svetovalca Nabergoja.

ČUBEJSKA PRIGODA

*Gospud in Buh
se zjutro rano vstanem
sklinem gori svoje svete ročice
poglidam priko svojega disnega
raminga,
onde zaglidam
tri device, dva anjelka
On se z njimi razgovarja:
vite, vite moji mili, moji dragi
moje bridke rane, ki so meni dane
na veliki petak pred kosilom,
u sobotu pred obilom.
Kdo bi to zmolija, svaki dana
kvar'na dana
po tri pute v časti hostij,
bi ga njega libera
ognja peklenskega
žavlja žavljenškega
bi ga postaviija tam
kamo prebiva Buh oče, Buh sin,
Buh sveti duh,
sam edini Buh, amen.*



Menih, suh tako, da je bila njegova mršavost celo za te siromašne kraje nekaj nenavadnega, je jezdil proti Kastvu. Potoval je v največji vročini in v spremstvu roja obadov in muh in zlačnjene oslice, ki je komaj nosila svoje breme. Toda kutar je ni priganjal. «Dajmo no, v božjem imenu...» Le to je rekel od časa do časa, če se je mrha le preveč zamujala s hlastanjem po šopih osušene trave, ki se je prašila ob poti. «Dajmo no,» je dejal in se zibal dalje na sivem hrbtišču.

Glodal je krajec, odkosan od velikega ovse- nega hlebca in dolbel sredico, ker skorji nikakor ni mogel do živega. Čeprav je bil mlad, je žvečil ovsenjak, kakor brezzoba starica, ker mu je skorbut pobral zobe že pred dobrim letom. Najlepše zobe v samostanu, se lahko reče; bil je najmlajši v menišiji in prav zato, ker je bil najbolj pri močeh, so ga poslali na to nesrečno pot.

«Pojdite, brat Krištof, v imenu božjem, in vaš patron naj hodi z vami in vas varuje.»

Toda brat Krištof svojemu patronu ni kdove kako zaupal in ni videl v njem kdove kako zanesljivega varuha. Že doslej ga je puščal vse češče brez hlebca in brez vrča in s srcem polnim bojazni. Tako polnim strahu, da ni bilo v njem prostora za nobeno drugo čustvo. Kaj ne! Bili so nevarni časi, divji časi. Pravični Bog je imel vedno v močilu eno izmed palic, da je mogel kadarkoli izšibati grešnost iz svojih nepokornih ovčic, ki so se pasle tod okrog, bi se reklo na tej, kakor na oni strani Čičarije. Če ni bilo Turkov, jim je poslal kobilice in ni dolgo tega, ko je ljudi davila črna Gospodova dekla, za katero je bolje, da se ne jemlje v besedo.

Najbolj pa se je bilo popotnemu človeku bati tolovajev. Ne zaradi tistih nekaj božjakov, ki mu jih je bil opat stisnil v roko ob odhodu. (Varčujte s

penezi, brat Krištof, varčujte. Hranite se in prenočujte pri dobrih ljudeh in samo v največji stiski odprite prgišče.) O, tudi soldci so imeli svojo vrednost, in še kakšno vrednost so imeli ti peklenški denarji! Toda bolj kakor zanje, se je brat Krištof tresel za svojo kožo. Slišal je bil, kako se ti hudodelci, ne boje ne Boga ne kuge; kako da ravnajo z ženskami, o tem je bilo moč samo razmišljati, nikakor pa ne govoriti. Še posebno veselje pa da imajo s posvečenci in naj bo nuna ali menih. Do golega ga bojda slečejo in vzemo mu kuto in pokrivalo in prav nič jim ni mar, če ostane v kapuci tudi glava.

Brat Krištof se je splašeno ogledal, kakor da so mu razbojniki že za petami; ostanek skorje je naglo vtaknil v malhasto raševino, zdrknil je z oslice, in med pretiranim dvizanjem, ki se ni prav nič ujemalo z dotlejšnjo lagodnostjo, je hitel sopsti: «O, ti devica, o presveta devica, le kaj se zamujam...» Tako je stokal, vtem ko je nategoval povodec in vlekel oslico za sabo. Klical pa je na pomoč najzaljšo priprošnjico poreškega samostana blaženo Hemo, ki je skromno ždela, v najbolj mračni niši opatijske cerkve. Bila je izobljena iz enega samega kosa in s takšno popolnostjo, da so bili vsi bratje klavzure nekoliko zagledani vanjo.

Vendar se zdaj ni utegnil kaj dlje zamujati s to otročjo zablodo, mudilo se je, pa tudi strah mu tega ni dopuščal. Prav tedaj se je Učka umaknila s poti in razkrila morje, ves Kvarner z daljnimi otoki, prav tako kakor mu je bil dopovedoval opat; takoj zatem pa se je pojavilo razpotje, natanko tako spet, kakor mu ga je bil čubejski župnik začrtal z opaljeno glovnjo na izlizani škrlti pred cerkvenim pragom. Brata Krištofa je obšla razigranost, zakaj na griču se je že kazalo sivo obzidje in do njega

je imel le še nekaj strme poti. Objel je oslco kakor svojo drago, potem je izvlekel iz bisage sandale in se obul.

Ko se je brat Krištof pojavil na vzdignem mostu, se je sonce zgubljal v meglenem mrču, ki se je zgostil nad morjem. To niti ni bilo več sonce, temveč razločno vidno ognjeno kolo in njegova krvava luč ni obetala nič dobrega. Če se bo zdajle potočilo v morje, preden bo priklical stražarje in se pomenil z njimi, potem bi mogel brat Krištof njegovo zlovesčnost že v kratkem občutiti na svoji koži. Kajti po sončnem zahodu tudi samcat človek ni mogel upati, da bi ga spustili v utrdbo.

Brat Krištof je odvedel oslco k figovemu grmu in jo privezal. Rekel ji je nekaj prijaznega in nameraval moško stopiti do okovanih vrat, ko se je tam odprla loputa za okroglo lino, tako da se je skozi lahko nekdo zadrhl:

«Kdo si?»

«Hvaljen bodi Jezus Kristus!»

«To nam lahko pove vsak razbojnik!»

«Nisem razbojnik...»

«Potepuh?»

«Nisem potepuh...»

«Ogleduh, torej!»

«Za Kriščevo voljo, saj vidite, v čigavem imenu prihajam. Božji služabnik sem in prinašam važno sporočilo priorju kastavskega samostana.»

«Kugo prinašaš!»

«Zdrav sem, bog mi je priča!»

Kje je že bila kuga! Kak mesec je že nihče ni več jemal v besedo; v deželi je bila sedaj lakota — ta pa vprašuje človeka o kuži! Ni bilo večjih templjev, kakor takšnile pripaljeni grajski poležuhi in smrduhi, ki so grajski gospodi pomagali sesati podložniško kri. Sodrga, ki se je nobena

doba ne more znebiti, pa ti psuje pošteno dušo, ubogega fratra z razbojnikom. Smrad po žganju, ki je vel skozi lino, je spravil brata Krištofa v sveto jezo, tako da je brez premisleka pokazal svojo razkačenost.

«Pri priči mi pokličiči koga iz samostana!»

Teh nekaj besed je siknil brat Krištof skozi gole dlesni s tako preračunano počasnostjo, da je stražarja obšla mrščavica. Držal se je okovane robače in stal za plohistimi vrati, ki niso popustila ne Turkom ne piratom, pa ga je kljub temu obšel nejasen strah, ker človek nikdar ne ve, pri čem je, ko ima opravka z bogomolcem. Še pred nočjo se ga lahko poloti ujed ali pa te že jutri pahnejo v ječo, zakaj nihče ne more vedeti, kdo se skriva pod tisto rjavo raševino.

Za vrati se je zbrala gruča: stražarji, starešina, ključar in še kdo.

«Imaš brašno zase in krmo za žival?»

Brat Krištof se je oddahnil. Jasno je bilo, da je vprašanje, ki je padlo skozi lino, bolj opravičilo kakor zahteva. Še bolj samozavestno je zaklical:

«To ni vaša stvar! Za to bo skrbela prošcija in še kdo drug. Vi z menoj in mojo živaljo ne boste imeli škode!»

Čakati je moral še dobršen čas, da so se v trdnjaviških vratih odprle manjše duri; skoznje je potem vkorakal s svojo oslico za varno zidovje z velikim olajšanjem; nekako tako, se mu je zdelo, kakor pred stoletji Nazareneec v Jeruzalem, akoravno nekam manj slovesno.

Obdali so ga mrki ljudje in smrad izparkov in iztrebkov, ki se je zgoščal za vsemi obzidji tistih časov in ki ga je lahko pregnala le najbolj strupena zmrzal. Ta čas pa je bila pomlad in v deželo je prihajala vročina...

Tako je brat Krištof pripotoval v Kastav. Nosil je s seboj važno sporočilo, s katerim je sel kaštavske proštije že naslednje jutro odjezdil proti severu. Poslanica je govorila o tem, da bo še to leto poslan na kanonsko vizitacijo Kranjske patriarhov vikar, in da bo ta najbrž prav Valaresso, koprski škof Jakob. Bilo je torej zelo verjetno, da se bo prevzvišeni napotil tod in da bo njegov obisk namenjen tudi Kastvu.

Cerkveni očetje so znali ceniti važne vesti in še tem bolj takšna opozorila; spadala so v vzajemnost, ki so jo morali vsi vestno spoštovati. Kako naj bi se drugače pred vizitatorji pravočasno prikrija gnojnost, ki se je gomilila za obzidji in vrati in kako naj bi se potišala jeznorita glasnost tlačan-skih butic, ki so zunaj obzidja pasle kugo, se rvale s Turkom in morale kljub vsemu sejati in nažeti desetino ne le za cesarske ali doževe podrepnike, temveč tudi za služabnike božje! Nihče torej ni bil bolj dobrodošel kakor gost z važno novico.

Brat Krištof je svojo poglavitno nalogo opravil, čast bodi Bogu. Bil je sit in napit in v središču pozornosti, kakršne doslej še ni bil deležen. Kaj ne! Prišel je z nasprotnega konca Histrie (kjer se je po njegovem začental svet) in vse, kar je povedal, je bilo novo, zanimivo in vznemirljivo, zakaj dežela se je valjala v grehu, tisti pa, ki so bili za to postavljeni in od Boga poslani, da bi ljudi od greha odvrčali, so dajali najslabše zglede.

«Kaj ne poveste, brat Krištof!»

Da, da, brat Krištof ni varčeval s pretiravanjem resnice ne z dodatki lastnih domislekov, ko je spoznal, kako samostancem rastejo usesa ob takšnih pripovedbah. Šel je še dalje. Pravil je zgodbo o čarovnici iz Tirsberga in z dvoumnimi podmenki prilival olja na ogenj.

«Baje so jo čisto slekli, preden so jo vrgli na grmado,» je pravil. «In če je moč verjeti fra Inocencu iz Rovinja, je bila zelo zastavna ženska. Fra Inocenc se je takrat vračal z romanja. Bil je nekje v Schwarzwaldu in na povratku je naletel na tisto sežiganje. Bila je postavna ženska, krepka ženska...»

«Ali corpnica?»

Brat Krištof je prikimal.

Prior je majal z glavo. «Kaj ne,» je rekel, «če se je parila s hudičem...»

«To je težko verjeti,» je rekel glas iz gruče, zbrane okoli priorja.

Toda kaj več samostanski sobrat ni utegnil povedati, ker se je vanj zazrlo začudeno priorjevo oko. In glas nevere je poslušno utihnil, zakaj človeštvo je bilo že takrat uravnano tako, da se ni dopuščal dvom v pravilnost gledanja in ravnanja redkih vidcev; načelo, ki je vodilo naglo naprej in ki se je — čast, komur čast — ustalilo in ohranilo ponekod vse do dandanes.

Pa o razvratu, ki se širi po Kranjskem, ali o tem tudi niso nič slišali?

«Nič, brat Krištof. Obzidani, kakor smo, ne zvemo kaj več kakor to, kar vidimo. Kakšna jadra, tamle v Kvarneru... Vendar le redko zvemo, kam jadrajo. Odkar je nad nami Ravbar tržaški, tudi s temi nimamo stikov...» Priorju se je rahlo tresla glava, bilo mu je žal, da so tako nevedni. «Prav nič, brat Krištof.»

«Patriarhov odposlanec gre na Kranjsko tudi zato, ker so se tamkaj razmnožili nekakšni skakači in bičarji, ki jih je menda zaplodil sam satan...»

«Ne recite tega, brat Krištof!»

Prior je sklenil roke nad sodčkom pred sabo in majal s tonzuro zdaj sem zdaj tja. Pa tudi drugi patri so se vznemirili. Tudi oni so zajemali sapo in z napetimi vratovi rotili brata Krištofa, naj vendar pojasni...

«Pripovedujte, brat Krištof, pripovedujte!...»

O, prav rad! Prav nič se mu ni poznalo, da nima zob. Res je nekam prenagosto šušmelil, vendar se ni nihče nad tem zgledoval, zakaj pri obmorski duhovščini, vsaj tisti, ki je bila pod beneškim vplivom, vsemogočni Bog ni bil Deus qui nos in tantis periculis constitutos... temveč Deuš qui noš in tantiš periculiš... in tako dalje, vse do qui viviš et regnaš in šecula seculorum!

Pripovedoval je torej, imel pa je še drugačen opravek — najti bi bil moral najprej nekega človeka in potem se bo videlo. Povprašal je torej, če poznajo Vincenca Kastavskega.

Menihi so se spogledali, kazali so nekam zvedave obraze, dokler se eden ni znašel.

«Ali slikarja?»

Slikarja! Ali ga poznajo?

«Kaj ne! To sta naša dva,» je rekel prior. Če ima brat Krištof v mislih slikarja, potem sta za nesljivo ta dva.

«Stari Vincenc in njegov sin, ki je tudi slikar. Kaj pa naj bi bil drugega!»

Brat Krištof je povedal, da se je bil na poti semkaj ustavil v Čubedu. Tako, vidite, bratje! Ali oni vedo, kje je Čubed? Da, prior je vedel. Tudi drugi bratje so vedeli približno, kje je Čubed.

«Ustavil sem se torej tam in prenočil na griču v čubejskem župnišču, pri častitem plebanu Vrhoviču. To vam je vreden duhovnik, to lahko rečem, ljubezniv gospod, ki se je zelo razveselil, ko je seznal, kam potujem. V Kastav, tja da vas nese!

Tako, vidite, je vzklikal in potem je dejal, da tu ni moč spregledati božjega prsta...»

Tako so samostanci zvedeli, s kakšno mislijo se zamuja čubejski pleban.

Huduje se nad zanesenjaškimi pridigarji, ki so se iz frankovskih mark potepli po vseh krščanskih deželah, in tako tudi v naše kraje. Ali Kastavci tudi o teh nič ne vedo? «Naj bo no, v imenu božjem,» je dejal brat Krištof začudeno, zakaj takšne nevednosti še ni bil srečal.

«Menda so jih zaplodili husiti ali kaj naj bi človek rekel, kajti prav nič jim ni mar ne Boga ne hudica.» Brat Krištof se je prekrižal po šegi Latincev in povedal, da se teh zmedencev niti kuga ne loti. «Oznanjajo konec sveta,» je rekel, «širijo razuzdanost in begajo ljudi. Tudi katerega od duhovnikov so zapeljali. Toda Benetke se ne šalijo, nekaj teh nasilnikov so polovili in jih poslali na galeje.»

«Kirie eleison,» je rekel prior, da ne bi rekel «tem je odzvonilo».

«Kaj pa drugega,» je rekel brat Krištof. «Toda enega izmed teh je zaneslo tudi v čubejsko duhovnijo. Pleban Vrhovič se je hudoval. Menda mu je onečastil podružnično cerkev v neki vasi. Cerkev so mi zasvinjali, je pravil in se srdil.»

«Bilo jih je več, potemtakem?»

«Ne da bi vedel. Pleban je bil razkačen in ni bilo lahko slediti njegovim mislim. Toda mene je gostil...»

«Bolj kakor vizitatorja,» se je pošalil prior.

«Bolj kakor tega, če se bo ravno oglasil tamkaj. Zdaj hoče pleban onečejeno cerkev prebeliti in preslikati in potem pravi, ki jo namerava tudi na novo posvetili. Bil je ves iz sebe...»

«Kaj ne!» je rekel prior. «Nemara je bil slišal za naše slikarje. In tako...»

«Da, slišal je bil zanje in me pri vseh svetnikih rotil, naj mojstra pregovorim, da bi se podal v Čubed. Ni vedel, da jih je več.»

Brat Krištof se je za hip zamislil, potem je dejal, da bi ga moral vsekakor privedi.

Bratje niso vedeli nič določnega, kako je ta čas s slikarjema.

«Ponajveč sta zdoma,» je rekel prior. «Včasih manjkata po cele mesece, kakor čujem. Vendar bomo pozvedeli.» Brat Krištof naj se na to zanese. Nocoj naj se dodobra odpočije, jutri pa se bo pozvedelo.

In pri tem je ostalo. Pronicljivi prior je spoznal, da bi se brat Krištof za nobeno ceno ne želel vračati sam po nevarni poti, brat Krištof pa tudi ni bil tako zamujen, da bi ne čutil trpkosti v priorjevih besedah, ko se je govorilo o slikarjih.

Bili so oholi, vselej malce nacejeni in taki nečistovalči, da nobeno žensče ni bilo varno pred njimi.

Kjerkoli so se pojavili s svojimi kisti, kredami in gobami, so babcem natikali rogove, kajti upali so si privzigniti prav vsako krilo, pa naj je bilo tisto, kar so iskali, skrito v kmečkih ali še tako gosposkih gubah. Ne strahu ne sramu niso poznali. Prebili so po cerkvah dlje kakor katerikoli kristjan, pa so se obnašali tam tako nespoštljivo, kakor da se mudijo v hlevu.

Takšno približno je bilo priorjevo mnenje in od tod je izvirala njegova slaba volja nad vsem, kar je bilo v zvezi z godci in slikarji. Toda hotel je gostu vsekakor ustreči, zakaj brat Krištof je napravil samostancem veliko uslugo, bili so mu

dolžni dosti hvaležnosti, zato prior ni varčeval s prizadevnostjo.

Poslal je enega izmed bratov po mojstra Vincenta. Toda stari Vincent je bil zdoma. Nič se ni vedelo, kdaj se bo vrnil, mladega pa, Ivana, tega ni bilo moč priporočati. Bil je še slabša zel kot stariha. Ali bratu Krištofu je bil mladi Kastavec povšeči, bil je krepak in vesele volje in bi si boljšega spremljevalca ne mogel želeti.

«Če še ni tako spreten in vešč kakor oče...» brat Krištof bi ga bil pripravljen zagovarjati, toda prior je sklenil roke in nagnil glavo.

«O, kajpadane,» je rekel in dvignil obrvi. «Še večji umetnik bi lahko bil kakor oče, še večji. Le da tega svojega talenta ne bo izkoriščal zgolj v slavo in čast tistemu, ki ga je z njim obdaroval...»

Prior je pomilovalno zganil z glavo, vtaknil roke v rokave in pustil mlada človeka, da se seznanita in dogovorita za pot.

Čubejski župnik je bil močno razočaran, ko mu je brat Krištof namesto starega resnega mojstra privedel to mlado živinče.

Sicer mu je bil brat Krištof nekaj namignil pred odhodom v Poreč. Preden se je odpravil proti domu s svojo oslico, mu je bil na štiri oči povedal, da sin ni prav nič slabši od očeta Vincenta, ampak da ga celo prekaša v veščini. Tako da so mu zagotavljali menihi v Kastvu. In tem menda le gre vera.

Toda župnik je imel svoja leta in svoje izkušnje in je prav zaradi tega imel svetega Tomaža dokaj bolj v časteh kakor druge apostole, ki so zanesli prilično zmedo med vernike prav zaradi svoje zanesenosti.

Kasneje pa, in do tega je prišlo že naslednji večer, se mu je nezaupanje po malem sprevrglo v pravo vzhičenje nad mladim Kastavcem in njegovo ročnostjo. In ne toliko zato, ker sta načela že drugi bokal. Župnik si je upal tudi sam in brez vsake škode nositi takšno mero in je to tudi često storil, torej ne zaradi tistega poldrugega bokala, pač pa si je bilo treba tega sina pasjega ogledati, s čim vse mu je bil poslikal mizo med tistim besedovanjem. Govorila sta kajpak o tem, kako naj bi se cerkev ozaljšala; govorila sta o Bogu in Mariji pa tudi o hudiču in njegovi materi.

«In če smo že pri vragu,» je rekel Kastavec, «potem bi si ga bilo treba tudi ogledati.» Vstal je in stopil do kamnitega ognjišča, ki je bilo največje v Čubedu, prav tako kakor prostor, v katerem se je nahajalo. Opalil je na ognju koruzno glavičnico in na veliki mizi s tem ogorkom narisal celo zlodejevo familijo.

Da, Ivan iz Kastva je bil vesela natura, čeprav je prekanjenost prikrival za resnimi potezami. Na ta način sta po večerih pila, razvrščala svetniško množstvo ter izbirala take, ki bi bili vredni vedriti v hrastoveljskem hramu.

«Tale hram svete Trojice bo nekega dne kmalu premalo prostoren za vse, kar nameravate znesti vanj,» je rekel čubejski župnik, ki je prišel na ogled. Previdno se je prestopal, ker so bile deske in kosi lesenih gred nametani vse križem po cerkvenih tleh. «In tudi pod mi boste pokvarili!»

Sicer so bila ilovnata tla suha in dobro utep-tana, toda prisekani robovi tramov so jih tu in tam le načeli.

Johan Kastavski, kakor mu je bil zrekel čubejski župnik, se je trudil s postavljanjem odra. Zamujal se je s tem že nekaj dni, čeprav mu je dal župnik v pomoč dva domačina. Bila pa sta prav takih let kakor Johan Kastavski in bilo je le malo upanja, da bi jih karkoli zresnilo; tudi župnikova navzočnost ne. Poleg tega so imeli v senčnem hladu za cerkvijo skrito bučo črnine, ki ni držala dosti manj kot osem bokalov — pri moji veri, da ne — je računal župnik, kajti tudi za tisto bučo je bil zvedel.

Toda delo v cerkvi se je pokazalo dokaj bolj zamudno kot načrti ob polnem vrču. Seveda, zidovje je bilo treba najprej obmetati in prebeliti, potem osušiti in dodobra izgladiti. Bilo je še dosti priprav in drugačnega dela, preden je nastala na steni prva lisa. Odkar se je bil zapel v to zadevo, je župnik že dvakrat prihodil iz Čubeda semkaj, da bi bil priča prvi barvni podobi, ki jo bo slikar pričaral na belež. Nameraval je sodelovati pri tem s primerno besedo in božjim blagoslovom. Toda videti je bilo, da je tudi danes prišel zastonj. Sklenil je torej, da se bo s slikarjem resneje pomenil pa je zato naročil, naj se pod noč odpravi v Čubed.

«Oglasi se, Johan, v župnišču se oglasi, da se pomeniva,» je zaklical.

Brišal si je pot, ki mu je srbeče drsel po tolstem licu, vzdihnil je zaradi truda in nevolje, ko pa je Kastavec namesto odgovora pričel požvižgavati (v hiši božji! Če tega ne bo Bog...), ko je pričel torej požvižgavati, ne da bi se dal motiti pri svojem delu, se je župnik raje obrnil in šel. Spustil se je po griču in se ustavil v vasi pri ključarju, ki tudi ni imel slabega vina in za odpočitek hladno vežo, to se lahko reče.

Prav tako, se lahko reče, da je čubejski župnik veliko razmišljal. Pač zato, ker je imel na voljo čas in okolje. Ta hip, če se vzame, je bil prepričan, da se oni trije poturčenci, ki so ostali v cerkvi, muzajo za njim, zakaj bili so drug drugega vredni. Morda bodo še kaj postorili do mraka, nemara bodo. Še bolj verjetno pa je, da so se že spravili v senco za cerkev in se tam nacejajo. Kockajo in se nacejajo...

«Jaz pa naj jih plačujem!»

Vendar se župnik ni nikdar očitno razhudil, boječ se, da bi mu Kastavec pobegnil. Pri takemle vetrnjaku se je bilo vedno bati, da pobere tiste svoje bisage in jo odkuri. Ti se pa potem goni za njim in poskušaj izterjati solde, ki si mu jih dal vnaprej.

«Prečastiti,» je rekel domačin, ki je poznal župnikove težave, «ne smeli bi mu dajati soldov vnaprej. Le zakaj so to storili?»

«Ker bi mi bil prav tako pobegnil, da mu jih nisem dal!»

Župnik je vzdihnil, pil, si brisal potno čelo in potihem poprosil Boga za pomoč. In dobri Bog se je z veseljem vmešal v to zapletenost. Že pod večer mu je prišepnil primerno rešitev. Župnik je namreč na povratku v Čubed srečal Šavrinko, eno tistih, ki je Čubejcem znala pogledati še globlje v lonec kakor njihov spovednik...

Srečala sta se torej dva, ki bi si imela marsikaj povedati, ko bi bil župnik le malce bolj zgovoren. Toda ta je znal samo poslušati, in ker je bil tak, je Šavrinka komaj zajemala sapo.

Na ta način je gospod župnik seznan (med drugim kakopak, med drugim), da se njegov slikar povaljava s tisto radoživo laško kobilo...

«S kom!?»

Župnik je planil z vprašanjem tako nasilno, da je Šavrinki zaprlo sapo, tem bolj pa ji je odprlo oči spoznanje, da bo le res, kar se je šušljalo po Čubedu za priprtimi durmi, da se namreč tudi njihov župnik čestokrat zateče k Santini. Pa tudi h kateri drugi, saj je bil še krepak babec! Pred leti so se srenjski licemerci zaradi tega obrnili celo na škofijo v Kopru. Vse pa se je potišinilo, ker jim je škof na tožbo odvrnil, da mu je sicer žal, ali da proti tej grehoti tudi škofija nima leka, ker njeni duhovni pač niso skopljeni. *)

Le tega si Šavrinka ni mogla kar tam in pri priči pojasniti: kaj je častitega gospoda tako segrelo — ljubosumje, ali to, da mu je Santino uvrstila med živali.

Toda o tem ta hip ni utegnila razmišljati, kajti gospod župnik se je obrnil in šel s svojo jezo po kolovozu s tako naglico, da hvaljenemu Jezusu niti odgovora ni privoščil.

Tako sta torej šla vsaksebi čubejski župnik in stara Šavrinka, tako sta se razšla, vsak s svojim maščevalnim načrtom: gospod župnik, kako bo privil tisto — prav pravi Šavrinka — laško kobilo, ki je pripravljena razkoračiti se pred vsakim prihajačem; Šavrinka pa, s kakšnimi besedami in gibi bo najbolj prepričljivo izoblikovala pred sosesko radoznanostjo podobo razjarjenega župnika...

V obrambnem zidu za čubejsko cerkvijo je bila široka lina in še širša vdolbina s kamnito klopjo. Tu je župnik često posedal, zaradi hladu, ki je vel iz zidine, pa tudi videti je bilo kaj — od tod pa vse tja do kranjske meje.

* Resnične škofove besede, za katere je ustno izročilo skozi stoletja vestno skrbelo, da niso šle v pozabo.

Hladil se je in razmišljal o težavah, ki so prišle nadenj, odkar se je pričel ukvarjati s to nepokorno in nespoštljivo mislijo o nevrednih predstojnikih. S to nesrečno nakano z okostnjaki, ki ne prizanašajo ne cesarju ne mesarju, ne grofu ne škofu. Kazno pa je bilo, da Bogu niso bili kdove kako vseh župnikovi maščevalni naklepi, zakaj na pot mu je poslal številne zapreke.

Že takoj spočetka, če se vzame, sta si prišla navzkriž s slikarjem. Johan Kastavski mu je priporočal vse drugačno slikarijo: kolo sreče, denimo, pa svetniške prikazni. Toda župnik je ostal pri svojem. Na vsak način je hotel imeti procesijo mrtvakov, potem ko je bil slišal, kako se je to obneslo v frankovskih deželah. Ko pa je seznan, da se najdejo taki mojstri že na Kranjskem in celo v Istri, je razmišljal samo o tem, kako bi enega teh zvalil v Čubed. Slikar je bil sedaj tu, namesto, da bi delal, pa je popival in se gonil.

Župnik se je potil. To bo draga prevzetnost, si je dejal, draga muhavost, ne glede na božjo zamero.

Potem, ko se je zvečerilo, je prišel slikar in župnik se ga je lotil brez odlašanja. Vprašal ga je, če se je tudi v Bermu tako obotavljal.

«Ali si se tudi tam tako obiral in upiral?»

Johan se je smejal. «Prav nič ne,» je rekel. «Toda v Bermu sva bila v dveh in vtem ko je eden slikal...»

Župnik je vzdihnil, hotel je nekaj povedati; nameraval je reči, da je drugi prejkone popival. Pa tudi brez tega je bilo slikarju očitno, kam meri.

«Oče ni take sorte,» je rekel. «Če dela, dela! Če pije, pije. Tudi po dva tedna se ne strezni, če ima denar. Toda tisto delo v Bermu sva končala do jeseni. Tudi vašo cerkev bi bilo treba preslikati in poslikati do jeseni. Pozimi ni čas za takšno delo.»

Johan iz Kastva torej ni mogel delati čudežev, pa naj je imel opravka s še tako pobožnimi pojavi in na še tako svetem kraju.

«Brez pomočnikov,» je rekel slikar, «brez teh bi si nihče ne upal naslikati tiste procesije do jeseni. Tudi moj oče ne.»

«Dal sem ti pomočnike,» je rekel župnik. «Pa še koga ti lahko pošljem. Ali nimaš pri sebi tistih dveh juncev?»

«Prav pravite, gospod župnik. O, to sta zelo vredna fanta, kakor ustvarjena za to, ko je treba vzdigniti dvesto funtov težko jerto, ali... Kdo mi bo žgal, varil in mešal barve? To mi povejte...»

«Dobro,» je rekel župnik, «potem se bo pač delo nekoliko zavleklo. Naj se torej zavleče...»

«Vse tja do svečnice, menim.»

«Čez zimo, praviš?»

«Čez zimo,» je rekel slikar.

Navsezadnje bi to ne bilo nič posebnega. Slikar bi se čez zimo grel pri Santini in si pripravil vse potrebno za svoj posel. Stroški, seveda, ti bi zelo narasli, toda te bi tako in tako poravnala škofijska blagajna, kar je prav in pravično. Da pa bi slikar ne podvomil v zdravo pamet čubejskega župnika, se bo treba z njim pomeniti nekoliko bolj zaupno. In je pričel.

Najprej je Johanu iz Kastva povedal, da se je v letu Gospodovem 1488, ki je bilo predlansko navsezadnje, zatekla v hrastoveljski božji hram koprška gosposka.

«Da boš vedel, duhovska in posvetna gospoda...»

«Ali pred Turki?»

Župnik je zbral tistih nekaj gub na licu v hudomušno spako in se oprijel vrča. Pil je počasi in s pobožnostjo, ki mu je prešla v navado ob vsakodnevem povzdigovanju, vtem ko se je pri Ka-

stavcu veliko jabolko v suhem grlu komaj utegnilo dovolj naglo umikati obilnim požirkom.

«Turki, sinko, le redko zaidejo v Hrastovlje. Ljudje jih tamkaj le malo pomnijo. Privihrali so nazadnje pred štirinajstimi... čakaj no, petnajstimi leti v Čubed, toda v Hrastovljah niso imeli kaj iskati.»

«Slišal sem v vasi, da so se tamkaj skrivali, človek bi menil, da pred razbojniki ali pred Turki.»

«V Koprju so bili pred temi dosti bolj varni,» je rekel župnik.

Slikar je gledal začudeno.

«Torej so bežali pred kugo?»

«Pred kugo, sinko, pred kugo!»

«Zakaj so se potemtakem obzidali? Če niso bežali pred Turki ne pred razbojniki, zakaj so se potem ogradili?»

«Za vsak primer pač, kajti zbrane so bile dragocene glave. In ko pride kuga v deželo, je vsak človek lahko nevaren, pa naj bo Turek ali kristjan. Tudi okužen kristjan je lahko nevaren.»

Župnik je pripovedoval o predlanskem poletju. «Na dan svete Ane sta prijezdila iz Kopra prevzvišeni in kapitan. Škof je pripeljal s seboj nekaj posvečencev in nekaj nun. Kapitan pa je prišel s celo majhno vojsko, bi se reklo. Z družino in vojaki, toda dokaj teh se je moralo vrniti v Koper, ker tudi za zidom ni bilo prostora zanje. Od teh, ki so se vračali se je zvedelo, da mori kuga po Ogrskem in že tudi ponekod na Kranjskem.»

«Tudi v Kastvu je bilo čuti o tem,» je rekel slikar. «Tudi pri nas so bile molitve in zaobljube proti kugi.»

«Tamkaj so se potem ugnezdili,» je rekel župnik. «Vhod so založili in zastražili, in če se je na vidiku pojavil človek, so ga že na daljavo opozarjali, naj gre svojo pot. Ljudje iz vasi so pripovedovali, da so z

dimom odganjali kugo, v resnici pa so cvrli in pekli...»

«Pomočnika sta mi pripovedovala tudi drugačne stvari,» je rekel Kastavec. «Pravila sta...»

«Vsake vrste govorice se širijo o tistih dneh, toda vsemu ne gre vera,» je dejal župnik. «Prišel sem na misel, da bi cerkvico prenovili. In nemara tudi znova posvetili, zakaj nesnago, ki je ostala za gospodo, so tlačani kidali skoraj teden dni.»

Ali slikar zdaj razume, zakaj ga je bil dal poklicati iz Kastva? Ali...

Johan Kastavski je slonel na mizi nepremično zagledan v gospoda župnika, toda z mislijo je bil drugod. Kaj ne bi bil razumel! Obljubil pa ni nič!

Kljub temu je nanese, da se je Kastavec že čez nekaj dni z vso prizadevnostjo lotil slikanja. Kakor da ima le še teden dni življenja in da mora v tem tednu svoje delo na vsak način dovršiti, prav tako se ga je lotil. In kaj ne!

Potem, ko se je bil pomenil s slikarjem, je prečastiti poklical v župnišče Santino in jo spovedal. Kar tam pred velikim ognjiščem jo je spovedal. Rekel ji je, da bo imela časa dovolj močiti se tudi v peklu, tam pač, kamor spada, in s katerimkoli vragom. Zdaj pa naj se nekoliko oddahne. Župnik je spravil desnico za hrbet, od levece pa je dvignil dva preteča prsta. «Če se Kastavec pojutrišnjem ne bo spravil na delo...» je pomolčal nekoliko... «boš lahko povežala culo. Prihajačka si in pohujšljivka, pa še kaj drugega mi je bilo sporočeno...»

Lani, le kak dan pred tistim nesrečnim požarom, ki je skoraj uničil polovico vasi, so jo videli ponoči jezdit na kozlu. Bojda se je tudi parila z njim... (Ne recite tega, se je sicer upiral župnik), toda jezikov ni mogel zavezati. Kajpada, s tem, ki navse-

zadnje ni nihče drug nego sam bognasvaruj in bo pravcati čudež, če ne bo že v kratkem samodruga.

Toda župnik ni prisel s tem na dan. Ne le zato, ker ni verjel čenčam, temveč zaradi tega, ker je bila Santina že tako na moč prestrašena. Padla je na kolena in proseče tožila.

«Le kaj naj storim?» je spraševala obupano.

«Nič!» je rekel šupnik «Kastavca mi spravi na pravo pot! Slikati naj prične, mrhovinar!»

Ko je postalo očitno, da ženska pamet ne bo našla odrešujoče misli, se je župnik sklonil k Santini in jo dvignil. Pospremil jo je do vrat in da bi prikriil zadrego nad presmelo besedo, je nekam nasajeno zarentačil, naj stisne kolena.

«Ja, ja, Santina,» je rekel in zaloputnil vrata. Potem je sklenil roke in šel po svojih opravkih: «... ut ab imminentibus peccatorum nostrorum periculis... te liberante salvari...»

Poslej sta se slikar in čubejski župnik videvala malone vsak dan in v dolgih pomenkih vnaprej zaljšala notranjščino hrastoveljskega hrama s podobami, porojenimi iz domišljije, ki se je hranila z istrsko borgonjo. Pa tudi delo poslej ni več zastajalo.

Gospod župnik in Johan iz Kastva sta bila že drugi dan zdoma. Odpotovala sta v Koper, zakaj vse je kazalo, da se bo treba — kakor je dejal župnik — da se bo treba poslužiti škofijske škrabce. Škof ju je sprejel že takoj naslednji dan, kajti če je šlo za denar, ni zaupal nobenemu izmed svojih podrepnikov in se je najraje pogajal sam. Milostno ju je sprejel, držal pa se je tako čemerno in nezaupljivo, kakor da jima pravi: sporazumela sta se falota. Na koncu koncev pa je le moral pristati na stroške, ki sta jih določila župnik in slikar. In še z dokajšnjo naglico je pristal nanje, ker je župnik dal raz-

ločno razumeti v razgovoru, da je po tistih kužnih tednih uboga cerkvena bolj podobna ovčji staji kakor svetišču.

«Da ne govorim o oskrumbah...» je sklenil roke župnik in hotel nadaljevati, toda prevzvišeni je že dosegel zvonilce na klečalniku, da je s srebrnim glaskom prekinilo župnikove morebiti celo bogokletne namige in da je hkrati priklicalo rdečeličnega kaplana. Ki je vstopil in se poklonil in dobil naročilo, naj gospodu župniku iz Čubeda škofijska blagajna izplača predujem za slikarije in popravila podružnične cerkve v Hrastovljah.

Župnik in slikar sta bila vzhičena nad uspehom, dcseženim s takšno lahkoto. Ustavila sta se v gosposkem gostišču ob glavnih mestnih vratih, ki so ga oskrbovali samostanci. Ustavila sta se torej tam in nekam čez mero zalila z borgonjo debeloglavo ribo; za župnika vsekakor nekoliko čez mero. Ali, kdo ne bi bil vesel, če se lahko brezskrbno napoti domov iz mesta s polno mošnjo in škofovim blagoslovom.

«Nič ne skrbite, gospod plevan,» je ponavljal slikar spetoma. «Vi samo lepo počivajte...» Bil je mlad in je moško koračil ob velikem sivcu, na katerem je sedel župnik in od časa do časa zakinkal.

Prišla sta na grič prašna, zlačnjena in utrujena, vendar vesele volje. In zdaj, ko sta se dodobra okrepčala ob župnikovem ognjišču in pri župnikovi mizi, sta besedovanje nadaljevala tam, kjer se je po poti pretrgalo. Poleg utrujenosti pa ju je zdaj zmagovala še sitost in zalitost, tako da besede niso bile najbolj premišljene, zato pa so tem verneje tolmačile njune misli.

Vprašanje stroškov je bilo torej urejeno. Zelo dobro urejeno, se lahko reče. Prevzvišeni bo imel cerkvico poslikano do zadnje pedi, «vi pa, gospod

plevan, boste imeli svoj križev pot...» Tako je momljajal slikar.

Župnik je dvignil dva prsta in glavo, slikarja je gledal izpod resastih vek in zlogoval besede.

«Naslikal nam boš še tisto okostnjakarsko veselico, ali pa pojdeš iz Čubeda brez enega peneza. Tudi za angelsko milino in svetniško pobožnost jih ne bom trošil, denarjev! Grešnikom je treba posvetiti na čisto drugačen način. Božji hram so spremenili v kevder pregrehe, in če jih bo kuga znova pripodila semkaj, naj imajo pred očmi, quia pulvis sunt et in pulverem reverterunt.»

«Kdo oni?»

«Škofje in kapitani in prelatje in nune... in...» Župnik je dvignil vrč in nagnil v sveti jezi.

Slikar se je čudil: «Gospod plevan, ali nune?»

«Molči in pij!» je zarentačil župnik in s svojim zadržanjem pokazal, da takemu zelencu ni moč vsega zaupati.

«Molči in pij,» je rekel in razodel Kastavcu še svoje zadnje razmišljanje. Vprašal ga je, ali bi bilo mogoče upodobiti prevzvišenega s tistimi njegovimi izbuljenimi očmi... in z mitro, seveda. «Ali bi bilo to mogoče?»

«Z brado, pravite, in z mitro? Takšnega torej, da bi mu bi podoben?»

Ha, kako se je segrel, gospod župnik. «Tako, tako,» je pohitel, «tako, da bi bil razpoznaven... Ali bi?»

«Na vsak način bi si ga moral še enkrat ogledati. Toda semkaj prezvišeni menda ne bo hodil...»

Tako je Johan Kastavski spravljal župnika v slabo voljo.

Navsezadnje si je škofa lahko vsak vernik ogledal v cerkvi; ob vseh večjih praznikih je maševal v koprski stolnici. Domenila sta se torej, da bi mo-

rebiti še enkrat potovala tjakaj; kdaj, to se bo še videlo.

Dokaj resneje sta se sporekla ob ustvarjenju človeka. Zaradi Adama Johan Kastavski ni delal težav, za Evo pa je hotel imeti živ predložek... golo ženšče ali nekaj takega! V cerkvi!

Župnika je zaneslo, tako da je zajejala težka hrastova klop. Rekel je, da bi bilo najbolj modro, ko bi ga dal izobčiti.

«Če boš slikal prevzvišenega na daljavo, tudi z Evo ne boš imel neprilik. Da še nisi videl razgaljene ženske, tega ne boš pravil!»

«Nisem gospod župnik. Le kdo naj si upa grešiti pri luči! In tako... Ali ste jo vi že videli?»

Župnik je vstal od mize nekam bolj naglo kot je bila njegova navada in pokazal s tem, da je čeburnjanja in pirovanja za nocoj dovolj. Poslovimo se torej, če se je treba posloviti. Johan Kastavski je šel proti vratom tako moško, kakor da sta se pojila z medico, vtem ko so se župniku mrgodili posineli šobci, ker mu jih je bila pijača le nekam preveč napela. Držal se je togo ob vogalu očrnele mize in rahlo nihal kakor zvonik njegove cerkve v zimski vihri.

«Lahko noč, torej,» je rekel slikar, župnik pa je odvrnil, da na vekomaj amen.

Naj se še pove, da bi bil slikar nemara le dosegel, da bi se ustreglo njegovi nespodobni želji, ko bi bilo moč najti primerno prikazen. Toda dogajalo se je to v časih in krajih, ko bi potegnil prej vola v zvonik kakor nago šavrinko pred cerkvenega slikarja. Kljub temu se je Kastavcu čudež z Adamovim rebrom šele obnesel.

«Sicer babše ni narejeno ravno po božjem hotenju,» je dejal župnik, «toda kot prvi primerek bi še nekam šlo, ko bi ne imelo tistega okà sredi trupa.»

«Kakšnega okà, pri vraniču!»

Slikar se je razpalil, zakaj sodbe nevednežev pri svojem opravku ni bil voljan prenašati. Toda župnik se je poslovil. Zasejal je zrno slabe volje in šel. Le to je še rekel, da se mu tista popkasta reč pri Evi ne vidi potrebna. «Prav nepotrebna, si mi-slim, če je že bila narejena iz Adamovega rebra...»

Na cerkvenem pragu pa se je obrnil in zavpil tja proti oltarju, če ima namen zvečer skočiti v Čubed.

«Ali se boš nocoj oglasil?»

«Oglasil, oglasil!»

Tako je bilo čuti izza oltarčka. In čeprav so bile besede užaljene in nekam jeznorite, jih je bil župnik vesel: navadil se je bil na razboritega nepridiprava in zaupnega zaveznika pri svojih nakanah, navadil na prijetne večere, ki sta jih prebila na vrtu (ko bi le tistih prekletih komarjev ne bilo) pri krači in bokalu, rešetajoč svet s tako različnih pogledov; pa tudi na zadirčno razglašenost pri oblikovanju podob, preden sta se zedinila, da se ji taki, tako oblečeni, obuti in pokriti dovoli vstop v hrastoveljski hram. Na vse to se je bil navadil in mu je bilo žal, da bo zdaj zdaj te živosti konec.

Kajti prišel je dan, ko se je zanesljivo pokazalo, da Johanu Kastavskemu ne bo treba prebiti zime v Čubedu. Ko se je po prvih svetniških glavah pričela množiti družba poslednjih prebivalcev tega svetega doma, se je tako zamotal v vrtinec te bratovščine, da ni mogel ne misliti več ne delati kaj drugega. In tako je bila cerkvena okoli svete Marjete tako polna svetniških očakov, posvetnjakov in mrtvakov, tako polna, kakor je dejal farman — «da še sam nimaš več prostora v njej!»

Johan Kastavski se je torej pričel pripravljati na pot. Malone pol leta je bil zdoma, vsak čas bodo tu prvi mrazovi, čas bi torej bil, da se vrne domov.

«Cel teden se že motam tod okrog brez vsake potrebe,» tako je rekel neke sobote. «Čas bi že bil, da se odpravim...»

Cerkev je bila poslikana in z delom sta bila zadovoljna; on in plevan sta bila z vsemi tistimi zgodbami, čudeži in podčbami in prikaznimi in barvami povsem zadovoljna. Našla sta tudi primeren prostor v božjem hramu, kjer naj bi bili izpisani njihuni imeni. «Za vse večne čase,» je rekel župnik, ker ni pomislil na Turke in morske razbojnike in na Franke in na Benečane in na patriarha...

«To pravite iz navade,» je rekel slikar in se muzal nespoštljivo. «Za vse večne čase, pravite...»

Seveda se mu je bilo zareklo, župniku, vendar Kastavca to ni motilo, da se ne bi bil potrudil tudi z latinskim napisom. Na župnikovo željo in z njegovimi navodili je storil tudi to, potem pa se je odpravil na pot.

Župnik je dolgo gledal za odhajajočim. In ko se je slikar obrnil, je dvignil roko ter napravil križ v zraku s tako širokimi zamahi, da bi Johanja ne prezrl dobrohotnega namena. Slikar se je odkril in zamahnil s pokrivalom, potem je krenil s poti in se zgubil na zasenčeni bližnjici.

Ni bilo videti, da bi se bil odkril iz velikega spoštovanja do župnikovega blagoslova, «temveč bolj iz prešernosti», si je rekel župnik. «Iz prešernosti, ker bo noč previsel pri Santini... Saj ga nese proti morju, capina, namesto da bi šel na vzhod.»

Barke, ki so nosile blago za kastavsko obzidje in njegove pristave, tega blaga niso mogle razkladati v reškem pristanu. Odpluti so morale čez Rečino do podtržatskega gostišča; od ondod so potem stovorili bremena navkreber v trdnjavo po razvlečeni poti s tovorno živaljo, pa tudi na plečih po

stolbastih bližnjicah. Po teh so hodili zanesljivejši hlapci z vrednejšo robo, zaupnimi sporočili, pisanji in listinami, namenjenimi gosposki. Vendar je naneslo, da se je med temi sporočili znašlo tudi pismo za Johana Kastavskega. Bilo je v zapečatenem svežnju, sveženj je bil naslovljen na kastavsko opatijo in tako se je ohranilo in našlo pravo pot. Toda to je trajalo. Glasilo pa se je...

Dragi, vredni mojster!

Prosim Boga, da bi te to pisanje doseglo, da bi te našlo zdravega in te ne bi tako potrlo kakor je nevredno delo, o katerem ti bom v tem listu poročal, razžalostilo in zadelo mene, tvojega prijateljskega plevana, kakor si me rad nazival

Prav v teh hladnih jesenskih dneh bo minilo drugo leto, kar sva proslavila zaključek velikega, z umetelnostjo navdihnjenega opravila, ki ga je bil, lahko rečem, vesel prav vsak, kdor se je v minulih dveh letih pobožno pomudil v hrastoveljski cerkvi. Vsak, pravim, razen našega prevzvišenega gospoda in škofa Jakoba, ki je v mrtvaški procesiji prepoznal pod škofovsko mitro svoje obličje, prav tako kakor ni mogel spregledati, kam je zamaknjeno njegovo oko, pa naj je bila ali ne v nunski obleki predstavljena prednica marijanskega kloštra Terezija pl. Herlander. Mislím si, da je prav zategadelj prišel do nevredne cdločitve, ki mu je na ta ne kasnejši rod ne bo mogel šteti v za-sluznost.

Predsinočnjim mi je mlad duhovnik prinesel pisanje iz škofijske pisarne. Pisanje ukazuje, naj se notranjost cerkve v Hrastovljah prekrije z apnenim beležem od stropa do tal, da «se na ta način zatre izkrivljenost in pohujšljivost duha, ki ga je tujec zanesel v to skromno, dotlej tako pobožno svetišče. Akoprav je treba v slikovitih upodobitvah videti in priznati mojstrsko večino in nedvomno umetniško

nadarjenost, je bilo to nagnjenje po sami hudobi speljano na krivo pot in s takšno drznostjo, da ji ni najti primere». *)

Kako naj bi ti, sinko, še naprej pisal o tem škofovem karanju. Pesti me in krivi, da sem dopustil, da se je v mojo faro vtihotapila krivoverska zel, ki se tako bohotno razrašča iz frankovskih in liburnijskih dežel in ki je tudi pri nas pohujšala že marsikatero župnijo. Pohujšuje se in zgleduje nad Evino nagoto, ki pa je manjša pregreha — pravi pastir kopsrke duhovnije — mnogo manjša pregreha, kakor je profanacija cerkva s smrtnim plesom, ki je plod luteranskih odpadnikov, prav tako kakor nerazbravni glagolski napisi, v katerih se še vedno skriva bogomilska verska izkrivljenost.

Slutim, kako ti bo hudo, dragi, mladi prijatelj. Zaradi tako velikega truda, ki si ga imel s tem delom in zaradi tolikega veselja, ki sva ga imela oba s tistim biblijskim bogastvom. Toda pomiriti se morava s trpko resnico, zakaj Bog ne dopušča, da bi se majhni prevzeli in skušali dajati nauke predstojnikom, ki jim jih je On dodelil.

Blagoslavljam te, sinko, in ti želim pri mojstrskem delu več sreče v drugih deželah! Čubejski plevan te ne bo zlepa pozabil.

Čubed, v letu Gospodovem 1492, na dan svetega Erazma.

*) Kako pravilno je že tedaj cerkveni knez presodil in upravičeno obsodil nespoštljivi odnos kastavskega mojstra do cerkvene in posvetne gosposke, je potrdila tudi kasnejša zgodovina. Nekako pol-drugo stoletje zatem so njegovi rojaki umorili mestnega kapitana na način, kakor se ugonobi odvečno mače. Potegnili so ga iz njegovega dvorca in ga utopili v kalni mlakuži.

(Uvodna molitev v to prigodo je povzeta po pomnjenju in izgovarjavi triinosemdesetletne Golčanke Marike Vatovec, ki je preminila nekaj let po zadnji vojni.)

ODREZANI JEZIKI

(III)

prevaja MARIJA KACIN

Mit znanstvene natančnosti.

Medtem bomo bralcu priklicali v spomin, da je newtonianska fizika »natančna« na ravni makrofizičnih, ne pa tudi na ravni mikrofizičnih pojavov. (6) Sicer pa si bolj previdno filozofsko mišljenje postavlja vprašanja. V tej naši reviji je naš znanstveni sotrudenik Edoardo Boncinelli zapisal: »Obstaja (...) vprašanje ugotovitve *enega* predmeta med drugimi, ene *biti* med drugimi (v našem primeru: *enega jezika med drugimi*). Če ostane veljavno dejstvo, da je moderno mišljenje stalno premikalo poudarek z biti na odnose, s stvari na dejstva, je vprašanje iskanja osnovnih dejstev bolj kot kdaj prej osrednje vprašanje. Ako ne moremo pokazati, kje se končuje roka, nos, noht, kaka ustanova, duhovni kompleks (v našem primeru *jezik*), kako bomo bolj na splošno razčlenili kak proces?» (7) Potem bi lahko torej tudi rekli, da je ladinski jezik »dejstvo« (socialno, kulturno, politično in konec koncev etnično), ne pa »stvar«, to se pravi zgolj jezikovni predmet. Sicer pa bi moralo biti znano, da vsako znanstveno izražanje, ki se hoče razviti, potrebuje neko aksiomatiko, to se pravi neko skupino temeljnih pravil, ki so formalno aprioristična. S tega stališča je jasno, da so celo »eksaktne vede« mnogo bolj eksaktne, kot se običajno in mitološko domneva. Citirajmo še, to pot iz antropološkega priročnika, ki je zelo razširjen in kateremu mnogi verjamejo: »Raziskava o vedenju živali je z gotovostjo dokazala, da tudi na tem področju ni med človekom in živalmi točno potegnjene meje, da je marveč samo nejasen prehodni pas.« (8) Ako hočemo torej biti natančni do dna in če zares hočemo razcepiti vsako dlako na štiri vlakna,

potem ne samo da ne moremo govoriti o temeljnih jezikovnih razlikah (in to ne le, kar zadeva italijansko-ladinsko dvodelnost, temveč tudi indoevropsko-semitsko ali celo aglutinacijsko-fleksijsko dvodelnost), ampak ne moremo delati razlike niti med človekom in kokošjo. Tako smo se za hip vrnili k mokenski bajki. Dogaja pa se, da na drugi ravni, ki je gotovo manj prefinjena, sicer pa znatno zanimivejša (predvsem na ravni člena 6) — naš kazenski zakonik dela razliko med tatvino kokoši in ugrabitvijo otroka. To razlikovanje je v luči prej navedenega seveda tvegano, je pa zelo važno v okviru socialno-gospodarskih in pravno-kulturnih odnosov, ki urejajo življenje ljudstev in skupnosti. Ako je razlikovanje med človekom in kokošjo v tem okviru ne samo zakonito, temveč naravnost dolžnost, se nam zdi teoretično utemeljeno tudi razlikovanje med Italijanom in Ladincem. In ko odkrivamo morebitna nesoglasja z namenom, da bi jo napravili dosledno, modrujemo samo na tej ravni in o tej ravni. Tisti, ki poudarjajo italijanstvo ladinščine, in tisti, ki se »znanstveno« o tej zadevi izražajo, kljub možnim, a na ravni človeka in človeške družbe neuporabnim odtenkom, nam morajo potem vedno pojasnjevati, zakaj se ne pohujšajo ob tistem političnem kriteriju, ki je v rabi v naši in njihovi državi in ki ga bomo imenovali kriterij dvojne teže in dvojne mere. Ladinci v bocenski pokrajini, ki služijo italofonski državi v protinemški vlogi, so priznani in zaščiteni (čeprav slabo) kot Ladinci, medtem ko Ladince v tridentinski in bellunski pokrajini in vse Furlane, ki temu namenu ne služijo, imajo v vsakem pogledu za »Italijane«. Bodimo prepričani, da ne zaradi večje ali manjše količine venetskih ali lombardskih prvin v njihovih govorih.

Manjšine prvega in drugega razreda.
Vprašanje štetja.

Število italijanskih državljanov, katerih materin jezik je različen od italijanskega, se trenutno giblje med dvema

milijonoma in dvema milijonoma in pol. Do tega števila so prišle previdne cenitve, katere je izvršilo AIDLCM; so lahko dosegljive, ako z zelo majhno bistrostjo preračunamo podatke štetja iz leta 1921. Med temi je »zaščitenih« manj kot 400.000. Več kot štirje odstotki italijanskega prebivalstva govorijo torej narečje ali jezik, o katerem nam jezikoslovci pravijo, da ni italijanski. To število je morda nepomembno, ako ga gledamo v običajnem državnem okviru. Vendar pa to število dobi drugačno težo, ako se človeku posreči razumeti, da so te manjšine v mejah posameznih ozemelj, na katerih prebivajo (včasih gre za zaselke ali za občine, v drugih primerih pa za cele pokrajine in tudi za dežele), dejansko večine. Dovolj je, če premislimo, da je skupno število italofonov odstotno več kot skromno: neznatno, ako vzamemo kot činitelj za primerjanje zemljo. Zares brezpomembna malenkost! Mi pa smo del te malenkosti in ne bilo bi nam ljubo, če bi nas zanemarjali. Sicer pa bi po našem mnenju morala biti narodna manjšina zaščiten s »posebnimi normami«, tudi če bi jo sestavljala ena sama družinska enota. To je, kot se reče, načelno vprašanje. (9) Ko smo tako spravili s poti zadnji predsodek, ki spada bolj v vrsto neokretnih mitov kot med drobne predsodke, bomo začeli opisovati in naštevati posamezne manjšine. Kateri so torej in koliko je teh naših sodržavljanov, ki jim vsak dan kršijo kulturne pravice? Najprej moramo povedati, da je naše raziskovanje lahko le hitro in kratko; vodi pa se lahko po raznih kriterijih. Izbrali bomo najudobnejšega. Našteli bomo namreč te manjšine po materinem jeziku in razdelili jih bomo v »narode«, kot so rekli včasih. Seznam bomo začeli z govorom o manjšinah prvega razreda, o tistih namreč, ki vsaj na enem delu ozemlja, na katerem prebivajo, uživajo zaščito svojega posebnega jezikovnega stanja. V Italiji so zares, kot je poudarila tudi okrožnica AIDLCM, ki je naše izhodišče, manjšine prvega in manjšine drugega razreda. Prve so zaščiten (v resnici zelo nepopolno), drugih pa vsaj uradno ni. So primeri, da so

»zaščitene« manjšine številčno močne, ozemeljsko strnjene in, kar velja še več, bojevite in po tradiciji vajene borbe. Niso pa »močne« samo iz sebe in zase. Slučajno so jezikovni podaljški države, ki meji na italijansko državo prav s predeli, na katerih prebivajo, Iz tega razloga uživajo privilegirane manjšine tudi neko pokroviteljstvo meddržavnega in včasih tudi mednarodnega reda. To so primeri Doline d'Aosta, južne Tirolske in slovenskih predelov v goriški in tržaški pokrajini. Prav za ta ozemlja imamo na razpolago precej natančne in vsekakor novejše podatke. Zakaj pa se država ne pobriga, da bi dobila številčne podatke o vseh svojih manjšinah, tudi o manjšinah drugega razreda? Po našem mnenju bi prihodnje splošno štetje prebivalstva, ki živi na ozemlju italijanske republike, predvideno za leto 1971, moglo in moralo dati priložnost za čim natančnejšo ugotovitev teh manjšin, katere bomo še nadalje imenovali etnične in jezikovne. Izraz narodne manjšine, ki je morda najprimernejši, nima namreč v naši državi pravne veljave, drugače kot na primer v sosedni Jugoslaviji, ki je pravno in tudi dejansko večnarodna država. Vsekakor bi radi natančno določili, da »narodnost« in ne »državljanstvo« pomeni zavestno pripadnost k nekemu »narodu« (ki ga ne razumemo v državnem, temveč v etničnem in jezikovnem smislu), ki se lahko ujema ali pa tudi ne z nekim »narodom-državo«, utemeljeno politično in ozemeljsko. Pomeni, skratka, udeležbo pri tem, kar učenjaki imenujejo »narodnost iz volje« (10); kak njen del je lahko že organiziran v eni ali v več državah ali pa je razpršen v eni ali več državah, ustanovljenih v znamenju jezikovnih in kulturnih vrednot druge etnije, ali pa je popolnoma ali delno združen z različnimi etnijami v eno ali več mnogonarodnih držav. Vzemimo kot primer nemško etnijo, ki je narodno organizirana v vsaj treh nemških državah (Zvezna republika, Demokratična republika, Avstrija); paritetno je združena v večetnični državi (Švica); kot manjšina je razpršena v številnih drugih etnično »različnih« državah, ki so ali dvojezične (Belgija), togo enojezične (Fran-

cija) ali enojezične s kako izjemo (Italija) itd. Vrnimo se k vprašanju štetja. Zdi se nam, da smo dolžni obvestiti bralca, da gre za tehnično in psihološko zapleteno vprašanje, tudi ako bi se ga hoteli lotiti z ustavno korektnega stališča z namenom, da bi izpeljali to, kar zahteva 6. člen. Zamislimo se v položaj katerega koli bolj ali manj drugorodnega ali drugojezičnega državljana, ki mora uradniku za štetje izjaviti glede materinega jezika nekaj, kar se da količinsko določiti. Poleg razumljivih pomislekov, ki izvirajo iz bojazni, da bo dal dokaze, ki lahko postanejo predmet političnega in gospodarskega zapostavljanja, pride tudi želja, slepariti v odgovoru z namenom, da prepriča druge in sebe, da pripada večinski etniji, katero ima za višjo. Predvsem pa je resnično jezikoslovno nepoznanje materinega jezika. Videli smo zmedo, ki vlada v tem pogledu med tako imenovanimi »izobraženimi« ljudmi. Na ustih tistih, katere radi imamo za »neuke«, bo zmeda verjetno večja. Toda če pustimo ob strani psihološke težave, kako se bomo tehnično lotili takšnega štetja? V tem pogledu se pri statističnih poizvedbah rabijo običajno trije kriteriji: 1. materin jezik; 2. občevalni jezik z različico jezika, ki se govori v družini; 3. znan jezik ali znani jeziki. Tretji kriterij se nam ne zdi učinkovit. Če bi ga uporabili, bi najbrž videli, da je v naši državi najštevilnejša etnična in jezikovna manjšina angleška. V Italiji pa angleške etnične manjšine ni. Drugi kriterij je nejasen in se da preveč zlorabiti. Občevalni jezik v Italiji je italijanščina; njena raba je zakazana v vseh javnih odnosih; vanjo je vprežena televizija, kino (mass media). Ne omejuje se torej na javno, birokratsko raven, temveč prodira v družinski krog ter se postavlja ob stran materinega govora. Pravi kriterij se zdi, da je prvi; tega je leta 1948 priporočila OZN vsem državam-članicam. Kriterij je dober, a ga bo psihološko in tehnično težko izpeljati, kot smo videli. Tudi če ga bodo uporabili pri štetju leta 1971, bo nujno pripeljal do približnih in sicer nižjih izidov.(11) Sedaj pa je čas, da konkretno

naštejemo manjšine in da damo naše podatke v pričakovanju, da jih bo štetje potrdilo ali pa ne.

»Francoska« (franko-provansalska) manjšina

Okoli 80.000 italijanskih državljanov je francoskega jezika. Prebivajo na strnjenem ozemlju, na katerem so se naselili vsaj takrat, ko so se oblikovali romanski govori. Pred zedinjenjem Italije so bili v sardinskem kraljestvu, ki je bilo dvojezična država: italijanska in francoska. V nekem določenem trenutku so postali italijanski državljani. Drugi nekdanji »sardinski« državljani, ki govorijo isto narečje, a stanujejo na nasprotnih pobočjih Alp, so postali francoski državljani, ko so Savojo odstopili oni republiki. Države delajo in podirajo meje ne glede na ljudstva in jezike. Valdostanci francoskega jezika so italijanski državljani. Dolina d'Aosta je, kot vemo, samostojna dežela s »posebnim statutom« v italijanski državi. Člen 38 tega statuta »izenačuje francoski jezik z italijanskim« na vseh področjih razen pri pravosodju. Dejansko pa govori avtohtono prebivalstvo franko-provansalska in ne francoska narečja. Kljub temu je francoščina tradicionalni kulturni jezik te manjšine in vsega franko-provansalskega prostora, ki obsega predel Leonese, severni Delfinat, Savojo, južni del pokrajine Franca Contea (v Franciji), vso Romandijo (v Švici) in skupino dolin na italijanskem ozemlju. Franko-provansalci predstavljajo skrajni primer etnije, ki se prostovoljno in brez pridržkov čuti isto z mejno etnijo, ki je nedvomno močnejša in ji je navsezadnje zelo podobna. Ni torej naša stvar, da bi dlakocepili z zgolj jezikoslovnimi argumenti. Sicer pa so meje med francoščino in franko-provansalskimi narečji mnogo bolj nestalne kot med italijanščino in ladinščino. Valdostanci so se vsekakor morali hitro odreči svoji francoski kulturi, ko so prišli v italijansko državo. V licejih so francoščino odpravili leta 1879. Leta 1911 je bila v učnih načrtih za osnovne šole predvidena samo ena ura francoščine na dan. Dne 22. novembra 1925 je

fašizem izgnal valdostanski jezik iz vseh javnih in zasebnih šol. Začelo se je kulturno preganjanje, na katero so Valdostanci odgovorili s sijajnim odporom, ki je dosegel višek v mučeništvu Emilija Chanoux-a (1944). Z ustavnim zakonom št. 4 z dne 26. februarja 1948 je bila Dolina d'Aosta izločena iz Piemonta ter je postala samostojna, teoretično dvojezična dežela. Dejansko pa se, tudi če izvzamemo enojezičnost na področju pravosodja, ta dvojezičnost ne izvaja strogo. Načelo enakopravnosti obeh jezikov često zadene na brezbriznost in sovražnost tistih, ki so odgovorni za njegovo izvajanje. Ta brezbriznost in sovražnost izvira predvsem od tod, ker je v Dolini prisotna močna italofonska manjšina, ki se je priselila v bolj ali manj bližnji preteklosti ter je povezana z močno birokratsko naselitvijo in z napravami rudniške industrije. Od 100.000 sedanjih prebivalcev dežele je samo 60.000 frankofonov, Aosta je postala italijansko mesto; pet šestin je italijanskih. Obstajajo pa vendar francoska društva, časopisi in celo dve politični avtonomistični gibanji. Tudi narečna razsežnost (franko-provansalska), čeprav jo imajo brez ugovora za podrejeno, je izpričana z majhnimi časopisi, igralskimi družinami, pevskimi društvi, folklornimi skupinami. Toda franko-provansalska manjšina ni obsežena vsa v Dolini d'Aosta. Franko-provansalske so tudi vzporedne in mejne doline Soana, Orco, Stura in Lanzo in velik del Doline Susa. Franko-provansalsko je vse alpsko področje, ki se niža iz Doline d'Aosta proti prvim okcitanskim dolinam. Toda samo tisti, ki prebivajo v največji dolini, so deležni neke jezikovne zaščite. Za tiste, ki govorijo isto narečje, a živijo v dolinah turinske pokrajine, republika ne ve. Po zelo previdnih cenitvah in če upoštevamo nedavno silno piemontizacijo, gre za najmanj 20.000 ljudi. Omenili bomo še eno sramotno neenakost v ravnanju: te pa je napol kriva država, na pol pa oblastva Doline. V treh občinah Doline d'Aosta (Gressoney - St.-Jean, Gressoney-la-Trinité in Issime) prebiva manjšina *Walser* nemškega jezika. Gre za 15.000 oseb, ki se prosto lahko poslužujejo francoščine ali

italijanščine, le svojega materinega jezika ne. To je spet eden izmed mnogih paradoksov, ki jih bomo medpotoma srečali.

(Prihodnjič naprej)

- (6) Kak »literat« bo lahko preveril resničnost te trditve, ki je zanj najbrž nenavadna, ako bo pogledal v knjigo *L'immagine della fisica moderna*, ki jo je napisal Pascal Jordan (Feltrinelli, Milano 1964). Dovolj bo, če bo prebral strani 32 in 33.
- (7) Edoardo Boncinelli, *Struttura e funzione*. »Il Bimestre« leto I. štev. 3/4, julij - oktober 1969.
- (8) *Enciclopedia Feltrinelli Fischer*. II. *Antropologia*. Uredili Gerhard Heberer, Gottfried Kurth, Ilse Schwidetzky. (Feltrinelli, Milano 1966, str. 79.)
- (9) Kot bi morali vedeti, je Lenin predvsem trdil, da narodne manjšine ne bodo morale biti primerno zaščitene, ako bodo uživale samo *enake* pravice v okviru države. Pač pa bi bile potrebne *neenake* pravice v prid manjšinam, prav zato, ker so manjšine. Toda potem je prišel Stalin.
- (10) Guy Héraud, l. c. str. 21-41.
- (11) Iz časopisnih vesti v času, ko so to razpravo stavili, smo izvedeli (žal da nepreklicno), da štetje leta 1971 ne bo vsebovalo jezikovnih vprašanj. Država zapira torej edino dobro, namreč elektronsko oko, samo da ne bi videla ne vedela.

**KRAŠKI ČLOVEK IN
NJEGOVA POVOJNA USODA
V KOSOVELOVI POEZIJI**

I.

»Lepa, lepa je ta zlatomodra ravnina, pa še lepši je Kras v svojem strašnem molčanju. Pisal bom ciklus o njem, o njegovih borovcih, o vaseh, ki tiče med kadunjami, o veličini žen in deklet, ki v znoju in ljubezni grebejo po ogradah in o Petru Kamenarju, silnost in tegobo bom skušal vlitii v najpreprostejši model naše pesmice.« Tako je Srečko Kosovel leta 1926, malo pred smrtjo, zapisal v »Mladini«, reviji, ki je združevala mlado, socialno usmerjeno generacijo v Ljubljani. Po celi vrsti poizkusov v konstruktivistični in ekspresionistični smeri, ki ga je zanesla daleč od problemov kraškega prostora in njegovih ljudi, namerava torej Kosovel spet zajeti snov za svojo pesem tam kjer je začel. Potem ko se je lotil najdrznejših oblikovnih poizkusov ter prišel celo do brezpojmovnega verza, čigar vsebine ni mogoče razumsko razstaviti, čuti pesnik pri načrtovanju kraškega cikla potrebo, da se spet vrne k preprostosti ljudske pesmi, kot je po svoje prvinski in preprost svet, ki ga skuša zajeti. Tega cikla nam Kosovel ni mogel dati — smrt ga je prehitela. Vendar, če pregledamo njegovo kraško poezijo, najdemo v njej že razvite tiste motive, ki jih je v zgornjem stavku nakazal.

V Kosovelovi pesniški upodobitvi Krasa človek najpogosteje ni protagonist, pomembnejšo vlogo imajo po-

krajinske sestavine, ki so pesniku nenadomestljivo sredstvo pri izražanju lastnega doživljanja sveta. Samotni bori, puščobna kraška gmajna, skale, hiše »z nizkimi čeli«, cesta, njegova »tiha kraška sestra«, ilovnate, rdeče kraške poti so prizorišča, v katerih pesnik najbolj sproščeno razkriva samega sebe. Človek se harmonično vključuje v to pokrajino, ki se zdi snovna upodobitev njegovega težkega življenja. Zato je Kosovelova pozornost osredotočena predvsem na skupnost. Celó ko posameznika poimenuje z imenom, kot v poezijah o Petru Kamenarju, mu je ta le simbol katerega koli kraškega človeka in njegove usode. Ko se zdi, da posameznika natančno individualizira, ga razosebi, saj nam ime Petra Kamenarja takoj priklíče v spomin kamnato kraško pokrajino. Preproste geste mladega fanta, ki po večerji »sname jopo in gre na vas«, korak žena, ki »s polja gredo domov«, nimajo na sebi nič osebnega, temveč se vključujejo v celotno vzdušje kraške vasi prav tako skladno kot »mehak zvok Ave Marije«, »mala molitev« ali »skleda krompirja v oblicah«. Za tem orisom je komaj čutiti trdo življenje kraškega kmeta, čigar revščina se spaja v celoto z uboštvom zemlje in okolja. Tu Kosovel še ne misli, da bi se s svojo pesmijo uprl razmeram, kar seveda ne pomeni, da jih ne bi težko občutil. Že v zgodnji mladosti je spoznal pomanjkanje, odkril tragiko begunstva in grozo smrti. Med prvo svetovno vojno je obiskoval ljubljansko gimnazijo in se kljub težavam pogosto vračal domov. Fronta je bila oddaljena od Tomaja komaj nekaj kilometrov, zato je mogel Srečko neposredno spoznati grozote vojne. Njegov grat pravi: »Videval je trume vojakov, ki so odhajali na bojišče, pa se niso več vračali. Življenje se mu je razkazovalo z najbolj mračnih in neprijaznih strani« (Stano Kosovel, *»Srečko Kosovel v Trstu«*, Trst 1970, str. 16). »In verjetno je prav to bilo tisto, kar ga je s takšnim studom odvrnilo od poživaljene kreature ter ga priklenilo na dom, na mater, na Kras ter ga slednjič usmerilo k iskanju človeka« piše dalje Stano Kosovel v reviji *Novi Svet* (Motiv smrti in socialna tematika v poeziji S. K., 1951, str. 813).

II.

Kakor hitro pa Kosovel loči človeka od kraške pokrajine, s katero se je zdel povezan v harmonično celoto, se z grozo zave težkega življenja. Iz te zavesti je zrastle ena izmed najbolj pretresljivih lirskih pesmi »Starka za vasjo«:

»Lačni otroci ležijo na senu,
burja vihra skozi lino
pod nizkim, sivim čelom hiše —
noč je pokrila ravnino.

Mali sanja: krompirček,
ne eden — polna skleda. —
Tiho stopa za temno vasjo
raztrgana sivka Beda!«

Ledeni smeh starke Bede ne daje upanja v boljšo prihodnost. Kras je ubog, ne more nasititi vseh svojih otrok. Treba je zapustiti rodno vas in iti za kruhom v tujino, ki ji da Kosovel poseben pomen, saj je prostorsko lahko zelo blizu Krasa, v čustvenem podoživljanju pa neskončno daleč. Motiv izseljenca je Kosovel lahko srečal v Župančičevi Dumi, vendar ga je občutil drugače. V pesmi »Čujem z obali« ne išče v izseljeništvu vzrokov in mu ne nakazuje rešitve. Poglobi se samo v tragiko zdomca in tistih, ki ostanejo sami doma:

Kam si poslala nas,
kam si poslala nas,
rodna vas?
Ali od hribov čujem še težje:
starci in žene umiramo sami,
dvigamo grudo, ki je brezplodna,
ki rodi kamnita žita.

Tudi če se človek ne oddalji od Krasa, se čuti odtujenega, že ko se mora odpovedati neposrednemu stiku z zemljo, ki mu je skozi stoletja določala usodo. Vključitev v

svet tehnike, ki si je tudi v kraško »provinco« utrla pot s telegrafom in z vlakom, mu pomeni tragično odtujitev:

Monotoni koraki, v pisarniški vzduh
zaprti — dva tira v svet,
skozi okna — puščava Krasa,
brinje in bori, akacije, divje rože —
štirje vlaki na dan — —

(*Na provincialni postaji*)

III.

S socialnim motivom je v Kosovelovi kraški poeziji ozko povezano tudi nacionalno vprašanje. V vrsti pesmi je opaziti vpliv češkega proletarskega pesnika Vladimira Vaška — Petra Bezruča, čigar delo je Kosovel spoznal v prevodu Frana Albrechta. Sorodnost socialne in nacionalne usode Šlezijcev, ki ji je glasnik Bezruč, z usodo kraških ljudi, je Kosovela močno presunila. Razen šestih pesmi Bezručevega tipa v Zbranem delu je v njegovi neobjavljeni zapuščini po besedah A. Ocvirka precej »neizdelanih« pesmi, katerih tematika je nacionalno zatiranje Kraševcev pod italijansko okupacijo. Vendar ta poezija noče biti samo priča narodovega trpljenja, raznarodovalnega in ekonomskega pritiska, ampak tudi potrditev pesnikove vere, kljub grenki sedanjosti, v prihodnjo svobodo.

Kosovel je živo občutil izgubo Primorske ob koncu prve svetovne vojne, ko je bil ves Kras do Postojne priključen Italiji. V Ljubljani se je čutil skupaj s tistimi izseljenci, ki so bili prisiljeni zapustiti Primorsko, begunca. Ta beseda je, kot pravi Srečkov brat Stano, postala »tam nekakšna psovka za človeka brez strehe in kruha«. (*»Srečko Kosovel v Trstu«*, Trst, 1970, str. 12). Vendar Kosovel ni pasivno sprejemal takih razmer; že v gimnazijskih letih je sodeloval v organizaciji srednješolcev iz zasedenega ozemlja, med počitnicami pa se je skušal bojevati proti kulturnemu mrtvilu, ki je nastopilo na Krasu zaradi prepovedi slovenskih šol in krožkov, tako da je tomajsko mladino učil dekla-

macij, režiral igre, igral in pomagal pri pevskem zboru. (Lino Legiša, »Moja pesem«, Obzorja 1964, str. 242, 243).

V svojem umetniškem ustvarjanju pa nam je zapustil pričevanje o svoji prizadetosti in odporu proti tujcu v petih pesmih iz cikla »Kras«, ki jim lahko pridružimo po tematiki sorodno pesem »Pot ob Soči«.

V tej pesmi se Kosovel spomni Bezruča in njegovega Andraša, junaka in upornika iz šlezijske ljudske pesmi. Politične razmere Slovencev v Italiji, ki jih zgovorno začrta z verzi:

Pa je pala črna senca,
črna senca od Tolmina,
pa je druga kakor morje
temno se prek Krasa zlila,

mu vsiljujejo kot Bezruču protest, ki pa ne izzveni tako neposredno kot v Andrašu češkega pesnika:

Vzeli so nam naše šole,
vzeli so nam naše gore,
iztrebili nam planine...

Pod vtisom fašističnega preganjanja na Krasu prevzame Kosovel isto vlogo priče, ki jo je Bezruč imel med svojimi Šlezijci. Še več, v pesmi »Kdo je hodil« sprejme Kosovel — kot pesnik — nase vse trpljenje, ki teži skupnost, glasnik katere hoče biti. Bezruč, ki mu simbolizira trpljenje celega naroda, se pridruži tudi sam:

»Peter Bezruč, čakaj! Čakaj!
Tudi jaz imam ovratnik
kakor ti in tudi meni
kri curlja z razbitih usten!«

V drugem delu pesmi pa z mojstrskim premikom spoji obe simbolični figuri, Bezruča in sebe, v upornika Petra, ki se kljub trpljenju svojim preganjalcem ne ukloni, kajti:

Kaj je smrt in kaj trpljenje
zanj, ki umira za pravico!

Kako iskreno in doživeto je Kosovel občutil to misel, nam priča pismo staršem (*»Srečko Kosovel v Trstu«*, Trst 1970, str. 68), kjer ponavlja isto trditev: »A ta sila, da se človek vkljub vsem nasiljem bori za zmago pravice, ta sila da človeku pokončno hojo in odkrit pogled. Kajti lahko bo onim, ki bodo rekli: vse življenje smo se borili za pravico.«

Iz takšne zavesti raste Kosovelu tudi vera v zmago. Upornik Peter se mu razvije v ljudskega junaka Petra Klepca, katerega moč je neizmerna:

pa je malo stresel s hrbtom
in so gore zabobnele,
pa je usločil svojo roko,
so okovi se zlomili...

Isto trpko verovanje v novo rast narodnega življenja na Krasu je zaslediti v pesmi *»Oreh«*, kjer je povezava z zgodovinskim ozadjem posebno očitna. Nekaj avtobiografskega je v izpovedi:

.....Dvajsetleten bil je takrat,
pa se že mu je vsesala
v dušo grenka žalost.

Vendar mu tu ne gre za izpoved lastnega čustvenega sveta, ampak skuša v epskih potezah podati sliko cele generacije kraških ljudi. Šestdesetletni Torkar in oreh, ki ga je stari v mladosti zasadil, sta protagonista pesmi; oba sta simbol zakoreninjenosti in odpornosti kraškega človeka, težkim razmeram navkljub. Nenadoma pa pretrga tok življenja kraškega kmeta vojna, ki jo Kosovel zajame v dva jedrnata, brezosebna verza:

Zagorelo je v poljanah,
zagorelo je po mestih.

Torkarjevemu vdanemu čakanju *»tolažnice Smrti«* postavi pesnik nenadoma nasproti posebljeno *»Svobodo«*, ki *»vihra na konju, vsa goreča, vsa bleščeča...«* Z natančno na-

slonitvijo na zgodovinsko dogajanje prikaže Kosovel naslednje dejanje Torkarjeve in splošne tragedije. Oreh, simbol upanja na svobodo, izruje nenadni vihar: komaj pridobljeno svobodo zatre na Primorskem po koncu vojne italijanska okupacija. Kljub težki sedanjosti Torkar ohra ni svoje uporništvu. Še na smrtni postelji naroča sinu:

»Vsadi oreh,
o mogoče še dočakaš,
kar nekoč sem čakal jaz.«

Kosovel tudi jasno podčrta motiv upanja, ki naj ga umetnikova beseda krepí. Svojo pesem namreč zaključi z vzklikom, polnim vzpodbude, ki je iztrgan iz konteksta zgodbe, saj ga pove pesnik sam in tako izpove hrepenenje celega naroda:

Rasti, rasti grenki oreh!

Nad Tomajem se vzdiguje grič, kjer stoji cerkev in nekdanji samostan šolskih sester. Na grič pelje stopnišče, ki ga je izklesal kamnosek Peter Kamenar. Kosovelu je bilo to ime pri srcu, urednik zbranega dela pravi, da ga je večkrat srečal v pesnikovih rokopisih. (ZD, 1964, str. 470). Z njim je Kosovel naslovil eno izmed pesmi cikla »Kras«, kjer brez natančnejše določitve predstavlja usodo preganjanega človeka, ki mora zapustiti svoj dom. Pesnik spremi Petra Kamenarja pred odhodom na pokopališče, kjer leži njegovo dekle. Kosovel s preprostim opisom dramatično zaplete pripoved. Priča smo samo epilogu drame, potek katere nam je zavít v temo. Slutimo jo le v napetosti, ki se skriva za pripovedno ubranimi verzi. Razlago nam daje daljša, nedokončana Kosovelova pesem »V krčmi«, napisana po bezručevsko, ki pripoveduje o nezvestem Petrovem dekletu. Ker se je spečalo z Italijani, jo je užaljeni in domoljubni Peter ubil.

Z motivom drevesa, ki ga stresa vihar, a ga ne more zlomiti, je povezana tudi pesem »Oče«, v kateri pesnik slika

svojega očeta, odločnega narodnjaka, ki so ga fašisti zaradi nacionalne zavednosti preganjali in prezgodaj upokojili.

Očetovi zaskrbljenosti, ali bo sin podedoval njegovo upornost, odgovarja Kosovel v zadnji kitici, tako da opeva grenkobo in slast puntarstva:

Biti drevo je lepo, lepo,
biti drevo je grenko, grenko,
kadar stojiš sredi burje sam
in je mrzel, mrzel hram.

V alegorični obliki, ki zastira zelo oprijemljive zgodovinske dogodke, je napisana pesem »Balada«, morda najbolj dognana, a tudi najbolj pesimistična iz cikla »Kras«. Kosovel v njej zajame vse motive narodnega trpljenja iz preteklosti in sedanosti: od stoletnega suženjstva seže do italijanske okupacije Krasa in poraza koroškega plebiscita:

Pa nam udarilo v desno je krilo,
pa omahnilo je in se zlomilo,
pa se še levo je uklonilo,
tisočkrat tisoč, še več nas je bilo.

Če mu je v Poti ob Soči zvezda simbol oddaljene svobode, se mu v Baladi »zvezde sipljejo v črno brezcvetje«, kar daje tej pesmi posebno pesimističen prizvok. Orfejskega motiva »pevca slovenske dežele«, ki pride med rojake »v daljno tujino«, Kosovel ne izpelje do konca. S pesmijo pevec ne nakaže srečnejših dni, temveč le polni srca rojakov »z grenkim pelinom« spomina na domovino.

»Balada« nam jasno razkrije Kosovelovo čustveno prizadetost pri izpovedi narodovega zasužnjenja in njegovega trpljenja pod tujci:

Pel je, kako so gozdički zeleni,
glej, pa se solza v očeh mu zasveti,
pel je o smrti, ljubezni in ženi,
o domovini ni mogel začeti.

Ta grenki sklep Balade ne pomeni končnega rezultata, ki Kosovelu ne bi nakazoval poti naprej. Medtem ko je Bezručeva poezija prežeta s strahom, da raznarodovalnega pritiska njegovi Šlezijci, ki so trpeli pod nemškim, madžarskih in celo poljskim jarmom, ne bodo mogli prenesti, Kosovel nikdar ne pomisli na končni poraz. V nasprotju z Bezručevimi junaki, ki se pogosto zatekajo v samomor, se Kosovelov človek razvije iz trpina in preganjalca v upornika. Trenutek pesimizma Kosovela lahko osebno prevzame, ne more pa se polastiti vsega naroda. Dokaz, da Kosovel narodnostnega motiva še ni izčrpal in da ga je nameraval še razviti, najdemo v citiranem stavku o Petru Kamenarju, o njegovem trpljenju in moči.

■

IRENA ŽERJAL

TOPLI GOZDOVI

Zmerna smer pesniške avantgarde ni ostala samozaverovana in larpulartistična. Tej zmerni veji avantgardistov pripada Žerjalova, se pravi smeri, ki je živo angažirana, nenehno duhovno odzivna in ki krčevito išče tako oblikovno kot vsebinsko adekvatnega izraza občutjem naših dni; in tu, v samotnih tokavah tega literarnega toka vidim Ireno Žerjalovo, prej človeka kot žensko in prej um kot srce in nagon. Umetniške antene, ki ne prisluškujejo toliko vzgibom v sebi kot svetu okrog sebe. Transformator, ki prevaja svoje osebno trpljenje v širšo in globljo strpinčenost človeka našega desetletja.

ZORA TAVČAR REBULOVA

MOČ V BELEM

Zapiski iz spodbudne polpreteklosti zdravniške pripravljenosti na lastno neumrljivost.

U V O D

Gradbeniške domislice veka kozmonavtov, prislonjene na kasarniško arhitekturo iz časa zaslužnega rodoljuba Franca Jožefa Drugega, vijugasti hodniki z nevenljivim duhom po razkužilih, dekleta s funkcijo usmiljenk v prepotenih sestrskih kombinezonih, statistično dolčeno in zmeraj premajhno število bolniških postelj, brizge in kateetri, čajne kuhinje s posušenimi, za skrite malice strežnic utajenimi kruhki, namazanimi z marmelado za bolnike, strokovno škipajoče-brneče-svetleče-molčeče naprave... to in nad vsem še mnogokaj drugega, vse to skupaj je bolnišnica. Kraj, kjer na znanstven način izpirajo, ožemajo, napajajo, omamljajo, narezujejo, nabadajo in nategujejo ljudi, da jih potlej imenujejo bolnike. Vsekakor so bolniki tista vrsta ljudi, katerih osnovna vrlina je, da jim nad zapestjem utriplje žila, da proizvajajo pod pazduho toploto, da imajo aktivne znojnice, da znajo trzati ali mirovati s kožo trebuha pri praskanju z iglo, da vstanejo in sedejo ali se uležejo na povelje, da znajo izgovarjati »triiintrideset« in da znajo potrpeti ob pravi priložnosti zaradi utemeljivega razloga: nad njimi bedi vendar veliki Eskulap, bog zdravja, ki bi naj bil danes prav tak, moder in ljudomil do stopnje nezemske popolnosti, kot je bil pred stoletji ob svojem rojstvu. Le nekoliko pomladil se je. Ima učenjaške naočnike ali nezastrito oko in golo brado pobožnega dominikanca, ali pa ščetine markantnega, kla-

siki naklonjenega misleca. Govori pastoralno pomirjujoče besede, če ne govori z rokami, s pogledom, s pomembnim nagibom glave. Edino, kar ga eventualno približuje svetovljanstvu, je trebuh, ki je lahko prav zajeten, a je navadno v mejah, ki niso nasprotne tihim mislim mlajših bolnic: ah, kako možat je gospod doktor! Ah...

Mrtvašnica sodi med potrebne, čeprav ne preveč cenjene pritikline sleherne bolnišnice. Njena neuglednost se skriva nekje na robu bolnišničnega kompleksa ali v njenem podzemlju in jo je praviloma težko najti brez izčrpnega napotila. Skoro nemogoče jo je najti na podlagi informacij pri bolnišničnem vratarju, ki vas odpravi s skopim zakladom besed, kot utrujen vođa turističnega društva. Mrtvašnico je najlaže najti, če slučajno naletite na preprost sprevod: nosača z bolniškimi nosili, na nosilih podolgovat omot v belkasti rjuhi; omot je truplo. Sprevod bi vas zanesljivo popeljal po najbolj premi poti od nekega bolniškega oddelka do mrtvašnice.

Čeprav necenjena in odročna, je mrtvašnica na neki način v bolnišnici nujna. V tej nujnosti ni nikakršne idejne simbolike, nikakršne dialektične vidovitosti. Je to verjetno najbolj prozaična, banalna nujnost tega sveta: ljudskemu bitju je pač usojeno umreti in to se mu more primeriti tudi v bolnišnici. In da mrlič ne bi dajal slabega zgleda drugim bolnikom, ga hitro deložirajo na neke vrste prehodno postajo med bolnišnico in pokopališčem. V mrtvašnico. Na tej vmesni postojanki preide bivši bolnik iz mehkih, čutečih rok zdravstvenega osebja v trdo, nepopleskano pristojnost pogrebcev.

Mrtvašnica vsebuje še neko pomembnost. V mrtvašnici je poseben prostor s kamnitim podom in s kamnito, žlebasto mizo, ki jo izplakuje voda. Na to mizo polagajo mrliče in jih raztelesijo. Jih obducirajo. »Raztelesba« nikakor ne pomeni, da pride truplo ob svoje telo. Nasprotno. Organe trupla tako temeljito razrežejo in na novo preluknjajo, telesna tkiva scefrajo s tolikšno natančnostjo, da dobi telo povsem drug smoter. Raztelesovalčevi noži, pin-

cete, škarje, dleta, žage vnesejo v truplo nov red, ki sicer na videz ni daleč od redoljubnosti mesarja, a gospodje razteleževalci znajo dokazati, kako se je pravzaprav šele pod njihovimi posegi truplo povsem utelesilo, oddalo iz sebe nepreklicno vse tisto mistično, kar bi še utegnilo kakorkoli spominjati na vozlaste klice življenja. Gotovo tudi gospodje razteleževalci edini do kraja razumejo poslanstvo obdukcije, zato pa žive tudi vselej manj ali bolj v nasprotju s profano okolico, ki noče nikoli brez pridržka priznati obdukciji veličino uteleševanja, temveč se trdovratno oklepa preproste predstave, da je obdukcija vendarle čisto navadna raztelesba. Gospodje obducenti, po poklicni usmerjenosti patoanatomii, so zato obsojeni na vlogo eremitov zdravstva. Na njihovi mrkosti se pozna, da doživljajo celo svoje življenje ob smrti drugih; da domujejo v prosekturi, to se pravi v mrtvašnici z obdukcijskimi prostori.

V prosekturi se torej z obdukcijo zaključí pot zdravstva. Marsikdaj pa se prav tu, ob obdukciji začne krčevit zaplet. Izvežbano prosektorjevo oko namreč vidi zgodovino in sedanost zdravja in bolezni mrliča. Vidi tudi zdravnikove posege in vidi udarce smrtne kose. Tam za mračnimi zidovi prosekture se zato snidejo neizprosnost obdukcijskega izvida in subjektivnost zdravnika, ki je krmaril bolnikovo življenje tja do vrat prosekture. Tam, ob raztelesenem truplu potlej včasih bog zdravja nervozno sname učenjaške naočnike, pobožni dominikanec si izposodi neprebrane molitvice iz ulice, klasicistični mislec se prelevi v siromašnega sebičneža. Veliki Eskulap ostane navadno zunaj pred vrati prosekture.

Seveda — tudi prosektor je človek.

1. poglavje

»Kot sem dejal — vnetje trebušne mreine.«

Hripavi glas profesorja dr. Kaca je zamolklo padal v prostor in brez odmeva sproti hlapel v nekoliko zatohel,

negiben zrak. Kacova usločena postava je slonela ob truplu mlade ženske na obdukcijski mizi.

Profesor dr. Leban je nemo zrl, kako Kac brodi po odprtem trebuhu mrliča. Pred nekaj dnevi je bil mlado žensko operiral na rodilih, ženska pa je proti pričakovanju umrla. In zdaj jo obdeluje stari Kac. Kajpada — zdajle se je zagnal nad šive kirurške rane na trebuh in z vztrajnostjo izvežbanega stezosledca bo Kac iskal mrvico gnoja ob kirurgovih šivih.

»Nak — kirurška rana je videti čista,« je hripavo izjavil Kac. »Od tod vnetje mreine ni moglo nastati.«

V Kacovih zadnjih besedah je skoro izzvenelo nekaj priznanja. A Leban, ki je še vedno molčal, je v zvoku besed ujel nedoločljivo ost. Morda obžalovanje. Da, da, Kac najbrže obžaluje, da je kirurški rez čist. Zanj bi bilo enostavneje, če bi ob šivih bilo za naprstnik gnoja. Takole pa postaja vnetje mreine dvomljivo. Če sploh res gre za vnetje...

Dr. Leban se je nekoliko odmaknil od mize, ko mu je dr. Kac pod nos nategnil ozko črevo mrliča. Z rezilom noža je Kac postrgal po površini črevesne vijuge in dodal:

»Saj vendar vidite — črevesna mreina je motna. Peritonitis torej.«

Kac je hotel biti na kraju samem prepričljiv. Lebanov molk ga je namreč nekoliko pogrel. Ha— tako kot po navadi! Spet klinik, ki ne bo verjel, kar patolog pripoveduje!

»Gnoja ni videti,« je končno spregovoril dr. Leban. Naj si je pri tem prizadeval še tako, da bi glas bil miren, nepristranski, je stavek izzvenel kot jasna nezaupnica.

Profesor Kac se je nekoliko zravnal. S pogledom je ošvrknil svojega kolega in nagrbančil čelo.

»Saj peritonitisi niso samo gnojni!« je zarentačil.

V vzdušju se je hipoma nekaj premaknilo. Pomočnik, ki je stregel profesorju Kacu pri obdukciji, je poškilil proti Kacovemu zaledju. Tam so stali Kacovi asistentje; za Lebanom so svečano molčali njegovi sodelavci. Eni in drugi

mladi, suhljati, apostolsko resni za hrbti svojih šefov, zmeraj pripravljeni, da s tihim notranjim veseljem registrirajo polena, ki bodo frčala iz rok enega pod noge drugega šefa. In zdajle se je gotovo obetala spet takšna priložnost. Vzdušje, dotlej podobno dolgočasni brezvetrni sopari, se je na mah spremenilo v oblak z visoko napetostjo. Nekam bo zdajle urezalo.

Pa ni. Profesor Kac se je sklonil globlje k svojemu delu, s strežnikom sta brkljala med mrličevim črevesjem. S konico dolgega noža je Kac paral nekje pri dnu trebuha, strežnik je vlekel črevo in ga odlagal na mizo ob truplu.

Iz tkiva je škropila kri. Na mizo, na stegna mrliča. Profesor Kac je potopil gobo v korito z vodo in odplaknil kri. Potem je spet rezal, kri je spet rosila, nato lila po mrličevem trebušju in Kac jo je sproti odplakoval. Podil jo je z vidnega površja s curki vode, vmes rezal, odlagal posamezne organe na mizico, paral tkiva, in spet pral. Mrličev trup je bil zmeraj bolj podoben na stežaj zijajočemu koritu, a vse, kar bi omadeževalo njegovo površino, je Kac sproti odganjal nekam v podzemlje. Pod rokami obducenta doktorja Kaca je mlada umrla ženska potovala skozi prostor očiščevanja. Kot skozi vice. Za njimi pride rajska temina krste.

»Tule si poglejte,« je tedaj oznanil Kac in kazal v medenično votlino umrle. »Prerezali ste levi sečevod.«

Profesor Leban je nejeverno pogledal Kaca.

»Čisto nemogoče.«

Sklonil se je k truplu in za njim so pritisnili k mizi še drugi. Res, levi sečevod je bil na pregibu v malo medenico gladko prečno prerezan in Kac je skozi rezno odprtino potisnil navzgor po sečevodu tanko sondo. S tem dovršenim smislom za anatomsko demonstracijo je kajpak razorožil svoje nasprotnike slehernega dvoma glede prerezanega sečevoda. Prereza ni mogel zanikati niti Leban.

»Vrez ni nastal med operacijo. Izključeno! Tako visoko v trebuhu nisem imel kaj početi. Kje neki! Moje operacijsko polje je v mali medenici.«

Obdukcija je bila kmalu nato končana in brez slehernih ceremonij so se prisotni razšli. Vsem se je nekam mudilo.

Doktor Kac se je godrnjaje opral in nato odšepal v svoj kabinet. Napisal je obdukcijsko diagnozo, neznansko opisno dolgo. Izzvenela je ko brezkončen slovar latinskih besedi. Na začetku dolgoveznega strokovnega latinoreka pa je jasno, v razumljivi slovenščini pisalo: sveža vreznina v levem sečevodu (nezgoda med operacijo).

Mlada bolnica je po tem postopku tudi uradno bila mrtva. Njeno uradno smrt, tako kot si jo je predstavljal profesor Kac, so potlej sprejeli in za večne čase zaprli vase arhivi in statistični kartončki v nešteti uradih, ki zaradi evidence poslujejo tudi s smrtjo. Od deželne uprave do pogrebne eksekutive.

Medtem je profesor Leban sedel pri profesorju Lojevskem v kabinetu, ki je po opremni kompoziciji spominjal nekoliko na lovsko sobo, še bolj na sprejemnico pri premožnem upokojencu, najbolj pa na vložišče občinskega urada. V kotu vogalnega prostora z dvema visokima oknom je stal pult s karabinko, z nekaj pištolami, poleg dvoje dvoreznih bodal z ročajema iz noge nekega manjšega parklarja. Nasproti temu morilsko resnemu kotu so paradirali trije akvariji in terarij zmerne razsežnosti, toliko, da sta dva velikanska afriška kuščarja zoprne sivozelene barve mogla dostojno izvajati svoje lenive gibe. Osredje prostora je bila ogromna pisalna miza, stoječa med dvema pisarniškima omarama, vse troje prepolno pisarniških aktov, fotografij, prahu, nekaj kristalnega kiča, cigaret, vžigalic in kdo ve česa vsega še, zakopanega na dnu papirnih kupov. Tako bogata raznoterost v opremi ni bila plod neke preračunanosti profesorja Lojevskega, temveč navadna rezultanta njegove stroke in njegove fantazije, katero je navdihoval en sam njegov osebni konjiček. Lojevski je sodni medicinec, ki nadvse ljubi vodozemce in mrzlokrvne živali.

»Kacovo izvedenstvo v polni meri zavračam,« je razlagal Leban v zvezi s tem, kar je pravkar bil doživel pri Kacu v prosekturi. »Operacija je bila potekla brez sleher-
nih motenj. Normalno. Nobenih komplikacij. Instrument-
tarka, asistentje, vse je bilo v redu in na mestu. Pred-
vsem pa — Kac mi vendar ne bo pripovedoval, da sem
med operacijo plezal iz medenice po trebuhu navzgor! Pri
moj...!«

Iz stoodstotne, načrtne negibnosti profesorja doktorja
Jonatana Lojevskega je bilo videti, da je kletvic svojih
kolegov vaje. Lebanovo kratko storijo je poslušal s tisto
brezbrižno zavzetostjo, pri kateri se že ne ve več, koliko
je v nji še miselnega dožemanja.

»Torej nič neobičajnega — hočem reči, nič kaj takega,
kar ne bi bilo samo po sebi umevno in zato ne bi sodilo
k ritualu operacije, nič takega se ni primerilo pri tejle ope-
raciji, pravite,« je nazadnje le dejal Lojevski. S tem da
je ponovil Lebanovo preprosto razlago na nekoliko bolj
besedno bogat način je na Lebana napravil vtis, da je v
glavnem vzel na znanje neoporečnost operacije in Leban
je bil s tem znamenjem objektivno zadovoljen. Zadovolj-
no se je nasmehnil, nato pa je izvlekel izpod grmade pa-
pirja na pisalni mizi nepopisan list beležnice in začel
risati.

»Stvar je vendar za poprečnega strokovnjaka jasna,«
je obenem razlagal Lojevskemu, ki je tiho spremljal nastajanje
anatomske skice, ki jo je Leban z izredno rutino
čaral na papir. »Tule, kajne, je maternica... in potem ob
straneh jajcevodi ... jajčnika ... rez v trebušno mreno čisto
tule spodaj ... In tu je Kac našel prerezan sečevod. Primoj-
duš! Svojih osem centimetrov proč od najbolj visokega
mesta, kamor je segal moj skalpel. Mislim, da sploh ni
vredno besedi —«

»Vprašanje je, kako bo Kac obdelal vso stvar,« je po-
segel vmes Lojevski. In da ne bi njegov poseg v Lebanov
samozadovoljni strokovni raport obvisel nepomembno v
zraku, je še dodal:

»Včasih si Kac omisli ekspertize, kakršne sodišča še kar dobro honorirajo.«

Profesor Lojevski je bil nasploh znan kot mojster, ki zna ob vsaki najmanjši priložnosti stvarjem prilepiti nekaj paragrafov. V njem se je zdravniška diploma povezovala s pravnimi ambicijami v zamotan, a nepopustljiv voz. Zdravstveno dejanje je zanj nihalo ob paragrafih kazenskega prava, v njegovih najbolj skritih mislih je vrtala skepsa policaja.

Profesor Leban se je široko zasmeljal.

»Na — bo pač spet enkrat špas. Če bo Kac seveda res tako nor...«

Lojevski je skozi debele naočnike poskušal s kratkim pogledom oceniti, kakšen vtis je pravzaprav njegova pripomba o možnosti intervencije sodišča na Kacovo pobudo na Lebana napravila. In Leban se je zdaj smejal. Smejale na vse grlo.

»Sodišče! Ha, ha...! S sodišča pride itak spis na super-ekspertizo... sem, na sodno. Torej v redu, kajne? Stvar sem zato tudi pojasnil...«

Naslednjega dne je lilo kot iz škafo.

V prosekturi ni nikoli preveč svetlobe, a v deževnem vremenu leže temina oblakov prav v hodnike in v sobe in vsakršno gibanje za zidovi mrtvašnice se zdi ko gibanje žalostne preteklosti, ki nima nobenega smisla za trenutno obliko življenja.

V nadstropje prosekture vodijo ozke strme kamnite, nekoliko zlizane stopnice. Sledi dolg hodnik, ki pelje mimo mnogih vrat do tistih, kjer piše: Predstojnik. Tam v dnu hodnika je torej začetek inštituta. In tudi njegov konec.

Pred vrati alfe in omege so stali trije Kacovi asistentje in se pripravljali, da potrkajo. Profesor Kac je bil tega deževnega dne bolj odljuden kot sicer. Kot vselej ob slabem vremenu ga je bolela noga. V prvi svetovni vojni so mu jo bili prestrelili. Noga je zato bila nekoliko stanjšana, a neverjetno dober vremenski prerok. Brž ko se je vreme začelo kisati, je z neznosnim trganjem začela napo-

vedovati vreme in Kac je lahko koj uganil, da dežuje, ne da bi mu bilo zato potreba pogledati skozi okno. Mililitri mamil, s katerimi je potlej preganjal trganje v nogi, so v glavnem delovali, a nikdar niso kajpak pregnali dežja, kar je Kaca še posebej spravljal v slabo voljo.

Potrkalo je.

»Če nimate kaj nujnega, pridite jutri!« je zaklical stari profesor proti vratom.

Njegov klic je na asistente, ki so pred vrati napenjali sluh, deloval kot razpršilo. Pobrli so se vsak v svoj kot inštituta in sedli k mikroskopom.

'Jutri' je vreme bilo nekoliko boljše od vremena včeraj in profesorja Kaca ni več trgalo po nogi. Ko je potrkalo, je njegov hrapavi klic »naprej« deloval spodbudno in doktorji Pegan, Deu in Gale so se postrojili pred njim ko triperesna deteljica.

»Sedite,« je suho velel profesor.

V sobi, v kateri je deloval doktor Kac, je bil en sam stol. Na njem je sedel profesor. Edini naslednji predmet, na katerega se je dalo sesti, je bil zaboj za premog poleg visoke glinaste peči in nanj se je posadila triperesna deteljica.

»Kaj bo dobrega?« je mrko vprašal profesor. Pri tem je zrl v obdukcijske protokole. Ležali so pred njim na mizi. In tam na delovnem pultu pri oknu je nanj že čakala gora materiala, pripravljenega za mikroskopsko preiskavo. Popoldne ima predavanje in zvečer sejo uprave bolnišnice. Vmes pride tudi še kaj mimo urnika. Profesor Kac je z avtoriteto časovne stiske vselej opravljal razgovore, ko je obenem mikroskopiral ali urejal uradne spise, kar so mu nasploh močno zamerjali. Dobiti obisk, pogovarjati se z obiskovalcem, ga pri tem niti pogledati ne, temveč mrko opravljati nekaj drugega — to je vendarle hudo nazorna oblika podcenjevanja obiskovalčeve osebnosti!

»Naročili ste, naj truplo, ki čaka na prevoz v Kanado, balzamiramo,« je začel Pegan.

»Aha. In če vas prav razumem, ne veste, kako se to naredi.«

Triperesna deteljica je živahno pritrdila. Tale stari profesor je zmeraj pravočasno ujel njihove skrite nadloge.

»Vzemite deset litrov formalina.«

»Ali naj si postopek napišemo?« je vprašal Pegan. Bil je med tremi najstarejši in tri leta, ki jih je prebil ob Kacu v prosekturi, so mu dala rutino v občevanju s stari profesorjem, ki sta mu jo ostala dva tiho zavidala.

»Počakaj!« je zarentačil doktor Kac. »Kaj bi pisarili. Ste pametni fantje vendar. Zapomnite si, kar bom zdajle povedal. Je tudi čisto preprosto.«

Profesor je pustil protokole, se zravnal v sedalu, ki je nekoliko zacvililo. Tako kot vse pohištvo v sobi je bilo namreč staro in hkrati nerazrešljiva uganka, kako more kljub dotrajanosti še vedno opravljati svojo funkcijo.

»Ko sem bil asistent v Parizu — bilo je to kmalu po Letullovih časih — mi je nekoč šef praktikuma naročil, naj balzamiram neko truplo.«

Doktor Kac je zlezal v svoje spomine. Kadar so sedeli pred njim njegovi adlatusi, je to rad delal. Odložil je izjemoma ostalo delo in potem kramljal sam s seboj v neskončno zabavo mladeničev, ki so se potihoma muzali, ker je čas brzel in od njih terjal samo, da kolikor toliko dostojno sedijo na zaboji za premog.

»... vzemite deset litrov formalina — mi je rekel šef praktikuma; tako kot jaz zdajle vam.«

Za nadebudne doktorje, ki so svojo strokovno pot začeli z asistentskim delom v prosekturi, je deset litrov formalina bil fantastičen pojem. Povezoval je grozovito jedko tekočino s predstavo o direktnem napadu na dihala vsaj bataljona asistentov, obsojenih z enim samim vdihom formalinskih par na dolgotrajno kašljanje in pristno točnje solza. Za samò trojico njih je torej deset litrov formalina predstavljalo uničujočo, tekočo bombo. Balzamiiranje kot delovna naloga je izzvenelo kot brezobzirna

vojna napoved. A profesor Kac je s svojim pripovedovanjem dokazal, kako en sam neustrašen mladenič z nekaj truda užene tudi takšno nevšečnost. Seveda, ko že ne gre drugače.

»... pa sem vzel tisti prekleti formalin,« je nadaljeval, »in sem z njim — umil mrliča.«

Profesor je videl, da ga njegovi asistentje zdajle kljub vsej spoštljivi drži gledajo nekoliko začudeno in da pričakujejo, da pride za umivanjem še kaj. Zato je suho dejal:

»Pika.«

Zgodba o formalinskem balzamiranju, tako kot je najprej napovedovala nekaj zabave, se je nekam okroglo zaključila. S temle Kacovim »pika« najbrž nekaj ne bo čisto v redu. Ali zgodbica prikriva nekoliko primitivno resnico, da je mladi Kac kazal tistikrat silno malo lastnosti bodočega profesorja. Pegan si zato ni mogel kaj, da ne bi zinil:

»No da — mi trije, mi imamo sicer nedoločene predstave, a pod balzamiranjem bi si težko predstavljali umivanje mrliča s formalinom.«

Deu je začutil, kako mu je ob Peganovi odkritosrčnosti zagomazelo prek hrbta. Tudi Gale se ni počutil bolje. Deu je hotel na neki način tako popraviti tisto, kar je menil, da je njegov kolega Pegan bil pravkar pokvaril in je junaško priznal:

»O da. Čemu ne? Jaz bi tudi enostavno mrliča umil.«

Pegana je Deuova kozmetična vljudnost pognala do stropa. A stari profesor je v kali potlačil prekipevajočo kri. Kimnil je najprej proti Deuu:

»Hvala, Deu, za ljubeznivo podporo, čeprav ne bi bila potrebna.«

Potem pa Peganu:

»Pravite torej, da sem bil butec. Nak!«

Profesorjev strogi obraz tudi za kanec ni postal sočnejši, a po tem, kako si je začel pripravljati cigareto v dolg osmojen ustnik, bi se dalo sklepati, da mu sempa-

tja njegovi asistentje pripravijo nekaj zabave, ne da bi sami to hoteli.

»Tisto truplo je kajpak v naslednjih dneh hitro do kraja segnilo,« je povedal brez obotavljanja.

»Pika,« je polglasno pristavil Pegan.

»Še ne,« je zlogoval profesor. »Najprej je odletel šef praktikuma.«

Pognal je kolobar cigaretne dima iz ust prek mize.

»Za balzamiranje je ogromno kasiral. Jaz pa bi naj zanj balzamiral in požiral formalin. Seveda sem vedel, kako je treba tkiva preparirati, a nikjer ni pisalo, da moram vedeti. Pa sem jo zagodel, mrcini. Že zato, ker me je kot šef vedno gnjavil.«

Doktor Kac je razgrnil pred svoje asistente nekaj strokovne strategije, v kateri je bilo zapopadene celo nekaj basenske vrednosti. Zlo tlači dobro, a konec je nekaj nepričakovanega in poučnega. Mladim zdravnikom je tak način obravnavanja poklicnih skrbi nasploh zelo ugajal in zavoljo tega so besedam starega Kaca priznavali ne le veljavo strokovne vzvišenosti, temveč tudi ezopovske kremenitosti.

»Takle boste naredili: drobovje iz mrliča ven, časopisni papir napojite s formalinom, s tem papirjem napolnite truplo. Kar ostane formalina, ga vbrizgajte v podkožje in v mišičje trupla. Od glave do pet. Pika.«

Na krajši način najbrž ni mogoče dati navodil za postopek, ki se da s pomočjo laične domišljije predelati v javni pojem, dvignjen daleč nad banalne, jedke formalinske hlape v višave posmrtno svetosti. Profesor Kac je svoje asistente v drobcih sekunde popeljal v skrivnost, ki že od starega veka sem pomenijo skoro nič manj kot stik z modrostjo izvensmrtnosti.

»Mi bi bili že včeraj nekaj ukrenili okrog balzamiranja,« je začel Pegan. Iz oklevanja, katero je uhajalo iz njegovega glasu, se je tako dalo uganiti, da so šele zdaj pravzaprav prišli do jedra problemov. In res:

»Včeraj — saj veste,« je Pegan nadaljeval, »no — in zdaj nam hočejo truplo ugrabiti.«

Doktor Kac je odložil cigareto. Ugrabiti truplo pred balzamiranjem je pomenilo najmanj toliko kot blagajniku društva odnesti zvečer dnevni izkupiček.

»Kdo?« je Kac hitro vprašal.

»Asistentje s sodne medicine.«

»Aha!«

Beseda »aha« je povedala dovolj. Triperesni deteljici je bilo takoj jasno, da so usodo trupla, določenega za balzamiranje položili v prave roke. Počakali so, da je stari profesor odhitel, kolikor mu je dopuščala invalidnost, iz sobe. Vedeli so, da bo čez minuto že zvonkljal pred vrati inštituta sodne medicine pri profesorju Lojevskem.

Profesor Lojevski je najprej na majhnem električnem kuhalniku skuhal turško kavo. Krop z ogromno usedlino na drobno zmletega rjavega zrnja, mogočno oslajen in serviran v originalnih porcelanskih časicah, nasajenih na bakrene tulce. Café turque à la Lojevski. V izvedbi profesorja Lojevskega je turška kava, prijazno dehteča iz nepomite džedzve, simbolizirala mnogo več kot indijansko pipo miru. Predstavljala je najvišjo možno stopnjo kolegialne simpatije. Tovariško čustvo brez pridržkov, skoro že na meji bratske ljubeznivosti. Uglajenega vzdušja ob kavi ni motilo niti Kacovo glasno srebanje. Kava je bila namreč prekleto vroča in je Kaca pekla v jezik, navajen bolj na surovo slivovko kot na prekuhane pijače.

»Kako bo potlej z balzamiranci?«

Tako je začel Kac.

Lojevski pravzaprav ni bil čisto nepripravljen na Kacov obisk. Dan pred tem je namreč vprašal svoje asistente, če ne bi morda preskusili svojih sil z balzamiranjem trupla, ki leži v mrtvašnici. A zdajle je začudeno dejal:

»Je morda kaj na vidiku?«

Kac je glasno srebnil kavo. Nato si je dal nekaj dela z vtikanjem cigarete v osmojeni ustnik. Tudi prižiganje cigarete je opravil zelo temeljito.

»Sem menil, da vi to veste.«

»Kje neki — hočem reči, pri meni opravijo to asistentje.«

»Pri meni bodo tokrat tudi. Sva se torej dogovorila.«

Tudi Lojevskega je zdajci zapeklo v jezik, ko je bil naglo potegnil krop, ki ga je bil sam skuhal. Nagnalo ga je celo malo na kašelj in moral je sneti naočnike, da si je obrisal vlago, ki mu je pri tem stopila v oči. Vmes je napeto razmišljal.

»A propos asistentje,« je spregovoril, ko je svoje pročelje spet zastrl z naočniki, »vaši asistentje nekaj šušljajo — hočem reči, nekaj so menda pripovedovali mojim asistentom o nekakšnem Lebanovem prerezanem sečevodu. Hočem reči — gre glas o neki vaši obdukciji...«

»Aha, že razumem. Tisti sečevod ni problem. Najmanj bi bil zanimiv za sodno medicino. Asistentje — no da, so pač mladi. Probleme ali razrešujejo, ali pa jih ustvarjajo. Ne eno in ne drugo jim ne gre zameriti.«

Odgovor, kakršen je bil, ni bil Lojevskemu povsem razumljiv. Zdaj bo moral ugibati, koliko je v odgovoru kolegialne širine Kaca in koliko strokovnega prepričanja, če je Kac sploh v kaj prepričan. Ali se morda Kac, sitnež stari, zdajle pretvarja? Če se sploh zna? Če bi hotel, bi kajpak lahko Lebana zašil. Pa je videti, da ga najbrž ne bo.

Krogotok misli Lojevskega je bil dokaj razsežen, zato tudi nekoliko zamuden. Stari Kac je medtem posrebal svojo kavo, in ne da bi ga Lojevski bil posebej povabil, si je že natočil novo skodelico.

»Tudi jas ne dvomim v mladost,« je dejal Lojevski in se pri tem poskušal nasmejati. »Jucunda juvenus!« je hotel bili klasičen.

Doktor Kac je odšel in profesor Lojevski ga je pospremil do vrat inštituta, kjer mu je prisrčno stisnil roko, ko se je od njega poslovil z besedami »na svidenje, spoštovani

tovariš.« V zadnjih dveh besedah je iz Lojevskega zadihala spoštljivost, podprta z nevidnim, zato pa tembolj resno pričujočim pojmom družbene urejenosti, počivajoče na ljudski solidarnosti. Ono prvo, spoštljivost, bi bil Kac še nekam prenesel, zaradi tistega drugega pa jo je hitro odkuril.

Ko je bil Lojevski spet sam v kabinetu, je telefoniral Lebanu. Pomirljivo je razlagal, kako se je pogovoril s Kacom in kako Kac iz sečevoda potlej ne bo delal problema. Med razgovorom je čečkal po beležnici in se držal resno in prepričljivo.

Profesor Leban je bil najprej vesel besed Lojevskega. Čez nekaj sekund pa se je ovedel in protestiral. Saj vendar ni nobenega problema! Strela! To je vendar natolcevanje, primojduš! Nato je besno prekinil telefonski pogovor.

(Nadaljevanje prihodnjič)

POPRAVI!

V št. 32-33 je v študiji Igorja Misleja tiskarski škrat v naslovu napisal »Programski preskus dvostrankarske kvalificirane demokracije v nacionalnem prostoru«, pravilno pa je Programski preskus *dvostranske* demokracije itd.

Treba je v članku Slavka Tute popraviti: na str. 288 začne prevod dokumenta, ki se konča: Sledijo podpisi (na str. 289). S tem je dokument končan in mora biti presledek. Nadaljnji dokument ima tri vrste in konča z datumom 19.12.1941 in ne 1942. Tudi je podpisan Augusto in ne Avgust.

UMETNOST, POEZIJA, BRALCI

Neki kritik je rekel, da se večina slovenskih pesnikov mlade generacije v Trstu izživlja v samozadovoljnosti. Razumeti je bilo, da omenjeni pesniki pišejo, kot se jim samim ljubi. Omenjeno trditev bi lahko pripisali celi vrsti svetovnih pesnikov, da so namreč pisali po svojem samoljubju in včasih celo tako, da jih imenitni sodobniki niso niti razumeli.

V današnji slovenski poeziji je verz lahko racionalno izoblikovana zgodba, izpoved, meditacija, lahko pa eruptivno plane na dan kot posledica kaotičnih dogodkov, besedi in pripetljajev. Plaz verzov lahko sproži ena sama beseda ali desetletja zadržani molk. Marsikdo meni, da je poplava poezije na Slovenskem psihična posledica proti poplavi popevk. In iz tega bi sledilo, da bi se naj poezija popularizirala kot originalna lepota, kot nekaj prvinskega, ki jo popevke posnemajo. Toda, kje so tisti časi, ko je nova poezija bila istovetna s poplavo novih idej in nove lepote, nove prvinskosti! To je bilo mogoče, ko je Majakovski grmel s svojo poezijo in mu noben govornik, nobeno popevkarstvo, nobeni šund romani niso bili konkurenca. Umetniška beseda je bila jedro sveta, je postala jedro lepote, ker je bila sama po sebi in pesnik je vsaj desetletje prodiral s prvinsko lepoto besede. Majakovski je ena izmed zmagovitih etap poezije, prvinske, prave poezije in vendar mu lahko očitamo, da je bil samoljuben, da se ni oziral na nasvete formalne kritike in je sledil predvsem teoretiku futurizma.

Govorim o poeziji ruskega futurizma, ker je takrat poezija bila umetnost, ki jo je celo država popularizirala,

čeprav je temu sledilo eno najtemnejših obdobjev evropske zgodovine. Poezija Jesenina, Bloka in futuristov pa je vendarle, kar je prodrlo v svetovni prostor in bo v njem večno ostalo.

Študirati današnjo poezijo, njene namene in njeno vlogo predpostavlja pogoj, da poznamo ne samo poetiko Elliota, ampak tudi ruske simboliste in vsaj osnove ruskega futurizma. Sopomene besed in njihovo novo vlogo v vsakdanjem življenju, spremembo in nove pomene posameznih besed so študirali že v futuristični šoli, torej tega dejstva ne moremo sprejeti kot nekaj novega, ampak kot nekaj, kar že pripada moderni klasični poetiki. Nastane pa vprašanje, ali se je ekstremističen poizkus najbolj eksperimentalne mlade generacije, kot je Romanje za Maruško, posrečil. Besede so tu izgubile formalno logično zvezo in hočejo učinkovati samo kot asociativni sklopi. Radikalen poskus, da vzamemo totalno logično zvezo posameznim besedam in se z njimi igramo na terenu politične ali antireligiozne farse, je spodletel. Odnosno je že v prvi poziciji nekonsekventen. Naslov pesniške zbirke je Romanje za Maruško. Ta naslov je dokaj tradicionalen in ne napoveduje popolnoma asociativne poezije. Lahko je torej osnova, o kateri govorijo vse naslednje strani, lahko pa je samo hoten poklon ljubemu človeku, zakaj minili so časi, ko je Šalamun pisal ljubljanskemu dekletu, da hodi samo gor in dol ob zidku njegovega intimnega življenja. Življenje kot romanje za Maruško je popolnoma nespravljivo s svetom idej kot s katerim koli območjem logike in preproste dojemljivosti, izpada kot tiranija in splet kalupa besed brez prave zveze. Prav to pa je nasproten odnos do umetnosti, kakršno pojmuje nekdanji Šalamunov somišljenik, ki ga slovenska kritika izjemno ceni — Šeligo. Šeligo je v neki številki ljubljanskih Problemov enostavno izjavil, da noče imeti nobenega opravka z ad hoc asociativnim in zmedenim pisateljstvom.

Ko primerjamo asociativne verze z asociativnimi figu-

rami, diagonalami, krivuljami, madeži, packami in zvarki v upodablajoči umetnosti, moramo priznati, da je bila najskromnejša in najbolj kaotična metamorfoza idej slikarjem od kritikov že zdavnaj priznana kot stil, ki mora biti že vnaprej sprejet, četudi je karseda enigmatičen, medtem ko je poezija občutljivejše področje, kjer naj imajo svoje redno zatočišče poleg zvočne kategorije še filozofija, sociologija politika, fabulistika, vse mogoče religije in ideologije. Do upodablajoče umetnosti imajo kritiki določeno spoštovanje, nikomur bi ne padlo v glavo, da o slikarju, ki ga ne razume, lahko govori, da je samoljuben ali celo samozadovoljen, tudi antično slikarstvo je neizmerno bolj popularizirano kot antična poezija.

Poezija, ki noče biti izolirana pred drugimi plastmi človekovega intelekta in raziskovanja, postaja ne samo nerazumljiva, ampak tudi abotna in izziva ali hoče izzvati del publike, ki ima sicer umetnost v časti. Včasih je celo slepo orodje katerekoli ideologije v enaki meri kot so molitve v okviru religije, le da so te razumljive.

V malokaterem desetletju je prišlo do toliko novih pesmi kot v zadnjih desetih letih, eksperiment verzificiranja se celo ojačuje do bizarnosti. Starejša generacija, ki je bila ob svojem nastopu alarmantno inovatorska, je postala v enem desetletju novim pesniškim generacijam preveč staromodna, celo v notranjosti nje same je prišlo do razcepa.

Kaj je danes lahko poezija; lahko je celo antipoezija. Lahko je manifest, in najpresenetljivejše najskrivnostnejše sporočilo, vendar je Kosovel za nas enako učinkovito napisal v verzu resnico o svoji umetnosti: Moja pesem je eksplozija. Kocbek je naslovil svoje pesmi Poročilo, nekje pa pravi, da je pesem zaklinjanje živega. Dve izjavi o umetnosti, ki bi utegnili predstavljati katerega zelo znanih verzifikatorjev, ki nosijo naslov najnovejšega obdobja.

(Se nadaljuje)



Na Proseku smo decembra pokopali posmrtno ostanke Vekoslava Špangerja neomajnega borca za pravice do življenja našega naroda. V časih, ko so vlade evropskih držav in takratno Društvo narodov brezbrizno gledali, kako fašistična oblast izvaja nad našim narodom genocid, takrat, ko je bilo primorsko ljudstvo čisto samo izpostavljeno brezobzirnemu fašističnemu terorju, so mladi pripadniki našega naroda spoznali, da jim preostaja samo pot odločne borbe. Tako rekoč z golimi rokami so se spoprijeli z vso oboroženo silo fašistične države. Kot borbeni tovariš bazoviških junakov in mučenikov je z njimi Vekoslav Španger prišel pred Posebno fašistično sodišče. Tudi zanj je javni tožilec zahteval smrtno kazen, vendar mu je sodni

zbor prisodil 30 let ječe. Bazoviški proces in smrtne obsodbe so imele v evropskem tisku močan odziv, a samo papirnata zgražanja niso v ničemer omilila težke usode našega naroda. Opogumljen zaradi brezbrizne dobrohotnosti evropskih državnikov se je fašizem spustil v nove vojne avanture in končno sprožil drugo svetovno vojno. Milijoni so potem padli tudi zato, ker so leta 1930 evropske vlade mislile, da morajo zaradi ljubega miru nekaznovano žrtvovati življenje malega naroda. In danes vse kaže, da se svet iz fašistične epizode ni ničesar naučil..

Leta 1943 je bil fašizem že zlomljen in Španger se je takoj pridružil NOB in kljub zrahljanemu zdravju z vso vnemo sodeloval. Po osvoboditvi je v domačem kraju deloval tako na prosvetnem kakor na političnem področju.

Ko je dvoumna in za našo manjšino škodljiva politika postala očitna, je z enako mislečimi prijatelji ustanovil SLOVENSKO LEVICO in se z mladostnim ognjem vrgel v politično delo. Žal so se pa začele kazati posledice dolgotletnega trpljenja in mučenja v zaporih. Moral je iskati zdravniške pomoči v raznih bolnicah. Njegova kljubovalna in v bistvu krepka narava se je dolgo upirala celo pesimističnim medicinskim prognozam. Končno pa je njegov organizem, kljub skrbni zdravniški negi, omagal. Ž njim smo izgubili vztrajnega in brezkompromisnega borca za življenjske pravice našega naroda, izgubili smo moža, ki je v najtežjih trenutkih našemu narodu in svetu nakazal pot po kateri mora iti, če noče propasti v barbarstvu in obskurantizmu. Izgubili smo moža, ki je skupno z v Bazovici ustreljenimi borci priboril našemu narodu tragično prvenstvo, da je prvi v Evropi, za ceno lastne krvi, napovedal fašizmu brezkompromisni boj.

Ali se tega dejstva v dovoljni meri zavedamo?

Se bomo mi vsi in posebno mlajše generacije izkazali vredne teh žrtev?

Ubald Vrabec

Objavljamo članek, ki nam ga je poslal izvršni odbor »Slovenske levice« ob smrti Vekoslava Špangerja

NAŠEGA ŠPANGERJA NI VEČ

Ko smo lani zaskrbljeni stali ob njegovi bolniški postelji, nas je sprejemal z obrazom človeka, ki je vaje boja in bo zato kos tuđi sovražnici, ki je stegovala roke po njegovem telesu in skušala s svojimi koščenimi prsti ustaviti utrip njegovega srca.

Ne samo, da se ni, kakor se noben človek ne more, sprijaznil s koncem svojega bitja, ampak je zavestno smrt nasakoval, vsakikrat ko se mu je skušala približati.

In takrat se je človeku razodelo, kako globoko v njegovih žilah in v njegovih vlaknih je bil doma upor. Bil je njegov sestavni del, tako da se je upiral samogibno, kakor zdrav organizem samogibno diha.

Zato je naša misel, ko se je veselila njegove čudovite trdoživosti, šla nazaj v čase črne diktature in videla pogumnega mladeniča, kako čuti skoraj telesni odpor do ponižanja. Naša misel mu je sledila in ga opazovala, kako snuje zarote, kako ugovarja sodnikom, kako doživlja smrtne obsodbe, kako v zaporu odplačuje davek za zvestobo slovenstvu in človeškemu dostojanstvu.

Vekoslav je slutil, da smo pozabili nanj kot bolnika in da je zaživela pred nami podoba upornika, zato je njegovo ležišče postalo tribuna, s katere nas je bodril, spraševal, opogumljal. Tedaj je pregledal vsa vprašanja obstoja, kakor da sedi za konferenčno mizo in kakor da se ni samo pred nekaj urami metal s smrtjo, ki mu je hotela iztrgati zađnji dih.

Videti je bilo, da je neuničljiv, saj je, medtem ko smo bili zaskrbljeni zaradi njegovega stanja, on načrtoval, kako bo še pisal spomine, takoj ko bo boljši.

In ne samo, da je zapustil posteljo, o kateri so zdravniki menili, da je njegovo poslednje ležišče, ampak se je od-

pravil po Primorski in po Sloveniji, kakor da išče potrdilo za svojo zmago in obenem, kakor da mora znova sprostiti vse svoje sile.

Bil je zadnji zagon moža, ki je najlepša leta svojega življenja preživel kot ilegalec, kot obsojenec, kot zapornik. Bilo je poslednje hrepenenje po razmahu in razdajanju, za katero je bil naš živelj prikrajšan. Proti tej krivični utesnjenosti, proti temu vsiljenemu invalidstvu, proti ujetosti se je Vekoslav bojeval z vsemi celicami svojega bitja.

In ko zdaj s težavo nabiramo te misli, da bi razodeli, kaj čutimo ob njegovem odhodu, se nam zdi, da marsikdo ne bo razumel, kaj hočemo povedati. Kajti naš človek skoraj da si ne more predstavljati, kaj se pravi telesen, nagonski odpor proti vsemu, kar človeka omejuje, utesnjuje, maliči.

Zato imamo zdaj, ko je Vekoslav Španger odšel, vtis, kakor da smo ostali brez priče, ki nas je s svojo pričujočnostjo zmeraj opozarjala, kako mora naša hoja biti pokončna, naša beseda pogumna in naše dejanje sproščeno.

A mogoče je to samo bežna senca, ki nas je oplazila ob resnici trpke izgube.

Kajti ne sme biti, da bi lik človeka, ki je bil Bidovčev, Marušičev, Valenčičev in Milošev tovariš, zbledel in se izgubil v nepomembnosti in živčni hitrici naše vsakdanjosti.

Vsa življenjska sila, ki je odsevala iz njega, njegov zagon, ko je kljub ranjenemu telesu na volilna zborovanja hodil govorit za idejo slovenskega levičarstva, njegova neukrotljiva potreba po prebujanju mlačnih in spodbujanju mladine bodo ostali v nas, bodo kvas našega življenja.

Da, Vekoslav, odšel si, a kljub žalosti zaradi tvojega odhoda čutimo, da si na neki način še bolj z nami. Tako kakor so z nami Bidovec in drugi tvoji tovariši. Z njimi si najplemenitejši del nas, si zgled človeškega dostojanstva, zaradi katerega edinega se boj spleča.

Tvoji tovariji
od »Slovenske levice«

PROGRAMSKI PRESKUS DVOSTRANSKE KVALIFICIRANE DEMOKRACIJE V NACIONALNEM PROSTORU

(Konec)

8.

Stvari bivajo, ker jih določa njihov ustroj, zakonitost zaporedja gradbenih delcev, molekularni obseg, razpon med atomi — stvari bivajo «v sebi». Hkrati bivajo stvari kot popolna medsebojna odvisnost, kot pogojenost v agregatih, kot potencial v razpršenem ali zbranem stanju, kot svet v makro — in v mikroformatu — stvari bivajo «izven sebe».

Stvari, ki se spočno, da bivajo «v sebi», in potlej bivajo «izven», da se dojemajo, da se samospoznavajo, so subjekti. Spočetje in samospoznanje sta dva pola subjektivnega bivanja, subjekt se preko samospoznanja iz spočetja razedini v celovito, nerazločljivo bivanje.

Človeški subjekt je v sebi pogojeno bivanje, zapleteno z vtapljanjem časovne posamičnosti v razponu skupnosti prostora. Odkar je, biva «v sebi» kot časovna enota in je hkrati sestavina prostora, kjer biva «izven». Je bitje iztekajoče se osebnosti in je anonimni prebivalec, ki v podzavesti presnavlja neizbežno ujetost v skupnosti.

Subjekt «v sebi» je podstat posamični osebnosti, a v tej je pričujočega toliko subjekta «izven» kolikor je individualni «v sebi» lahko odločujoče pričujoč v prostoru, ki nastaja nad subjektom «izven». Človeški subjekt v bivanju niha med «v sebi» in «izven», niha med posamičnim časom in skupnim prostorom. Ko bi se med obojim vzpostavil enačaj, tedaj bi bilo človeško bivanje individualna - socialna identičnost, čas bi se ujema s prostorom, individualno bi se spojilo s prostorom nesmrtnosti. Nastala bi idealna nedružba ljudi. Tako daleč idealna, da bi v njej humanizem in strpnost, tovarštvo in ljubezen, sovraštvo in nasilje in zagotovo ideologizmi in social — in «proti» in «za» zgubili smisel. Na poti v tak

nihilistični monolit bi se samo po sebi sproti ukinjale tudi takšne kategorije ljudske družbe kot so država, narod in njegovi očetje tovarišija in oblast, notorične hierarhije, vertikalna razslonjenost socialne lestvice. Odhlapelo bi vse tisto, kar uresničuje dobro in zlo v človeškem «izven», razšle bi se tudi njegove notranje fizične in miselne kohezije, ostal bi subjekt «sam po sebi», razgaljen, v vsej naravnosti in v neizobličeni podobi, v luči praižvedbe; tako kot ga je ustvarilo in programiralo elementarno božanstvo, da ga je potlej dooblikovala pragmatična civilizacija.

Enačaja med «v sebi» in «izven» ni. Družbe-nedružbe ljudi nikoli pod nikakršnimi pogoji ne bo. Na veke bo torej človeški «v sebi» snoval in hotel, kovaril in čustvoval, in prav tako na veke bo subjekt «izven» dajal dimenzije in materialne oblike, se uteleševal, izpolnjeval prostor z delom in učinki in z dobrim in zlim. Človeški subjekt je za zmeraj potisnjen v razpone, s katerimi se v sebi neprestano razhaja, a se jim ne more odreči, niti jih ne more odmisлити. Človeški subjekt je celota, ki ji ni edinstva. A prav zategadelj, ker je celota, lahko «v sebi» hiti s preuranjenim časom zoper razpone «izven», jim hoče vzeti oblike in dimenzije, bije po njih in jih ruši. In prav zato tudi dobiva prostor spet trde dimenzije človeškega «izven», utrjuje se v dimenzijah zoper vsem «v sebi» — vselej je prostor nasilje razpona, ki mu človekova osebnost nasprotuje. Če bi... Če bi subjekt «v sebi» postal absolutna moč, bi zagotovo najprej razpršil dimenzije in prešel bi v utopični čas neminljive anarhije.

Če bi naj subjekt «izven» postal absolutna moč, bi to bilo možno le v kraljestvu robotov; v gibanju ljudi, v katerih je prenehal subjekt «v sebi». A kraljestva ljudi-robotov ni. Ni kraljestva totalne eliminacije subjekta «v sebi», stoodstotne totalitarizacije družbe ni. Tudi ta je nemogoča, ker je nemogoč prostor brezbrežno nasilnih dimenzij.

Človeški subjekt je tako na veke razedinjen na čas in prostor. Je pravzaprav Čas, ujet v nasilne Dimenzije, eno se bije z drugim v večnem konfliktu razedinjenosti.

Zaradi konflikta razedinjenosti bivanja je subjekt «v sebi» iskal boga in ustvaril moralo; postal je pisec evangelija in kodificiranih tekstov; postal je mislec in poet in revolucionar. V begu pred konfliktom razedinjenosti si je ustvaril pojem o svobodi osebnosti; postal je sanjač o osebni svobodi, ker je v konfliktu razedinjenosti bivanja nemogoča. Osebna svoboda je možna, če celoviti subjekt preseže konflikt, ki ga razdvaja. Tedaj bi subjekt «v sebi» moral postati neokrnjena časovna enota, integrirana v prostor; in subjekt «izven» bi moral biti osvobojen pritiska posamičnega bivanja.

Osvoboditev celovitega subjekta je identična s socializmom. Socializma, umiritve celovitega subjekta na individualni ravni, se ne da dekretirati.

Socializem je eventualna bodočnost, ki se je potlej ne da preprečiti.

K tej bodočnosti se usmerja, oziroma se z njo identificira danes nekaj faktorjev. Tako cel niz socialističnih modelov: ideologije, predlogi ekonomskih sistemov, družbene ureditve.

Ideologije gradijo bodočnost na »zavesti« ljudi; subjekt naj dojamemo nujnost socializma, socializem je neizbežna zakonitost razvoja družbe; v nujnosti gibanja se subjektivno najprej skrči na majhen obseg, nujnost je namreč identična z objektivnim, subjektivno obstaja »izven« predvsem zaradi spoznavanja objektivne nujnosti. V spoznanju nujnosti je podana svobodnost opredelitve subjekta, subjekt se na ta način osvobodi in preide v stanje avtarkije. Ideologija je torej model za renesanso subjekta, ki naj skozi spoznanje nujnosti preraste vse konflikte, ko zaradi osvoboditve v spoznanju nujnosti podredi subjektivno »v sebi« tistemu hipotetičnemu, kar bo nastalo v bivanju »izven«. Socialistične ideologije terjajo izreden subjektiven napor. Subjekt mora s sabo neprestano manipulirati v okviru stroge nujnosti, socializem-ideologija terja stopnjevano »avtomanipulacijo«, ki bi ji uspeh zagotavljala askeza in skrajna racionalnost. Oboje dokaj izjemna lastnost človeškega subjekta.

V ideologijo vgrajujejo kot odločujočo sestavino avtomanipulacije subjektivni odnosi do fizičnega dela. Delo naj dà oblikovanju subjekta osnovne tirnice, nanj naj deluje z močjo pozitivne zgodovine, s kreativnostjo ontogeneze; človeški subjekt se tako vedno znova vrača v element svojega počela, v katerem ni »v sebi« kontradiktorno onemu »izven«. Subjekt, ki se na tej permanentni fizični reminiscenci oblikuje, neposredno-dokumentarno spoznava nujnost, se osvobaja torej v etiki dela.

Poseben idejni vzorec je model spoznane in zavržene nujnosti. Subjekt spoznava nujnost, a »v sebi« se ji izogne z oportunistjo manipulacije. Manipulacija ni motivirana z etiko dela, ne gre za avtomanipulacijo zaradi izrecne nujnosti. Nasprotno — (avto)manipulacija je instrument trenutnih interesov, ki igrajo zdaj v smeri »v sebi« in potlej »izven«, interesi iztisnejo prvotno spoznano nujnost iz prostora. Spoznava nujnosti je bila samo sredstvo za zavrženje in zavrženje je bilo način za delno »osvoboditev« subjekta. Model tega »razglašena subjekta« se je uveljavil v jugoslovanskem prostoru.

Tehnostruktura sodobne družbe ni sama po sebi socialistični model. Res je celo, da beležijo najvišji razvoj tehnostrukture dela in družbe prav tiste dežele, ki se zavestno di-

stancirajo od vseh socialističnih modelov. A v razvoju sodobne tehnostrukture so elementi, ki bi sodili v razvoj socializma, ne da bi zato pomenili, da sami po sebi lahko gibljejo družbo v socialistično ukinitvev konflikta subjektivne razedinjenosti. Zdi se, da je predstava o socialističnih špranjah v kapitalističnem svetu prav toliko naivna kot tista o «zmagi socializma» v eni deželi.

Tehnostrukтура sodobne družbe — nastala je iz bivanja subjekta «izven» in to je hkrati smer, v kateri se današnji subjekt giblje; predvsem v tej smeri se subjekt s pospeševano naglico spreminja na način, ki je danes določljiv. Subjekt «v sebi» se relativno malo menjuje, prej bi se dalo trditi, da je v primerjavi z gibanjem «izven» samo popolnoma negiben, ono «izven» se mu oddaljuje — in vendar se v tem neenakomernem gibanju konflikt razedinjenosti bivanja ne povečuje. Nasprotno, zmanjšuje se. S tehnostrukture se subjekt «izven» nezadržno drobi, razpada v vedno več in v vedno bolj kvalificirane razpone, ki se vse bolj odtujujejo skupnemu poreklu, ki izgubljajo prvotni smisel subjektivnega in se spreminjajo v vedno več brezosebnih vzorcev. Tehnostrukтура je v človeški subjekt vnesla nujnost materialne spontane, brezidejne dezintegracije. Subjekt «izven» se v tej banalni, neidejni nujnosti razhaja, «atomizira» se in povzema v celoti vedno večje dimenzije skoro že na pragu avtarkije, kjer nehuje subjektivno. Tam začno delovati sile vse večje objektivne medsebojne odvisnosti, odvisnosti z lastnostmi nujnosti, brezosebne in brezidejne, brez ozira na to, ali jo subjekt «v sebi» dohaja ali ne, ali jo akceptira ali ne; subjekt «v sebi» je potisnjen na obrobje tehnostrukturne nujnosti, vloga osebne svobodnosti je postala nepomembno majhno. Človeški subjekt se je skoro v celoti preoblikoval v temelje brezosebne brezidejne tehnostrukture, ki se naglo dezintegrira. **Transformiralo se je tisto, kar** podstat konflikta razedinjenosti človeškega subjekta.

Tehnostrukтури se morajo prilagojevati zapovrstjo družbene kategorije, ki pomenijo organizacijo prostora. Tehnostrukтура drobi nesmiselne organizacijske gigante. Centralistične države se usmerjajo v sumo samoupravnih državnovernih enot. V »zavesti« ljudi pa procesi, ki družbene strukture demontirajo, ki decentralizirajo, zelo hitro najdejo odmev; subjektu »v sebi« je vselej blizu tisto, kar deluje iz prostora centrifugalno k njemu »navznoter«. V prostoru, kjer se decentralizira iz tehnostrukturne organizacijske nuje, se praviloma pojavljajo izrazi subjektivnega nagnjenja do partikularizmov vseh vrst, ki pa se subjektivno bolj ali manj neposredno izvrednotijo z nacionalnimi okviri. Centralistični organizacijski vzorci ljudi utrujajo, ljudje jih »čutijo« kot multiplicirani subjekt, ki se ga dojemata brez

slehernega napora, je »neorganizacijska skupnost« brez lastnosti nasilnih dimenzij.

Tehnostruktura inducira človeštvu torej dvoje: organizacijo prostora na subjektivnejši bazi, in daje mu emancipacijo v prostoru, katera pelje v avtarkijo. Čas bi bil, da bi ljudje dojeli pomen in posledice avtarkije bližnje bodočnosti: prostor iz bivanja subjekta «izven» se veča (znanstvena odkritja, spoznanja stvari, osvajanje kozmosa), subjekt ga vedno bolj obvlada in postaja zato od njega vedno bolj neodvisen (avtarkija); vladanje nad prostorom in neodvisnost od prostora je lastno samo subjektu-integralu; subjekt se integrira na tehnostrukturi, v katero se transformira subjekt «izven», subjekt se usmerja torej na brezosebno bazo, se torej «objektivizira»; objektivna odvisnost postane tedaj popolna, avtarkija subjekta «v sebi» je postala nemogoča.

V tistih časih, ko je najvišji tehnokrat svoje dobe bil bruslač kamenega strgala, so stvari zanesljivo bile videti enostavnejše.

Socializem, osvoboditev celovitega subjekta konflikta razedinjenosti, ima v razvojni moči sodobne tehnostrukture deloma močnega zaveznika. Demontiranje centralističnih organizmov deluje vsekakor v «socialistični» smeri, «socialistične» sile družbe bi naj demontaže speljale v nacionalne okvire. A ta proces, tako kot je videti naraven, je poln konfliktov. Konflikti nastajajo izključno zaradi dimenzij prostora v bivanju «izven». Nedimenzionirani subjekt «občečloveško - nacionalno - individualno» je sam v sebi nekonflikten splet. Nacionalno kot subjekt «v sebi» gradi občečloveški «izven» prav tako harmonično kot je individualno harmoničen «v sebi» za nacionalni «izven». A tu je vselej konkreten prostor. V dosedanji stihiji graditve je prostor izključno le nasilje dimenzij, ki se mu subjekt ni znal izogniti.

Demontaža nekega centralizma je dejansko konflikt s poznim meščanskonacionalnim etatističnim fenotipom, in ta je danes bolj ali manj odločujoče pričujoč v vseh delih sveta. Etatizem je vselej agresivna forma bivanja, in v poznomeščanskem fenotipu se agresivnost transformira v prefinjene oblike: eksport kapitala (investicij) v »nerazvite« dežele, importiranje cenene tuje delovne sile — kajpak spet iz »nerazvitih« področij. Transformirana agresivnost deluje na »dežele v razvoju« zaviralno, ker jim odtuja delovne potenciale in le-te pregrupira v svetu namensko »nerazvitim« v korist. Transformirana agresivnost povečuje »razvojne« razlike med deželami v svetu.

»Dežele v razvoju« in »razvite dežele«, to je seveda nadomestna terminologija. Dejansko gre za vlogo tehnostrukture v sodobnem svetu: v pogojih etatizma so visoki potenciali tehnostrukture privilegij »razvitih«, kjer se prav na tej osnovi razrašča konsumnostrukturna konjunktura. Razvita, potencialna tehnostrukturna je sredstvo transformirane agresije. In konjunkturna konsumstruktura je vstavev socialnih diferenc prostora na »višjo«, miroljubnejšo raven transformiranih razrednih diferenc.

«Socialistične» so potemtakem danes predvsem tiste sile v svetu, ki delujejo proti etatizmu kakršne koli vrste, tako proti totalitarističnemu etatizmu centralizirane države, kot proti perfidnemu etatizmu «zveznih», «republikanskih», «so-prisežnih» držav. V civilizaciji je etatizem ukinjen le s tvorno konfederacijo samoupravnih nacij. Samo na tej osnovi je možno uravnovesiti potencialne tehnostrukture v svetu. Dokler urav-novešenja ni, dokler bo obstajala razkrojna sila transformirane agresije in groba možnost zlorabe tehnostrukturnih potencialov v makro — in v mikroobsegu, ne more biti socializem kaj več od predpostavke bodočnosti. Socializem je mogoč le kot konfederirani nacionalni fenotip.

Avtarkija subjekta je cilj socializma. A prav tu je največ možnosti, da raznovrstne spontane, stihijske in načrtovane družbene sile razvoju integralne avtarkije nasprotujejo.

Tehnologija je področje delovanja strokovnjakov. Strokovnjaki so »subjektivni« faktor tehnologije, so njeni možgani, ki v nastajajoči družbi objektivne avtarkije vedno bolj neizbežno pridobivajo na pomenu. V njihovih rokah je tisto, kar so bila nekoč produkcijska sredstva, v njihovih rokah je celovita tehnostrukturna. Z njo ravnajo in s tem dirigirajo celotni prostor. V konsumnostrukturni družbi se njihovo dirigiranje sprevača v tiho, povsod pričujočo oblast nad prostorom, konsum-strukturni fenotip pomeni vedno bolj izrazito *tehnokratijo*. V pogojih nebrzdane stihije se postopoma — a ne prepočasi — na tej osnovi že oblikuje nadoblast intelektualizirane volje ekspertov, ki pelje v bodočo teokratizacijo ekspertov, v njihovo strahovlado, katera vse obvlada in zoper katero potlej ni več sredstva; ne političnega ne moralnega, ne sredstva spontane evolucije.

Bivši totalitarni režimi so v primerjavi s teokratijo ekspertov samo slab privid otroške slasti za oblast nad igriščem, koncentracijska taborišča so bila le primitivne obrtniške delavnice. Teokratija ekspertov bo na najbolj vzvišen način, za naj-žlahtnejšo znanstveno premissljenostjo razpolagala z živim in z mrtvim svetom, med obojim ne bo več pravega razločka. Živo bo zdaj iz epruvete, potem iz telesa; živo bo zdaj pogon sintezi z elek-

troniko, potem bo manevrsko polje valovne energetike. Subjekt se bo spočel, da bo takoj prenehal bivati, ker bo v rokah ekspertov minil fizično; iz njega bodo izdelovali v avtomatiziranih elektronskih kombinatih bioenergetski perpetuum mobile, magmo za prenos preteklosti v neminljivost, municijo za obstreljevanje grozeče supermaterije v absolutnih zgoščenih temnih zvezd... Pravkar izrečeno ni futurološki lapsus. Je realna predpostavka grozovite, de-subjektivizirane teokratije ekspertov, katere predhodnica so današnji atomski bombaški fiziki, elektroničarji-izdelovalci vseobvladujočih mini-aparatur in prisluškovalnih naprav, zdravniki transplantatorji (eksplantatorji) ubijalci.

Nevarni pohod tehnokratije lahko prepreči samo načrtovanje integralne avtarkije. Načrtovanje odpravlja stihijo samovoljnostim iz prostora, onemogoča realizacijo enostranskih interesov. Načrtovati je potlej možno tudi avtarkijo, v kateri ohranja subjekt polno podobo «v sebi», avtarkija ne postane ne makro — in ne mikroprivilegij, temveč se usmerja izključno k posamezniku. Socializem je najprej avtarkija posameznika, ki ga avtarkija integrira v nacionalni prostor. Socializem mora ohranjati človeški subjekt, v tem je njegova najbitnejša naloga, njegova elementarna humanost. Začenja se bržčas tam, kjer se že v krilu današnje stihije oblikujejo silnice integracije tehnoloških diferenc v kolikor toliko smotrni, sinhroniziran proces. Integracija tehnologije se more transformirati v instrument načrtovanja integralne avtarkije nacionalnega subjekta iz svojih primitivnih form, kakršne morejo nastajati v pogojih sedanje banalne komercialne nuje; torej iz pogorišč demontirane, nekvalificirane «politike», iz skorumpiranih kotišč justice, iz današnjih ponesrečenih poskusov, pluripotenco načrtovalčevega mišljenja nadomestiti s «prekaljenostjo» borca, s «sindikalskim stališčem», z demokratično odločitvijo «kolektiva», z indoktrinirano «voljo samoupravljalcev» in s podobnim. Interdisciplinarni načrtovalci kot ljudje posebne strokovnosti bi verjetno utegnili izpolnjevati eno ključnih postojank v sistemu kvalificirane demokracije nacije, ki potuje v socialistično avtarkijo subjekta.

Meščanski fenotip daje nasploh neprijazne perspektive. V stilu stihije bivanja leži pravilo moči in nasilje je metodika. Perfidnost in zahrbtnost, brezkrupuloznost in hinavščina so njeni odtenki. Meščanstvo pa zato ne more brez deklaracije o svobodnosti lastnega sveta. In meščanski svet je v nečem resnično svoboden: v iznajdbah novih načinov in sredstev za uresničevanje interesov, ki se praviloma med seboj bijejo. «Svobodni stil» bivanja mora biti kajpak sankcioniran, a nasilje samovolje in egoističnih interesov se da krotiti le s silo.

Značilnost meščanskega fenotipa je zato nasilnost bivanja in nasilje sankcije. Zakonodaja in izvršna oblast. Pa tudi klike in mafija in elita in hierarhija družbe ter tehnostrukture. Tedaj svobodnost ni več svobodnost osebnosti, temveč svobodnost interesov in deloma svobodnost uporabe sredstev. Najvišja stopnja svobodnosti je anonimnost, ta je namreč izven dosežka protisile. Anonimnost igra zato izredno vlogo v meščanskem fenotipu bivanja. Anonimnost bivanja je višja oblika bivanja, je njegova največja moč in celo krepost. Nasilje je tedaj pričujoče, a ni vidno, po anonimnem nasilju se ljudje potem ravnaajo, a zanj neposredno ne vedo, ga v hipu samega učinkovanja ne čutijo. Stvari se potlej odvijajo po nekih magičnih silnicah determinirano, ne da bi ljudje vedeli, zakaj prav tako in ne drugače. Anonimnost bivanja izključuje iz prostora zadnje ostanke subjektivnega, oborožuje anonimno elito z neskončno učinkovitim orožjem in ljudi absolutno podreja. Na mesto svobodnega delovanja ustvarjalne osebnosti stopa «ravnanje» z ljudmi, «obravnavanje» ljudi, manipulacija z ljudmi. V meščanskih družbah se manipulacija z ljudmi institucionalizira v anonimno oblast, katera definitivno izključuje iz prostora sleherno demokracijo. Anonimna manipulacija z ljudmi je resna bolezen sodobne družbe. Institucionalizirana je v raznih tajnih službah in v policijah, a postala je tudi sredstvo v rokah managerjev, šefov, delodajalcev. V prostoru vlada nevidna moč peščice ljudi, prežeča iz nevidnih zased. Tehnika je izdelala, aparature za nevidno nadzorovanje ljudi, njihovega gibanja, govorjenja in iznašli bodo sredstva za nadzorovanje mišljenja, potem sredstva za ubijanje volje posamezno in masovno, ljudem bodo «vcepljali» odrejene vzorce mišljenja in akcije...

Najtežja naloga socialističnih sil je vsekakor razgovor z anonimnimi manipulatorskimi strukturami v nacionalnih prostorih. Potrebne bodo brez dvoma «revolucionarne» metode za popolno demontažo sil anonimne oblasti in manipulacije z ljudmi, ki so pričujoče povsod. Zaradi anonimnih sil je postala «demokracija» čista farsa, demokracije ni danes ne na zahodu in ne na vzhodu, povsod manipulirajo z ljudmi, z njihovo delovno angažiranostjo, izsiljujejo jih bolj ali manj naravnost, ker jih «obravnavaajo», jih nevrotizirajo, jim nasilno odmerjajo prostorček pod skupnim soncem.

Socializem pravzaprav res ni majhna reč. Danes celo ne. Že lep čas sem ni socializem več ideološka parada. Kot deklarirani politični režim se ni neizpodbitno obnesel. Najmanj je socializma v odtehtavanju revizionizma in nerevizionistične čistosti, socializem namreč ni arhaizem, on je lahko le živa sedanost. Socializem je danes nujnost preporoda sil neizčrpane

tehnologije in njene razporeditve v prostoru, katerega izvenkonfliktnost se začne z nacijo. Socializem je danes — morda kake četrte ure pred dvanajsto — razlog za transformacijo tiste problematične živinske vrste, imenovane homo sapiens v ustreznejšega, času primernejšega homo humanus ratusque.

9.

Vrbsko jezero, vodovje Rabe in Soče — slovenska zemlja, razpeta ko v križ med tri poldnevnikke. Na zemljevidu jo sečejo debele vijugaste črte, ki pomenijo v današnjem svetu državne meje. Zemlja Slovencev — sonce jo prehodi v mnogih minutah. Borinje porabskega Slovenca ne zveni nič kaj drugače kot Dolenje na obronku Brdov; in Slovenska ves v Porabju bi lahko ležala nekje ob Zili, porabski Ženavci bi lahko bili tudi Beltinci, in Senik bi mogel ležati kjerkoli med belokrajnsko Vinico, furlanskim Vidmom in Gospo sveto. Senožče pod Nanosom in Kotarče pod Svinjo na Koroškem — ista melodika slovenske besede. Simon Gregorčič je na veke objel Sočo v slovensko narečje, in «Njav čez izaro» bo večni spev v sanjavost ujete slovenske duše, naj ta že blodi kjerkoli po svetu.

Zemljevid z mejami je seveda realiteta. Realiteta zatagadelj, ker izhaja iz državnih dogovorov, državniške konvencije so realizirana politična oportunistična, v oportunistični je shranjena moč in nemoč političnega režima.

Zamejsko Slovenstvo je tudi realiteta. Iz nje govori dovršen del slovenske zgodovine, v uradnih aktih zanemarjene, pozabljene, zatajene. Tržaško in koroško Slovenstvo bi naj nedavno prodalo svojo dušo tujcem in bi se naj vključevalo v tuje politične stranke — v zgodovini ni gršega primera indoktriniranja k renegatstvu. Porabje?... Nikoli mu ni bila poklonjena trohica slovenske uradne misli.

Zdaj se zamejsko Slovenstvo bogati še z emigrantskim tokom. Zapuščajo dom ponižani in razžaljeni; tisti, ki so jih doma socialistično opljuvali, jih politično izsiljevali, zapirali, jim metali polena pod noge, jim kradli vsakdanji kruh.

Ko človek razmišlja o uradni in neuradni metropoli, o provincijskih skorumpiranih pridigarjih, o primitivcih z ideološkimi kronami, o polomljenem ekonomskem vozu, v katerega je vpreženih le par volov, tedaj čuti, kakšna mora biti prava Slovenija.

In zamejsko Slovenstvo čuti, da bi bil čas, razmišljati o lastnih, neodvisnih institucijah.

Institucionalnost je tudi edini resnični izraz tradicionalnega svobodnjaštva Slovencev. V svobodnjaškem načinu mišljenja je podan edini eksistenčni motiv slovenskega intelekta, izven tega motiva se plazijo le hlapci. In slovenskega nacionalnega prostora niso nikoli napolnjevali samo hlapci; vedno, tudi v najbolj črnih dneh je bil v prostoru prisoten tudi Slovenčev svobodnjaški duh. Zato tudi Slovenci nismo relikv preteklosti. Smo narod, ki se zaveda svojih svobodnjaških tradicij, ko je svobodnjaštvo vselej pomenilo popolno neodvisnost od kakršnega koli vsiljenega stanja; neodvisnost od katerega koli agresivnega družbenega gibanja. V vsestranski neodvisnosti od institucionalnega ali moralno-indoktrinacijskega nasilja je podana naša edina možnost za razumsko opredelitev — čas je, da to povemo.

0 0 0

Dediščina, dediči. Predvsem pa sosedje.

Sosedje — ob tujih dediščinah zmeraj nesebično, pozorno in ljubeznivo občinstvo, ki ve, kaj hoče.

Dediči — vidi se jim, vsi po istem očetu enako bistri. Butalci ne bi mogli biti merilo. Huni, da so, bi se zagotovo v širokem geografskem loku izognili dediščini. Zaradi tolikšne pameti v njej. Bavarski fevdalci in njihovi misijonarji bi se šli spet najmanj Turke. Premagati Turke. Nekoliko z božjo, nekoliko z butalsko pomočjo. Tako kot takrat. Če so jih.

Dediščina — misijonarji, bavarski fevdalci tudi, in Butalci, in oča in... vsi se naskrivaj muzajo. In roke tišče v žepe. Da se ne bi videlo fige, ki jo držijo. Da bi dediči najprej planili nad Turka. Kot takrat. Če so. Če pa ne bi?

Potem bi dediščina bila videti drugačna.

Potem bi marsikaj bilo čisto drugače. Krog ljubljanskega ...

PISMA BEVKU

53.

Iskreno pozdravljena iz zlate Prage!

Lojze in Dina

12/VIII - 28

Dopisnica (Praha - Vyšehrad). Naslov: Gospod / Francè Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia / (Italia). Pečat pošte: Praha / 12 VIII 28.

54.

Benetke, 18./X. - 1928

Dragi moj Francè!

V resnici sem že delj časa pričakoval Tvoje pismo. Od kar si mi pisal karto pred odhodom k morju — kako dolgo je že temu! — nisem vedel, kje naj Te poiščem. Medtem se je zgodilo toliko neprijetnih stvari, da sem bil zate tudi v skrbeh. S svojimi zadnjimi vestmi si me nekoliko pomiril, kljub temu, da slutim predobro, koliko težav in zaprek Ti križa pot.

A še nekaj berem iz Tvojega pisma, kar mi tako dobro dé: da si notranje miren, da Ti je Davorina to, po čemur si preko tolikih bridkosti in razočaranj hrepenel. To je zate tako važno, kot zrak, ki ga dihaš; in vse drugo je postranga pomena. Tako rasteš v novega človeka in vsa Tvoja dela bodo nosila ta pečat prerorenja in etičnega vstajenja.

S svojega pota Ti bom imel veliko povedati. Nemčija me je v gotovem oziru razočarala. Narod je kot celota hudo trezen, materijalističen, duhovno omejen, zato tako skrupolozno točen in reden — masa, ki se na prvi ukaz

od zgoraj vda, brez ugovora uboga in mu je vsa omika le nekako lepilo, ki zakriva trde, ostre, skoraj bi rekel krute poteze njegovega obraza, ki na njem zaman iščeš duha, genijalnosti, globoke strasti, demoničnega plamena. Radi pomanjkanja teh elementarnih sestavin genijalnosti, Ti gre z *umom* do kosti, Ti riže z muko po možganih, Ti vse secira, nedosegljiv v pridnosti, občudovanja vreden v vstrajnosti. Zato je za »povprečnost« tako »popoln«, zato so vsa njegova mesta tako čedna, njegove knjige tako skrbno tiskane, vse je tako snažno in smotreno, da Ti postane že neprijetno. Nemce lahko občuduješ, vzljubiti jih ne zmoreš nikoli. Dobiš pa posameznike, ki so izredni ljudje in s katerimi se lahko sijajno razumeš, a morajo stopiti iz celote, če naj so Ti to, kar Ti morejo biti.

Letošnje leto je zame minilo skoro brezplodno: v delu za kruh sem moral pozabiti na vse, bral ali študiral doslej nisem skoro nič, ves čas sem moral žrtvovati poslom, ki niso v zvezi ne z mojim stremljenjem ne z mojo duhovno strukturo. A bil bi krivičen, ko bi si ne priznal, da sem kljub temu notranje rasel. V samoti doma in v osamelosti zunaj, me obletavajo vprašanja, ki jim iščem rešitve v sebi, ki mi globijo pogled v življenje, ki mi klešejo samostojnost mišljenja; in moje razmerje do vsega duhovnega udejstvovanja, do umetnosti in znanosti, se počasi lušči iz lastnega jaza do prostih pogledov, ki so mi jih prej zaplankale knjige. In to je tako velik plus, da je bridkost, ki sem jo ob tem času čutil, le poceni plačilo. Danes cenim knjigo vse drugače, danes uživam lepoto vse globlje, kot sem jo kdaj prej, a danes tudi vidim vse prej nego doslej, kje je izumetničenost, kje je laž in puhla fraza. Prej sem jo instinktivno slutil, danes jo zagrabim za krinko in ji jo stržem z obraza.

Dina je postala hudo pridna kar se tiče literarnega dela. (305) Nekega dne, potem ko je prebrala »Vihar«, (306) mi pokaže prevod Tvoje novele iz »Faraona«. (307) Delo ji gre lepo od rok in kmalu bo imela lepo zbirko črtic. Bog ve, da ne boš kdaj lepo presenečen!

Tone Kralj, veš?, se je oženil in bil tu s svojo nevesto. Spremljala sta ga tudi France (308) in njegova žena. Tonetova nevesta je hči Vide Jerajeve [. . .].

Tudi Stelè (309) je bil tu in si ogledal razstavo. Imam ga še najraje od vseh: plemeniti človek je in pošten, da se ob njem spočiješ.

Seveda morata priti oba sem! Prostora je za vse in jedla bosta to, kar imava. Le hitro pridita, morda dobita še razstavo odprto.

Ne zabi mi poslati knjige Gor. Mat. (340) in reci Jan kotu (311) naj mi tudi on pošlje one Gor. M.D.-(312) V Gorico ne morem, (kako bi rad!) in se mi po Tebi in po Sv. Gori (313) toži.

Piši in nasvidenje! Pozdravljena oba od obeh!

Tvoj Res Alojzij

Naslov na kuverti: Signor / France Bevk / Gorizia / Via Salcano, 14. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 19.X/28. VI°. Na hrbtni strani: Gorizia centro (2D) / 20.10. 28. -7. Znamka za 50 stotink (IV centenario di Emanuele Filiberto - X° annuale della vittoria).

(305) Niže je to pojasnjeno, da je Resova žena Dina prevajala Bevkove tekste v italijanščino. (306) Glej opombi 268 in 269. (307) (308) Glej opombo 300. (309) Glej opombo 278. (310) Goriške Matice. (311) Janku Kralju. (312) Goriške Mohorjeve družbe. (313) Že iz te bežne omembe lahko spoznamo, kako je bil Res navezan na Sv Goro in ni zato nič presenetljivo, da si je za svoj pokop izbral ta kraj.

55.

21/XII 28

Blagoslovljen Božič obema!

Vajina

Lojze in Dina

Razglednica (Tone Kralj: Slovo). Naslov: Gospod / France Bevk / Gorizia / Via Salcano, 14. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 14-15 / 22.XII / 28-VII. Znamka za 20 stotink.

Dragi Francè!

Danes mi je pisal Giusti (314) iz Prage, da mora napisati za novo revijo *Slav. Rundschau*, (315) ki bo v najkrajšem času pričela izhajati v Pragi, članek o literarnih in kulturnih delih, ki so izšla v Italiji od l. 1927 do danes. Zato pošlji nele svoja dela, marveč vse, kar sta na tem polju izdala »Gor. Matica«, »Luč« in Lukežič. (316) Naslov: Dr. V. Giusti, Praga, Vinohrady, Brandlová, 5. - Stori to čimprej!

»Črne brate« sem prebral (317) in se mi zde najboljši od vseh treh delov, le Izbor (318) je ponesrečena figura. Našel sem toliko prelepih mest, da se Ti dela ni treba sramovati. Danes bi ob eventuelnem ponatisu delo precej drugače zgradil, ga stisnil in podal ž njim enega najboljših slov. zgod. romanov. — O vsem tem in o drugem se pomeniva, ko prideta.

Da si mi zdrav in vesel, Ti in Davorina!

Tvoj

Gigi

Naslov na kuverti: P.n. / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 5.II/29.VIII. Znamke za 10 in 2x20 centezimov.

(314) Glej opombo 210. Dodati je treba, da je Giustija »mladega Florentinca... uvajal v slovanski svet misli in lepote...« Res sam. (315) Revija *Slavische Rundschau* je izhajala v Berlin-Leipzig-Prag od 1929. leta. (316) V založbi L. Lukežič — ali L. Lucchesi je izšlo v teku leta le nekaj izdaj za GM, dalje Vseznalec za 1928 ter Budalov Cvetnik. (317) Res je gotovo bral delo še kot rokopis, zakaj v nasprotnem primeru ne bi štiri dni zatem povpraševal Bevka »ali je izšla tretja knjiga Tvoje trilogije?« Glej pismo 57. Tu je treba popraviti Koblarjev napačni podatek v zvezi z izidom prve knjige trilogije. Prva knjiga (*Krvavi jezdec*) je izšla 1927 (in ne 1928, kakor piše Koblar. Glej Bevkovi »Izbrani spisi« 5. Lj. 1956, str. 580), v nakladi 1-3000 izvodov. Druga izdaja tega prvega dela pa takoj naslednje leto (1928) v nadaljnjem dotisu 1500 izvodov. Obe knjigi se tudi na zunaj nekoliko ločita, ker je druga izdaja po formatu (21,5x15) bliže 2. in 3. knjigi, medtem ko je prva izdaja za spoznanje manjša (20x14). (318) Eden izmed junakov romana.

9/I - 29

Dragi moj!

Čakava vaju, da se malo pomenimo. A pri tem mrazu, je bolje, da še malo potrпита. Ali ne?

Te dni sem prejel prelepo knjigo, ki Ti jo toplo priporočam: »30 neue Erzähler des neuen Russland«: najznačilnejše povesti in črtice novih ruskih pisateljev, ki jih ne poznamo. Knjigo je založil Malik-Verlag - Berlin, in stane okrog 25 lir, str. 776. Torej bore poceni! In še sem izvedel, da je Jasna Belovičeva izdala »Sittengeschichte der Südslaven« (Aretz-Verlag), ki bo morda bolja kot prva, vsaj po zbranem materialu. (319) Če jo dobiš, prinesi jo s sabo.

Ali je izšla tretja knjiga Tvoje Trilogije? (315) Dina pridno prevaja Tvoje novele in črtice, ki najbrže izidejo še letos. Založnika dobim z lahkoto. (321)

Prilagam Ti izrezek iz Gazzettina, (322) ki ima snov za sijajno renesančno novelo. Sicer je malo opolzka, a jo lahko tako zaviješ, da bo pršela smeha in drastične ironije, ki jo poznaš iz Balzaca.

Pri meni vse po starem: denarja malo, dobre volje veliko in tudi korajže, le časa za svoje delo bi rad imel več.

Piši kaj kmalu in bodita nama oba prisrčno pozdravljena!

Tvoj Gigi

Naslov na kuverti: Gospod / France Bevk / Via Salcano, 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 23-24 / 10.I/29. VII. Na hrbtni strani pečat: Gorizia - Arrivi e partenze / 11.1.29. - 7. Znamka za 50 stotink.

(319) Točen naslov dela je: »Die Sitten der Südslaven«, knjiga je izšla na več kot 300 straneh kvarta in ima nad 100 prilog. (320) Črni bratje in sestre, 3. knjiga trilogije Znamenja na nebu. (321) Glej opombo 307. Dobra dva meseca in pol po prvem sporočilu, kako Resova žena Dina prevaja Bevkove črtice, tu že veliko določnejši obet, da izidejo njeni prevodi tiskani. Res je mislil na založnika... (322) Beneški dnevnik.

O MORALI

Do konca prejšnjega stoletja so ljudje v moralo sicer še verjeli, o njej govorili, jo poučevali in predpisovali, niso pa je uveljavljali v resničnem življenju. Naše stoletje je s svojima velikima vojnama in z zgoščevanjem suverenosti in moči odločanja — ter zato izgubljenim mestom posameznika, zadalo smrtni udarec morali — ne samo kot načinu vedenja ampak tudi ideji, o kateri bi se razpravljalo, odločalo. Danes je govoriti o morali kar nekam neokusno, vsaj precej staromodno in neprimerno za sodobni čas. Mogoče je to celo določen moralni napredek, če odpravlja ime za stvar, ki ne more bivati. Človek je v zgodovini, kar se morale tiče, napredoval le v konstruiranju in sprejemanju moralnih vrednot, niti za las pa ni napredoval v njihovem spolnjevanju. Za moralnost namreč ni toliko pomembna oblika nekega principa ampak predvsem, koliko ta princip v življenju resnično nastopa. Spoznanja se dajo graditi na že doseženih drugih spoznanjih prednikov; moč človeškega značaja, ki edina lahko uresniči neko idejo, pa ne raste kontinuirano skozi zgodovino ampak se v vsakem človeku ponovijo etape karakternega razvoja. V nobeni dobi tu ne opazimo kakšnih bistvenejših razlik v moči značajev. Od tod tudi dejstvo, da se iz zgodovine ničesar ne naučimo. Naučimo se samo dogajanja in ideje, moči, uporabiti jih v novi praksi, pa se ne moremo naučiti. Zgodovina namreč ne poteka samo od znanja; tudi od same moči ne ampak od obojega skupaj. Vsakdo mora pričeti prav na začetku in tu ni druge dediščine razen lepih vzgledov. O stopnjevanju karakterne moči ni govora; lahko bi rekli,

da gre celo za nazadovanje. Karakterno izklesani ljudje, narejeni iz enega kosa, ki jih zlepa ne premakneš, lahko žive samo tam, kjer človek vse ali pa vsaj veliko večino potreb zadovoljuje sam, da se torej na vsej širini svojih sposobnosti spopada s svetom, soljudmi in samim seboj. To je integralni človek, ki je odtujen samo toliko, kolikor mu niso znani naravni zakoni. Toda to ni tisto, kar bi ga razcepilo in napravilo za slabiča. Delitev dela, posebno še po industrijski revoluciji, ki je za več kot polovico dneva izpostavila in priznala samo skrajno ozek pas človekovih nagnjenj in sposobnosti, ga je vključila v neko dogajanje, ki mu ne ve niti začetka in konca, niti samega smisla. V taki delitvi ne pride samo do izpostavljanja nekaterih lastnosti ampak tudi za istočasno krnjenje in izumiranje drugih. Taka družba namreč ne priznava in ne nagrajuje človekove integralnosti ampak le človekovo brušenje, vrtanje, sekanje, vdevanje niti itd... To katastrofalno deluje na človekovo odgovornost. Ta se nikoli ne razteza daleč preko konkretnega. Konkretno, najbolj konkretno pa je naše sodelovanje pri spreminjanju sveta. Če pa zaradi svoje potopljenosti v neki mikroelement tega spreminjanja ne razumemo in ne občutimo tega procesa kot svojega, se mikronizira tudi odgovornost, se izobliči in usodno poruši ravnotežje značajskih moči. Že Marx govori o tem, da delitev dela naredi iz človeka v nekem specialnem področju virtuoza, na vseh ostalih pa kretena. In na kaj naj se sedaj tak človek nasloni, da ne bo padel in klonil vsem preizkušnjam? Mar na strahovito neravnovesje med eno iztegnjeno nogo, globoko potopljeno v virtuoznost in avtomatizem nekega ozkega tehničnega postopka, in med komaj zaznavnimi nožicami, ki naj prehodijo ves ostali svet — od ljubezni, lepote, politike, religije itd.!

V tem, najusodnejšem času bije človek veliko bitko s časom — za rešitev in ohranitev svoje celovite osebnosti, čvrstega in nezlomljivega značaja, ki ga pozna le še iz davne zgodovine, ko so se ljudje ukvarjali še z

vsem in so v tem udejstvovanju klesali in brusili svojo moralno podobo. Ta boj s časom se bije na dveh frontah; na eni — ohraniti bodočim rodovom vsaj podobo celovitega človeka in vero v vrednost moralnih norm — ter na drugi strani, na pospešenem tehničnem napredku, ki bo čimprej osvobodil človeka proizvodjalnih vezi — kar bo do kraja mogoče le v robotizirani družbi, kjer bo človek samo še *delal*, ne pa opravljal določene gibe v določenem ritmu, na določenih predmetih. *Delati* pa pomeni oblikovati neko stvar od začetka do kraja; opazovati in uživati nad tem, kako se tvoja življenska energija pretaka v rast nečesa drugega — in to, kakor ti hočeš in zmoreš. Nekdo bo dejal, da tak način življenja in dela še obstaja pri majhnih kmetih, ki delajo še na star, nerentabilen način, umetnikov in morda še kakšnih drugih svobodnih poklicih. V neki meri to drži, popolnoma pa ne. Čeprav ti ljudje neposredno niso vezani na neko izpostavljeno strukturo delovnih gibov, pa so vendarle ujeti v ekonomsko in politično-pravno strukturo družbe, v kateri pa je njihov način dela le izjema. V družbi s tako visoko razvitim komunikacijskim sistemom in sistemom oblastvenih ter vplivnih centrov, je nemogoče, da bi se katerakoli skupina ljudi oddvojila in živela samosvoje, neodtujeno življenje. Da pa je vendar pričujoč vsaj majhen del iztrganosti nekaterih slojev iz tehnične delitve dela, priča resnica, da je kmečki značaj mnogo čvršči od »meščanskega«. To nima nikakršne povezave z eventualno manjšo razglednostjo kmeta. Tudi izobražen kmet, ki pa mu bo uspelo v bistvu ostati kmet (poglejmo samo znanega slikarja Wernerja Berga), bo praviloma moralno trdnejši od svojega mestnega soseda. To se kaj rado pokaže ob prelomnih in usodnih trenutkih, ko veliko ljudi menja politične, religiozne, nacionalne in druge barve tako kot razburit študent svoje ljubice, kmet pa tudi tedaj navadno ostane zvest samemu sebi; nikomur ne verjame, pa se vendar intuitivno opredeli za tistega, ki je na strani pravice. Vsi ve-

mo, kak mačehovski odnos so imela različna politična gibanja do našega kmeta. Celo komunisti tu niso bili velika izjema. Najprej je kmet s svojimi sredstvi in svojim življenjem kreditiral osvobodilni boj, po doseženi zmagi pa so ga — kot vsej zdravi presoji navkljub — obsojili za kulaka in ga hoteli nasilno vključiti v organizacije faraonskega tipa. Danes je formalno sicer rehabilitiran, praktično pa umira svoje starčevsko kmečko življenje, zapuščen od vseh in od vsakogar. In vendar, vendar bo ta tisočkrat prevarani kmet v morebitni bodoči osvobodilni vojni, po svoji prastari intuiciji, prav gotovo zopet našel v sebi toliko velikodušnosti, da bo zastavil vse za tisto, kar bo pravično, čeprav bo morda prepričan, da tudi ta osvoboditev ne bo njegova, da ga čaka nova kalvarija...

Morala torej ni puhla ideja farjev ali komisarjev, umetnikov ali kritikov; to je odločen imperativ za bodoče sožitje. Človek se je moral skozi zgodovino razredne družbe vsega razdati in razcefrati, da bi ustvaril takšne razmere, kjer bo rasel nov rod, izklesan, enovit v sebi in duhovno močan!!!

Prosimo bralce, naj nam oprostijo, da se je zaradi odlašanja stavca in tiskarja zakasnil izid revije.

Uredništvo

MOJ BRAT JANKO-VOJKO

in njegova družina

Ko sva spomladi leta 1945 s sestro opazovali, kako se valijo četniške trume skozi našo vas, sva s pomilovanjem ugotovili, da sedijo na vozovih cele družine, starci, otroci in celo dojenčki ob materinih prsih. Sami sva okusili trnovo pot brezdomstva in izgnanstva, zato sva — ne glede na to, da so bili četniki naši nasprotniki — sočustvovali z njihovo grenko usodo.

Tudi v Šembidu so se ustavile enote korpusa iz Like. Njihov poveljnik, stasit major, je prišel že prve dni po njihovem prihodu k nam in čestital materi in očetu zaradi sina Janka. Rekel je, da je bil Janko četnik, a da so ga partizani pritegnili v svoje vrste. Govoril je o Jankovem navdušenju za mladega kralja Petra (le kje je vse to zvedel?) in moja mati se je morala premagovati, da je zadušila smeh, ko se je spomnila prizora po italijanski in nemški zasedbi leta 1941. Janko je bil doma na vojaškem dopustu, »junaški« kralj Peter pa je že nekaj mesecev varno živel v Londonu, a po njegovi domovini so gospodarile tuje okupacijske čete. Janko je bil besen, razočaran in žalosten, da je ta, od katerega smo se po fašizmu zatirani Primorci nadejali rešitve izpod jarma, tako klavrno zapustil svoj narod v nesreči. Janko je tedaj s pravo uničevalno slo sežigal, metal v razpenjeni, narasli hudournik Pasji rep vse, kar ga je količkaj spominjalo na tega kraljevega sokoliča, ki pa se je izkazal za čisto navadno ptico selivko.

No, ta togo zravnani četniški major je začel izpraševati, kje so in kaj delajo člani naše družine, in človek je imel vtis, da preverja svoje informacije. Mati mu je povedala, da je Ciril pri partizanih, zaradi česar jo je on pomiloval in ji

prigovarjal, naj mu piše in ga skuša spraviti domov. Jaz sem mu povedala, da sestra poučuje v vasi, jaz pa na Lozicah. Prinesel je nekaj četniške propagande in olajšano sem ugotovila, da je napisana v cirilici, zato sem mu jo vrnila in mu povedala, da te pisave ne razumem, čeprav sem cirilico nekoč že kar dobro brala. Nič ne de, je dejal, on bo moj učitelj srbohrvaščine, jaz pa bom njega učila slovenščine. Lepa godlja, sem si mislila, a na srečo je prišel samo enkrat, napisal vse štiri abecede, povedal da bo še prišel, a ga ni bilo več. Upala sem, da bo tudi pozabil, da hoče videti, kie poučujem. Pozneje je mama zvedela, da so četniki sestavili seznam ljudi, katere bi obdarovali ob pravoslavni veliki noči. Med temi imeni je bilo tudi naše, saj smo bili edini v vasi, katerim so Italijani požgali dom; a ko je četniško poveljstvo pokazalo seznam nekaterim domačinom, je neka sovaščanka ogorčeno protestirala, češ kako je moč podpirati take ljudi, ki so dali že dva partizana, medtem ko hčeri poučujeta na partizanski šoli.



Četniki so zasedli šembiško šolo, to je vse razpoložljive razrede. Sestra Božena je bila ogorčena, ker so zginjale klopi, ki so jih četniki uporabljali za kurjavo v tisti mrzli pomladi leta 1945. Nič ni pomagalo, da je protestirala za vsako klop, ki je izginila in so se morali otroci stiskati v ostalih klopeh. Zaradi njihovega sovražnega vedenja v šoli se ni zmenila za četnike, tudi ko je hitela domov in jo je kateri od njih pozdravil. Zaprta vase, nepristopna kot je bila, je ob takih prilikah samo živo zardela. A gospa Beltram je to četnikom komentirala takole: »Vidite jo, ta je še na zunaj rdeča in niti pozdrava vam ne privošči.« Po drugem in zadnjem obisku četniškega majorja v naši hiši so se četniki vedli do nas sovražno in, kot sem že v prejšnjem poglavju omenila, so tudi nekateri domačini zmagoslavno dvigali glave, češ zdaj pa vas imamo v pesti.

Čisto nobenega vojaškega pomena niso imeli bunkerji na našem vrtu, pa so jih četniki kljub temu začeli graditi in

nam onemogočili obdelovanje zemlje. Oče je šel, da bi jim to na lep način razložil, sestra Božena pa ga je hotela zaradi varnosti spremljati. Skrajno surovo so se četniki vedli do očeta, a Božena, ki ni mogla prenesti nasilja, se je postavila pred nje, češ kako si upajo tako ravnati z njenim tatkom. Še ob drugih primerih so četniki ravnali surovo z mojim očetom in ni izključeno, da se je za takim ravnanjem skrivala »dobra« beseda kakega domačina.

Kmalu zatem, ko so prišli četniki v Šembid, mi je sestra zaskrbljeno povedala, da je prišlo pismo od okrožnega šolskega nadzornika z ukazom, da morajo prenehati s poukom na šembiški šoli, ker je postal Šembid sovražna postojanka. A problem je bil v tem, da so četniki takoj zvedeli za ta ukaz in grozili učiteljem, naj si nikar ne drznejo prekiniti pouka. Kaj naj vendar stori, ko pa oboji grozijo? Nič ne boš storila, sem jo mirila, saj je vendar očitno, da ni dobro imeti opravka s temi divjaki, ki že za vsak nič sežejo po nožu. Ko bo konec vojne, bomo okrožnemu šolskemu nadzorniku lepo razložili, v kakšnem precepu ste šembiške učiteljice bile. In prav nič nisem dvomila, da bi ne upoštevali njihovega položaja. Seveda je bil še en izhod: da bi sestra nekam zginila in se tako izognila četnikom. A starši o čem takem niti razmišljati niso hoteli.

Neko popoldne aprila leta 1945 sem sedela v razredu in vpisovala rede v spričevala. Zjutraj mi je kurir prinesel sveženj spričeval in starejšim učencem sem jih že dopoldne izročila, a zdaj sem hotela, da bi jih še tisti dan tudi najmanjši odnesli domov. Delo se mi je zataknilo, ko sem hotela izpolniti spričevalo male, prav nič pridne učenke. Pogledala sem jo in videla, da strmi vame z velikimi žalostnimi očmi. Končno, sem si rekla, so tiste oči bolj pomembne od negativnega reda in za nameček so to prva vojna partizanska spričevala in še lepa so povrh s tisto blede zeleno lipovo vejico. In z mislijo pri naših pridnih tiskarjih sem se s pogledom ustavila na lepem pomladnem dnevu, ki je kraljeval onkraj odprtih oken. A pomladna slika, ki se mi je prikazala, ni bila taka kot po navadi: sredi sadnega drevja

v cvetju se je za dvema konjenikoma po cesti vila pisana procesija. V konjenikih sem spoznala četniškega majorja in sodnika njihovega korpusa. Torej ni pozabil in je zares prišel pogledat, kje poučujem. »Otroci, četniki grejo,« sem tiho rekla, »ostanite mirni in spravite vse v torbe. Če pa imate kaj nevarnega, hitro prinesite, da bom jaz skrila.« Hitro sem napravila zvitek s spričevali, ga zavila v papir in vtaknila visoko v dimnik peči. Na srečo nismo tisto popoldne kurili. Še preden sem si s cunjo odrgnila sajasto roko, je stal na pragu poveljnik šembiške četniške postojanke. Otroci so molče stali in strmeli vanje, ko so si ogledovali izobešene risbe, zemljevide in druge šolske pripomočke v šolski omari. Meni, ki sem navadno zgovorna in rada duhovičim, ni šla beseda z jezika. Pa ne samo zaradi tega, ker sem bila iznenadena in vznemirjena, ne, čutila sem, da so ti južnjaki z zagrizeno strastnimi očmi nekaj tako tujega in daljnega, da je vsak pogovor z njimi nemogoč. Tako sem samo kimala: »Prosim, prosim,« ko so mi pokazali predmete, ki so si jih vzeli po razredu. Z zida so tudi sneli velik zemljevid z obema polutama in ironično sem pomislila, kaj bodo z njim po svetu. Potem sem morala z otroki vred poslušati njihov zbor, ki nam je pel pred šolskim poslopjem. Končno so se le odpravili nazaj v Šembid. Sproščeno sem tekla v razred, ker sem vedela, da v peč ni segla njihova radovednost.



Doma nismo imeli radioaparata, da bi poslušali novice z bojišč, a nemški častnik »Kartofelpufa«, ki je stanoval pri nas, ga je imel. In če ne po drugem, smo lahko po njegovi zaskrbljenosti spoznali, da se bliža nemški polom in konec vojne. In res, nekega jutra v drugi polovici aprila 1945 je mati zjutraj, ko je šla v klet odpirat kokošim, ugotovila, da so Nemci ponoči zginili. Za njimi so ostala le prazna slamnata ležišča, nekaj pribora in velikanski kotel, v katerem si je četa kuhala. In v Šembidu so ostali neomejeni gospodarji le četniki iz Like. Uvedli so policijsko uro od osme zvečer pa do šestih zjutraj.

Konec aprila, 29. zvečer, se je k nam v Kodretovo vilo zatekla Kristina Maslo, sestra enega prvih partizanov na Pivki. Povedala je, da je zbežala četnikom iz vipavskega zapora. Pozno je bilo in zaradi policijske ure nevarno nadaljevati pot, zato smo ji ponudili, da bi pri nas prenočila. Dobro smo tisti večer zapahnili vrata in okna in odšli zgodaj spat, a sredi noči so nas zbudili udarci puškinih kopit po vhodnih vratih. Maslovo iščejo, me je zaskrbelo, a ni bilo več časa, da bi odprla bunker, da bi se tja zatekla; tako se je potajila v sobi, kot je vedla in znala. Tisto noč nismo imeli elektrike, ker je neurje potrgalo žice daljnovoda, zato sem prižgala svečo in hitela proti vhodu. Zunaj so četniki rjaveli: »Otvori, otvori, pucat ću!« Pridružila se mi je mama in skupaj vsa odpahnili vrata. Divje so četniki planili na hodnik, zmerjali, grozili s puškami in kričali, da hočejo učiteljico. »Jaz sem učiteljica,« sem jim odgovorila, a v tistem trenutku je po hodniku s svečo v roki prihajala proti nam moja sestra. Hoteli so njo, češ da jo mora zaslišati komandant, da so v Šembidu in bližnji okolici že pobrali vse aktivistke in kurirke (te so ostale v domačem kraju, in se niso umaknile v gozdove k partizanom, ko je postal Šembid četniška postojanka in so seveda četniki, več ali manj vedeli zanje) in da se naj hitro pripravi. Jaz sem ostala z njimi, ko so nam plenili skromno imovino, a razen ženskega in moškega bicikla je bilo vse drugo malo vredno; mama je pa pomagala Boženi, da se je oblekla. Sestra je jokala in prosila mamo in mene, naj bi jo spremili do Šembida. Z naperjenimi puškami so nama grozili in ubranili, da nisva mogli s sestro. »Nič ne joči Božena,« sem jo tolažila, »čim se zdani, bom prišla k tebi v Šembid in govorila s komandantom.« In odpeljali so jo. Mislila sem na Maslovo, a na srečo niso šli v sobo, kjer se je skrivala, zato sem si oddahnila, ko so odšli, saj smo vendar vsi mislili da je edina, ki je resno ogrožena. Zaradi nje tudi nisva z mamo vztrajali, da bi spremljali sestro. Šla sem v sobo k Maslovi in jo našla že pripravljeno za odhod. Nič več ni zdržala pri nas, bosa je skočila skozi pritlično okno in izginila v reber nad

hišo. Speč sem legla in napeto poslušala, a viharna noč je zadušila vse druge šume. Morda je preteklo pol ure, kar je Maslova pobegnila od nas, ko je odjeknil strel. Bila sem prepričana, da so jo opazili in ustrelili. Ko se je zdanilo sva z mamó pripravili zajtrk za sestro in s toplo kavo v termosu sem hitela v vas. A že v bližini hiše sem srečala domačina, ki mi je povedal, da ni več nobenega četnika v vasi: že ponoči so odšli proti Gorici in odpeljali s seboj aretirane aktivistke. Ne, Božene ni videl med njimi.

Kolikorkrat sem pozneje v mislih podoživljala tisto noč, tolikokrat sem si očitala, da mi ni slutnja ob Boženovi aretaciji ničesar povedala in da me je zgrabila nerazumljiva groza šele takrat, ko mi je domačin povedal, da Božene ni bilo med odpeljanimi aktivistkami.

Doma sem se takoj odpravila na dolgo pot, kajti sestro moram najti, sem si mislila, pa naj pešačim za četniki do konca sveta. Zdaj, ko bi krvavo potrebovala kolo, prav zdaj sem bila brez njega, ker nam je oba ukradla bradata četniška drhal. Doma sem pustila obupane starše; mati mi je za slovo rekla samo: »Bog s teboj«. Bog s teboj, Bog s teboj, sem ironično ponavljala, saj to je rekla vsakič, ko je kdo od nas šel na pot, tudi ko smo odhajali v Gorico v šole, tudi sestri je pred nekaj urami rekla isto in jo pokrižala. Bog ve, če zdaj sestri to kaj pomaga. Šla sem v vas, v upanju, da jo je morda kdo le videl, a nihče je ni opazil. In tako sem se napotila proti Gorici. Neka Štembergerjeva sorodnica je tudi odhajala domov v Gorico in skupaj sva šli. Tam sem sprejela njeno gostoljublje, a kljub trudnosti zaradi dolge poti, me je še dolgo v noč glodala skrb.

Dva dni sem blodila po Gorici in iskala sled za četniki, a ničesar našla. Ne vem, ali sem bila jaz tako nesposobna in nesrečna, da si nisem znala pomagati, ali pa je bil zares svet tiste prve majske dni leta 1945 pijan in ponorel od veselja nad zmago, kajti z nikomer se ni dalo govoriti, in četudi me je kdo poslušal, vem, da me je komaj slišal. Sestro da iščem? Tovarišica, gospodična, vsi danes koga iščemo: našli jo

boste, nikar ne obupujte! In so izginili v omamnem vrtincu veselja, moj Bog, saj je bilo vendar konec vojne!

Tanki partizanske armade so stali v dolgi vrsti na Travniku, in ko sem žalostno pohajkovala mimo njih, se je kupola enega dvignila in veselo presenečen glas me je poklical. Bil je Žerjalov Jože, naš šembiški sosed, in že se je pognal ven in mi krepko stiskal roko. Tako je bil vesel, ker je po dolgem času videl domači obraz, da je kar žarel. Morala sem mu povedati, kako je pri njih doma, da so vsi zdravi in živi. A pri nas doma? No, da je Janko padel, to je gotovo vedel, a da zdaj iščem sestro, ki so jo četniki odpeljali prav zadnji dan vojne. Gotovo me je hotel potolažiti in razveseliti, ko je rekel: »Samo trenutek počakaj!« Skočil je na tank, se spustil skozi lino, nekaj iskal po njegovi skrivnostni notranjosti, in že je smuknil ven, gibčno kot velik maček in pristal pred menoj. V pesti je držal stekleničko parfuma, ki je z njim in njegovim tankom prepotovala na stotine kilometrov, in mi jo poklonil. Naj odklonim in užalim dobre, radostne oči? Ah, ne, spravila jo bom v svojo popotno malho, pa čeprav nič ne sodi med njeno vsebino. S težavo sem se mu zahvalila, kajti čutila sem, da mi silijo solze v oči, in hitro odšla proti Raštelu.

Tisti večer, 2. maja 1945, mi je nekdo svetoval, naj se vrnem domov, ker so morda medtem četniki sestro izpustili in se je vrnila v Šembid. Polna upanja sem drugi dan navsezgodaj pešačila proti domu. V Ajdovščini sem srečala domačina, ki mi je povedal, da so moji starši obupani, ker ni domov ne sestre in ne mene. Le kako naj zrem v njihove žalostne oči, če se vrnem sama in ne da bi karkoli zvedela? Tam ob Hublu je stala mehanična delavnica in prijaznemu mehaniku sem razložila svojo stisko. Mi ne bi posodil kolesa, kakršnegakoli že, samo da se bom hitreje vrnila v Gorico? In res je od nekje izvlekel staro, polomljeno šajtrgo, zakrpal zračnici, in hvaležna sem mu bila, da sem se lahko odpeljala. Zvečer sem bila spet v Gorici. Naslednjega dne sem zvedela, da so četniki zapustili Gorico in da se pomikajo proti Palmanovi. Kolesarila sem za njimi in ne

pomnim več, kje sem dohitela žalostno, premagano kolono četnikov in domobrancev. Vozila sem ob njih, ki so me trudno in radovedno opazovali, in na lepem je stal ob meni moj sinjeoki vipavski vitez. Šele tedaj sem se zavedela, da sem vso pot upala, da ga bom srečala in da mi bo on gotovo pomagal najti sestro. Zelo ga je prizadelo moje pripovedovanje, a rekel je, da ne more ničesar storiti, dokler se ne bodo ustavili v Viscu. Pustila sem ga in hitela naprej, da bi prišla do četniških oddelkov, ki so peščili spredaj. Dohitela sem jih in že od daleč opazila na vrhu s culami naloženega gnojnega koša domače aktivistke. Moj Bog, da ni tam nekje tudi moja sestra? Ustavila sem kolo ob vozu, a one niso prav nič vedele o sestri. Ne vem zakaj, a tisto njihovo mirno ždenje v gratunah me je razkačilo. Vprašala sem jih, zakaj se vozijo s četniki, ko pa bi se lahko vrnile domov? Jim mar kdo brani? Ne, nihče jim ne brani, a četniki so jim obljubili, da jim bodo dali na koncu poti kolesa, da se bodo lažje vrnile domov. Obrnila sem se in s prezirom mislila, da so pač lepe aktivistke, če toliko časa vztrajajo s četniki, samo zato da bodo dobile naropana kolesa. Nenadoma sem se počutila nelagodno tam med četniki iz Like, ki so imeli svojo postojanko v Šembidu. Sovražno so me gledali in si nekaj šepetali (in vsi so bili še oboroženi), zato sem hitro vozila nazaj med domobrance iz vipavske edinice. Svojemu znancu sem povedala, da sestre Božene ni med domačinkami, in on mi je svetoval, naj počakam, da se bodo ustavili v Viscu in naj nikar ne hodim več mednje. Najraje bi takoj našla četniškega majorja, a nekaj me je prisililo, da sem ubogala nasvet. Tako sva sedla v travo kraj ceste in mimo naju se je pomikala vojska, ki se je predala zaveznikom. Ob kolonah so brzeli zavezniški džipi in vojaki so naju veselo pozdravljali, a jaz sem se le s težavo smehljala v odgovor na angleški vojaški humor, ki naju je tako radodarno zasipal. Da, bil je konec vojne, avtomat mojega dragega znanca je zdaj ležal v travi kraj mene, a to ni bila moja dolina, ni bilo naših gor, le furlanska ravnina se je razprostirala v nedogled.

In nekje, a kje, je moja sestra. Kaj bom našla na koncu te dolge poti? A dokler sestre ne najdem, je vse drugo nepomembno. Strah me je bilo jutrišnjega dne in on je čutil, da me je strah, zato je govoril in govoril, jaz pa sem le trudoma sledila niti njegovega pripovedovanja. Vse svoje življenje je razgrnil pred menoj: srečno mladost, študije, svetovni nazor, Masaryk in vsi ideali njegove mladosti, bežno ljubezensko srečanje. A v meni je bilo vse tiho, da nisem več prepoznala sama sebe. Nobene radovednosti ni bilo, nobenega vprašanja, le moja misel je spet in spet iskala sestro, in zdelo se mi je, da nekje globoko globoko nekdo tiho joka. Potem sva vstala in korakala za dolgo kolono vse do Visca. V Visco smo dospeli pozno popoldne. Zmešnjava je bila nepopisna, zato me je prosil, naj se vrnem drugi dan zjutraj, on pa bo medtem skušal kaj zvedeti. Šla sem nazaj proti Palmanovi in naperjala možgane, da bi dognala, odkod mi je znano ime tega kraja. Menda me je od izčrpanosti in trudnosti zapuščal spomin; končno se mi je le posvetilo, da je bila tu doma moja sošolka v goriškem zavodu uršulink. A kako sta se pisali tisti dve sestri Marija in Piera? Stopila sem v prvo hišo in na mah sem vedela tudi priimek: De Angeli. Že peti dan sem tavalala okrog in neskončno dobro mi je del njihov prisrčno tope! sprejem. Po večerji sta sedli k meni na posteljo in morala sem jima pripovedovati od dne, ko smo se v zavodu razšle. Vse sta hoteli vedeti in jokali sta, kot bi prvič slišali o krutosti vojne. Sredi pripovedovanja sem se pogreznila v spanec in še z zadnjim kančkom zavesti sem čutila, kako mi popravljata odejo, ugašata luč in tiho zapuščata sobo. Drugi dan po zajtrku sem se takoj odpravila v taborišče v Visco. Ko sem se zahvalila Mariji in Pieri za njuno srčno dobroto, sem premišljevala, s čim bi se lahko oddolžila; pa sem se spomnila na stekleničko parfuma. Seveda sem morala za slovo povedati, od koga sem ga dobila, in reči moram, da je prišla dišava v prave roke.

V taborišču je bila še vedno zmešnjava, moj znanec pa je že čakal. Tisti dan je moralo taborišče oddati

orožje zaveznikom in marsikateri četnik iz južnih krajev ni mogel prenesti te sramote in si je raje pognal kroglo v glavo. Kar naprej je pokalo. V nekem trenutku so tudi mimo moje glave švigale krogle, ena pa je mojemu znancu zbila čepico. Je bilo to četniško opozorilo? Ali pa se moram svojemu spremljevalcu zahvaliti, če so me krogle zgrešile? Neverjetno težavno je bilo, priti v stik s četniškim štabom, kajti nihče od njih se ni utegnil pogovarjati o tako nepomembni zadevi, kot je aretacija in izginitev dekleta. Svetovali so mi, naj si sama najdem četnike, ki so tisto noč vdrli v našo hišo. In rekli so mi, da so v taborišču tri moje sovaščanke, gospa Beltram in njeni dve hčeri, ki so raje pobegnile z njimi: z njihovo pomočjo da bom že našla tiste vojake. Poiskala sem med barakami gospo Beltram in ji povedala, kaj so mi svetovali na četniškem štabu. Prepadeno sem zrla vanjo, ko je glasno dala duška svoji nesramnosti: »Če je tvoji materi tako malo do tebe, da te pošilja prodajati svojo kožo v četniško taborišče, vedi, da jaz svojih hčera ne dam, da bi te spremljale pri nevarnem iskanju. Poslušaj moj nasvet, dokler ne bo prepozno: izgini takoj od tod, da boš vsaj ti ostala mami.«

Da boš vsaj ti ostala mami, sem si ponavljala, ko sem se znašla pred barako, a nisem dojela smisla njenih besed. Nekaj je bilo narobe z njo in z njenim obsedenim nastopom. Svojemu znancu sem povedala, kako me je odpravila, a šele ko sem mu ponovila njen nasvet, sem doumela resnico. Da, resnica je bila tudi v njegovih žalostnih, obupanih očeh. Zdaj ko je zadnja iskrica ugasnila v meni, sem postala nestrpna, in končno se je le našel mlad četniški častnik, ki me je bil pripravljen spremljati po taborišču. A ni bilo treba dolgo iskati, kajti že v prvi baraki, v katero sva stopila, sem prepoznala dva izmed četnikov, ki so tisto noč odpeljali sestro. Potem sem pred sodnikom njihovega korpusa ponovila svojo zgodbo. Ne, četniški štab ni bil ukazal aretirati moje sestre, to so napravili vojaki na lastno pest, ko so se umikali. (Seveda, četniški štab se je že prej umaknil, in njihova vojska je lahko po mili volji gospoda-

rila.) Vojaki so priznali, da so jo res odpeljali, a da so jo po nekaj urah izpustili, če pa še ni prišla domov, so trdili, je gotovo odšla v hribe h partizanom. To je bilo tako nesmiselno, da sem sodniku ponovila besede gospe Beltram. »Zdaj vem, da ste jo ubili,« sem dodala, »a povejte vsaj, kam ste jo vrgli, da jo bomo pokopali.« Vojaki so vztrajali pri svoji izjavi, sodnik je verjel njim in ne meni, postal je nestrpen in odšel. Pred štabno barako me je čakal domačin Janez B.; rekel mi je, da je napravil napako, ko je odšel s četniki, rad bi se vrnil domov, zato da me prosi, da bi ga vzela s seboj in ga ščitila pred partizani. Ko sva bila že daleč proč od taborišča, mi je tudi on potrdil, da je sestra mrtva, slišal da je pogovor med četniki. Ker sem hotela takoj nazaj, da bi zvedela, kje naj jo iščemo, je rekel, naj se za božjo voljo ne vračam več v taborišče. Beltramka, da mi je prav svetovala. V Gorico sva prispela popoldne in se ločila, ker sem imela jaz tam še opravke. V Viscu me je namreč prosil S.V., domobranski zdravnik iz Ajdovščine, naj bom tako dobra in naj poiščem njegovo mamo. Rad bi ji sporočil, da je živ in zdrav in da naj nikar ne skrbi. Poiskala sem hišo, kjer je stanovala, in ropot mojih okovanih gojzarjev po lesenem stopnišču je povzročil v hiši pravi preplah: tekanje, loputanje z vrati, kot bi zavel po sobah hud prepih. Ko ni na moje trkanje nihče odgovoril, sem vstopila in glasno povprašala po zdravnikovi materi. Vstopilo je preplašeno mlado dekle, ko je izginilo, je le prišla zdravnikova mati. Tako grenko grenko mi je bilo pri duši, da sem ji ogorčeno očitala: »Prinašam vam dobre novice, a pred menoj vsi bežite, kot bi bila pošast.«



Da, tej materi sem prinesla lepo vest, a ko bom imela za sabo teh štirideset kilometrov, ki me ločijo od Šembida, kako bom stopila pred svojo mamo? Včasih me je prijelo, da bi se kot preganjana žival skrila v grmovje in tam zaspala, ko bi se zbudila, pa bi mogoče odkrila, da so bile to le

hude sanje. A misel, da moram najti svojo sestro, me je poganjala naprej. V Ajdovščini sem vrnila kolo mehaniku, čeprav mi je prigovarjal, naj se peljem do doma in da mu ga bom že pozneje pripeljala. A sem raje še tri ure pešočila, samo da sem zavlekla grozo vrnitve. Ko sem proti večeru prišla do stopnišča našega doma, bi se najraje sezula in se vtihotapila vanj. Prvič je bilo, da sem pazila, da bi čim tiše stopala po parketu hodnika, a moja mati me je kljub temu slišala in mi prišla naproti. Obstali sva in se molče pogledali; tiho sem šla mimo nje v kuhinjo. Sedla sem za mizo in si z rokami podprla glavo. Da, mama je slutila, in zato sem samo rekla: »Niti tega nisem mogla zvedeti, kam so jo vrgli. Jutri jo bom šla spet iskat, danes ne zmorem več.« Mama mi je povedala, da je nekdo našel Boženino popotno torbo v strugi potoka, zato da so pregledovali, če je narasla voda ni kam odplavila. In potem mi je prinesla ozek košček tankega papirja in mi rekla: »Preberi, prišlo je po tvojem odhodu!« In sem brala: »Okrožno šolsko nadzorništvo... Tovarišica učiteljica Božena Premrl je kazensko premeščena v Dornberk« (ali pa je bil Rihemberk). Trpko sem spravila velino in pomislila, kako so brezdušni paragrafarji pohiteli s kaznijo proti učiteljici, ker ni zapustila šole v četniški postojanki. Nič ni bilo tovarišu nadzorniku, ki ga je ščitila ilegala, mar, kako bi se učiteljica obvarovala pred grožnjami četnikov. No, ti so ga prehiteli in poskrbeli za Boženino dokončno premestitev. Pozneje je prišla Franca Maksova, naša nekdanja dninarica, in obljubila je, da bo prišla naslednjega dne s sinovoma pomagat pri iskanju. Tema je že bila, ko sem tisti večer slonela na vrhu stopnišča pred hišo. Zdelo se mi je, da mi s travnikov pod vasjo prihaja sestrin glas: »Pridi, pridi, pridi...!« In odgovarjala sem: »Samo zdani naj se, pa bom prišla.«

Naslednjega dne smo se zgodaj zjutraj odpravili iskat sestro. Vsi so hoteli v gozdček jugozahodno od hiše, a jaz sem vztrajala, da gremo v smer travnikov proti Vipavi. Pod hišo, na podraški cesti smo se ločili, a trije so mi le sledili. Niti deset minut ni preteklo, odkar smo šli od doma, in že

sem ugledala na položni vzpetini kraj stezice poteptano travo, pokleknila sem in iskala sledove strašnega boja: gumbi Boženinega jopiča, šopi dolgih las, tanka jeklena paličica (fanta sta razložila, da je to priprava za čiščenje puške), zraven pa so na grmovju viseli njena strgana ruta in kosi perila. Jaz sem še iskala, ko so drugi stekli naprej, in že so me klicali: »Pridi, pridi, našli smo jo.« Tiščala sem v roki najdene stvari in stekla za njimi k jarku, ki je skopan sredi travnikov, da se po njem odteka voda. Tam, z glavo na robu jarka je med vrbjem, ki raste ob vodi, ležala Božena. Ena roka ji je obvisela med vrbami. Počasi smo jo obrnili na hrbet in ji z robcem očistili usta. Po podraški cesti je drdral voz s praznim gnojnim košem. Poklicali smo voznika. Odpravil se je bil po steljo, zato je imel s seboj steljno rjuho iz vrečevine. Položili smo sestro nanjo in jo previdno dvignili na voz in tiho stopali ob njem vse do doma. Moja mati nas ni še pričakovala in iznenadili smo jo z našo hitro vrnitvijo. Uboga moja mati, ne pomnim, da bi jo kdaj videla tako neutolažljivo jokati, vedno je znala skrivati svoja čustva.

Popoldne je prišel zdravnik IX. korpusa, da bi pregledal sestriino truplo. Ne oče ne mati in ne brat Marijan niso zmogli tega prizora in zdravnik me je enostavno prijel za roko in me peljal s seboj v sobo, kjer je ležala sestra. Da, sestrica draga, zmogla bom, vse bom zmogla, samo zakaj niso raje mene umorili, sem si pravila. Zdravnik je razgrnil strgano obleko in ji pregledoval prsni koš. Na njenih prsah je bilo nešteto ran od dolgega ostrega noža, s tenko paličico je zdravnik meril njih globino. Ne, nobeden teh ubodov ni bil smrten... na levi strani pa je bila majhna rjava luknja. Strel je bil smrten, prebil ji je srce. Zdravnik je šel s paličico globodo, globoko, in ko jo je izvlekel, je na nji mrgolele majhnih belih črvičkov. Bali smo se, da so jo divjaki posilili, a zdravnik je zanikal. »Mar hočete malo prizanesti moji materi?« sem nejeverno rekla, »Ne, nikakor,« je odvrnil zdravnik, »pridite in pogledjte: taka je, kot jo je rodila mati.« A jaz sem premišljevala, da bi prenesla karkoli bi se ji bilo

zgodilo, samo da bi ostala živa. In tudi moja mati je pozneje rekla isto in dodala: «Mi vsi bi ji pomagali, da bi prebolela nasilje». Zdravnik je poročal staršem o pregledu. Obrnjen k moji materi je zaključil: «Trdo, pogumno se je borila proti oodivjanim vojakom, o tem pričajo rane na njenem telesu. Bodite ponosni nanjo, kajti tudi po njenih žilah se je pretakala Vojkova junaška kri.»

(Nadaljevanje sledi)



Naša sourednica in sodelavka

IRENA ŽERJAL

je izdala svojo drugo pesniško zbirko

TOPLI GOZDOVI

NAJNIŽJA RAVEN

I.

Ko sem nekoč pri nekem javnem pogovoru kot zastopnik »Zaliva« rekel o nekem tržaškem voditelju, da ne govori resnice, da laže, ker navaja kot moje besede, ki niso moje, je dr. Vladimir Vremec ta moj nastop potem komentiral takole: »Mi (pri "Mostu") se borimo na drugačnem nivoju.«

Šlo je za poudarek neke gosposkosti, neke uglajenosti, pred katero se človek kajpada mora na mah počutiti rovtarski in neokusen. Čeprav je tudi res, da se, ko formalizem zamegli resnico, zlahka odrečeš formalizmu. Nič čudnega pa ni, če pred tako vizitko o gosposkosti in višjem nivoju nekoliko podvomiš v pristnost trditev njenega lastnika.

No, človek se lahko moti, zato zamahne z roko in pozabi tako na nivoje kakor na čuden občutek ob stavku, ki tako slišno poudarja razloček med nivoji.

A pride dan, ko pozabljene besede stopijo iz ozadja, kamor so se skrile. Tako se je dogodilo meni zdaj, ko sem prebral članek »Demagoška izjava Kluba koroških študentov v Ljubljani«. (»Most«, št. 31-32)

Žal mi je, da je dr. Vremec doživel tako nemežo glede opevanega nivoja; v tem svojem pisanju je namreč zdrknil na najnižjo raven, na raven ponarejevalca.

Pa naj zdaj spet kdo reče, da slovenski ljudje zmeraj polemiziramo z gorjačami! A kako naj človek polemizira v rokavicah, če se nasprotnik poslužuje prepovedanega orožja?

II.

Tako piše: »Tako so tudi Boris Pahor — in z njim še druge večje ali manjše 'veličine' slovenske kulture — v svojih prizadevanjih po krepitvi slovenske pristnosti in duhovne nepokvarjenosti tako vzplamteli, da so se kot v kulturno najbolj zakrknjeni brežnjevski Sovjetski zvezi spozaabili in ne priznavajo več svojim sobesednikom 'umske normalnosti'... niso v njihovih očeh ljudje ali, če hočete, idejni nasprotniki, ampak 'nevrotiki'...«

Jasno je, da bo, kdor to bere in ne pozna mojega prispevka v 30.-31. številki »Zaliva«, ki nosi naslov »Slovenski duh, eksteritorialnost in ljubljanski nevrotiki«, pomislil, da sem docela nemogoč, ko svojega idejnega nasprotnika označujem kot psihopata, namesto da bi spodbijal njegove teze.

V resnici pa je stvar drugačna.

V »Problemih« št. 101, maja 1971 Taras Kermauner, ko omenja mene in Rebulo, govori o nacionalizmu, te »naravnost **paranoične** skrbi za narodnost našega Naroda«. (Podčrtal jaz.)

V »Knjigi '71« tudi mesca maja Taras Kermauner spet napada revijo »Prostor in čas«, nacionalizem, Slodnjaka itd. Tam pravi: »...njihova ideologija je zaenkrat vzrok osebnih, lahko pa postane vzrok nacionalne, kolektivne **nevroze**...«

Podčrtal sem spet jaz.

Moj zgoraj navedeni spis pa je izšel štiri mesce kasneje, to je v septembru 1971, in letos v drugi izdaji »Odiseja ob jamboru«. Že **v samem naslovu** so navedeni izrazi, vzeti iz Kermaunerjevih dveh člankov.

Ergo. Kdo je idejne nasprotnike prvi prikazal kot **paranoike** in **nevrotike**?

Zakaj dr. Vremec o Kermaunerju ne reče, da je brežnjevski?

V svojem spisu ugotavljam, da ima Taras Kermauner druge za nevrotike, da pa se ne zaveda, da sam ob takem početju ni preveč normalen.

Mu ne bi smel tega reči? Zakaj?

Lahko samo »avantgardni« publicisti, »odprti« kulturniki nas, 'starokopitneže', ki tako rekoč podaljšujemo devetnajsto stoletje v atomsko dobo, diagnosticirajo kot paranoike? Če pa jim vrnemo milo za drago, potem ravnamo kot v »kulturno najbolj zakrknjeni brežnjevski Sovjetski zvezi«?

III.

Tako početje imenujem ponarejevalsko. Zmotno dejanje je storjeno mala fide.

Moj spis namreč dr. Vremec navaja, kar pomeni, da ga je bral. Če pa ga je bral, ve, da je izraz »nevrotiki« Karmaunerjev, ne moj, in da mu ga jaz preprosto vračam, tako kakor igralec žogo na nasprotnikovo polje, od koder je priletela.

Ko torej dr. Vremec to ve in vseeno očita meni, da zmerjam idejnega sogovornika, ne pove pa, da je idejni nasprotniš ozmerjal »nacionaliste« s paranoiki in nevrotiki, ne samo greši proti najbolj preprosti etiki, ampak zavestno vara.

Mogoče je seveda tudi, da ni bral mojega spisa. V tem primeru je mazač in obenem prevarant.

Druge izbire ni.

In naj se potem ne pritožuje nad nivojem oznak. Nivo oziroma raven si je izbral sam.

IV.

Dr. Vremec se še sprašuje: »Za kakšno kulturo se potem potegujejo omenjeni slovenski kulturniki, če se v njej ne bi smelo svobodno izražati svojih idej... O kakšnem javnem mnenju naj govorimo... če si 'precejšen del' slovenske javnosti vzame pravico določene ljudi zaznamovati z nevrotiki...?«

O tem, kdo je koga začel »zaznamovati z nevrotiki«, ni več potrebno, da zgubljam besed.

Vprašanje je zdaj, kje je Slodnjak, kje je Rebula, kje sem jaz skušal komu braniti, da bi »svobodno izražal svoje ideje«?

Pozivam dr. Vremca, naj navede mesto, kjer se je to zgodilo. Če tega ne bo storil, si bo naša javnost na jasnem, kaj se skriva za masko slovenskega kulturnega delavca.

Prof. Antona Slodnjaka so zabrisali z univerze, ker je bil za idejni pluralizem. Alojz Rebula ni persona grata, ker je katoliški mislec. Moj »Odisej« je tudi zrasel na heretični njivi. Samo slepar lahko obrne stvari na glavo in prikazuje kot zagovornike cenzure ljudi, ki so bili ali pa so še cenzorjem trn v peti.

Ali pa je člankar, ki tako piše, predvsem neodgovoren človek? Saj čez čas tako modruje: »Toda, če bodo nagobčnik dobili tako imenovani predstavniki »nihilizma«, naj ti razboriti predstavniki svetlih vrednot vedo, da jim bodo današnji zavezniki (in včerajšnji sovražniki) mogoče že jutri natakneli nagobčnik tudi njim.«

Gre preprosto za to, da so »avantgardni« publicisti na Slovenskem napisali o narodnem vprašanju toliko klavnih reči, da so se po nekaj letih apatičnosti zganili celo uradni ideologi in »avantgardne« publiciste krcnili po prstih. Samo malce seveda, da ne bi preveč bolelo, ko pa je to vendar garnitura, ki bo jutri morala predstavljati smetano moderne slovenske kulture.

Zavoljo tega karanja je zdaj »avantgarda« zagnala vik in krik.

Zdaj pa je zanimivo to: Ko sem izdal »Odiseja«, se nihče od »modernih« publicistov v Sloveniji ni zavzel za mojo brošuro, češ bodimo pluralistični, razpravljajmo, namesto da plenimo knjige kakor za časa škofa Hrena.

Ravno narobe. Bil sem nevrotik, ker sem preveč tradicionalno ljubil svoj rod, bil sem »poslanec utelešenega slovenskega nacionalnega Duha« (Kermauner). Zdaj, ko je oblast njih ošvrknila, pa sem spet jaz kriv, ker sem »avantgardi« ugovarjal in se nisem pustil zmerjati z nevrotikom.

Kje je tukaj še logika?

Zato, ker sem v duhu pluralizma pobijal trditve idejnega nasprotnika, sem zdaj avtomatično postal zagovornik cen-

zure! To se pravi, da bi moral predhodno molčati, da ne bi s svojim uporom morebiti škodil »avantgardistom«!

Smo v blodnjaku? Govorimo različne jezike?

V.

Dr. Vremec vsekakor piše kakor v transu, ko govori o nagobčnikih, ki jih bomo dobili od »današnjih zaveznikov«, ki pa so »včerajšnji sovražniki«. Če naj obrnem to nase, drži, da moj »Odisej ob jamboru« ni doživel gostoljublja v hiši očetovi (res so ga pričakali tudi sovražniki). A prav tako ne vem, da bi kdo ne »Odiseju« ne meni zdaj ponudil »zavezniško« roko.

Pa menda dr. Vremec ne misli, da je oblast že s tem, da je dala ukor »avantgardi« postala moja zaveznica? Saj se je vendar v okrilju oblasti vzgojila, »avantgarda«, zato je oblast njena zaveznica, saj je »avantgarda« njen marksistično - strukturalistično - nihilistični podmladek.

Pri tem je potrebno poudariti, da se »avantgarda« vsa ta leta ni hudovala nad establishmentom, ampak nad pisatelji, ki se glede nacionalnega vprašanja niso strinjali z uradnim dekalogom. Zdaj, ko jih je uradna filozofija obsodila, da ne pišejo strokovno, ampak da diletantsko krpucajo izraze in pojme, pa se »avantgardisti« kajpada niso uprli oblasti (kje neki!), temveč so spet naperili svoja kopja proti pisateljem, ki so »avantgardi« nasprotovali.

Vsekakor ima zanimiv način boja, ni kaj reči, taka »avantgarda«, ki se ljubeznivo dobrika establishmentu, obdeluje pa revolucionarje-idealiste in za nacionalno problematiko občutljive pisatelje.

In tudi dr. Vremec se ne pozabi lepo pokloniti politikom:

»Ravno zato, ker morajo politiki nekoliko več računati z realnostjo, kot so tega vajeni kulturniki, upam, da bodo ohranili mirno kri, da bo torej ostalo samo pri »kulturniški zdravi«.

To sklicevanje dr. Vremca na modrost politikov je res zlata vredno. In kar se da izvirno. Malce pa bi vseeno lahko le podvomili v treznost človeka, ki hoče biti predvsem stvarjen. Zakaj nerazumljivo je, kako je mogoče, da v slovenski matični stvarnosti ideolog, član centralnega komiteja, obsodi neko pisanje, ne da bi politiki to vedeli, oziroma kako je mogoče, da ideolog centralnega komiteja ne bi bil hkrati politik.

Rebusi pač za »stvarne« publiciste.

VI.

Ves ta napad na nekatere pisatelje pa se je dr. Vremcu sprožil ob izjavi »Kluba koroških študentov« v Ljubljani. Ker je to izjavo objavil tudi »Zaliv« v svoji 32.-33. št., je tržaškim bralcem znana. Dr. Vremecc pa se je razhudil, ker se študentje ob klavnih idejah Marjana Krambergerja, Kermaunerja itd., obračajo na Društvo slovenskih pisateljev s pozivom, naj kaj ukrene. Pri tem pa Klub izrecno poudarja, da ne mara administrativnih ukrepov.

Ni moja naloga tolmačiti izraze »Kluba koroških študentov«, vendar se mi zdi, da bi slovenski javnosti zelo koristilo, ko bi Društvo slovenskih pisateljev razločno poudarilo, da ni sprejemljiva na primer teza, da smo v plimeru s Slovenci v domovini zamejski Slovenci na boljšem, ker smo lahko plurinacionalni.

To ni nikakršno hotenje, naj bi se na Slovenskem spet uvedla cenzura. In Društvo slovenskih pisateljev bi samo nehalo biti zgolj sindikalna organizacija, ko bi ob pomembnih vprašanjih kulturnega, civilizacijskega, splošno narodnega interesa zavzelo svoje stališče. To bi vsa ta leta pravzaprav moralo storiti, kakor je nekoč nastopilo v prid slovenskemu televizijskemu programu.

Študenti so odkrito izrazili potrebo po resni besedi, ki naj jo pred javnostjo izgovori pisateljski senat; za to zahtevno zaslužijo samo spoštovanje.

Kje vidi v tem nastopu dr. Vremec podporo tistim, ki bi radi »obnovili žalostno dediščino stalinističnih prijemov v kulturi«, je težko reči. Kakor je nemogoče najti v mojem pisanju kaj, kar bi spominjalo na brežnjevsko Sovjetsko zvezo.

Upravičeno se zato sprašujemo, kaj ga je obsedlo.

Nobena skrivnost ni, da je že dolgo, kar je »Most« sklenil pobratimstvo s »Problemi« in s Kermaunerjem. Zavoljo teka konubija, je bil »Most« v nevarnosti, da stopi iz uredništva Alojz Rebula, vendar so uredniki žrtvovali pisatelja Rebulovega formata v zameno za »avantgardo« à la Kermauner et Co.

Vendar to ne bi smel biti zadosten razlog, da v imenu nekega zavezništva dr. Vremec brez sramu potvarja resnico.

VII.

Za konec velja pribiti dvoje.

Tako imenovani »avantgardni« publicisti, ki so imeli (in imajo) na razpolago revijo, obenem pa pišejo v vse liste, kar jih izhaja v Sloveniji, so sami krivi, če niso znali v teh zadnjih letih ponuditi javnosti moderno, a zrelo teorijo o narodni biti. Namesto da bi skušali povedati kaj izvirno pomembnega, so se razpisovali v kabalističnem kombiniranju, kakršnemu se ne posvečajo niti kulturniki številčno močnih narodov, kaj šele pisci narodov, ki komaj začenjajo utrjevati svojo identiteto. Tako so skoraj prisilili oblast, da jih je posvarila, naj vendar ne norijo preveč.

Kar se pa mene tiče, se, odkar izhaja »Zaliv«, kolikor vem in znam, spoprijemam z zmedenimi fantazijami, pa naj so se te rodile v glavah uradnih ideologov in politikov ali pa v glavah »avantgarde«. Zato mi ni zdaj čisto preprosto nič mar, kaj pravijo ideologi o »avantgardi« ali pa ta o njih. Saj ne enim ne drugim ni v resnici mar za bistvo problema.

ODPRTO PISMO UREDNIKU

»MOSTA« V. VREMCU

Ljubljana, 19. aprila 1972

Spoštovani gospod Vremec!

Pravkar sem prebral vaš članek v 31.-32. št. »Mosta« »Demagoška izjava kluba koroških študentov v Ljubljani«.

Nimate prav. Ne poznate naših razmer in očitvidno ne poznate spisov Tarasa Kermaunerja in Pirjevca, ne poznate osebnih lastnosti Pirjevca. Ker pa imam le malo časa za tako korespondenco, za danes le tole:

Govorite o ovaduštvu. Kaj je ovadba? Pred javnostjo skrita, največkrat anonimna naznanitev neznanega storilca ali neznanega dejanja nekemu, ki je morda zainteresiran, da za to osebo ali dejanje zve. Osebe, ki jih imenuje izjava Kluba koroških študentov, so že nekaj let znane, znano je, kaj te osebe pišejo. Izjava je bila objavljena in podpisana od znanega kluba.

Ni pa bilo znano, koga te osebe in njihovo pisanje razen koroških študentov še vznemirjajo. Prav za politično administracijo ni bilo znano, ali oziroma v kakšnem smislu jo te osebe in njihovo pisanje zanimajo. V situaciji, ki je nastala po 21. seji ZKJ v začetku decembra 1971, je bilo celo pričakovati, da bo izjava Kluba koroških študentov sprejeta prav od politične administracije z negotovanjem. Na seji ZKJ je bil — ali to veste? — obsojen hrvaški in vsak nacionalizem, izjava Kluba koroških študentov pa je slovensko nacionalno poudarjena, izraža slovensko nacionalno zaskrbljenost. Mogoče je bilo, da jo kak zmešanec proglasi za nacionalistično. Računajoč na sklepe 21. seje Zveze KJ je Pirjavec izjavo Kluba koroških študentov v »Delu« 22. jan. 1972 besno napadel in jo proglasil za skrajno nacionalistično. Z zadovoljstvom ugotavlja, da je konec leta 1971 (misli na sklepe 21. seje ZKJ) njegovo prognozo (namreč o preživelosti nacionalizma) v celoti potrdil, da je bil torej z obsodbo nacionalizma na 21. seji ZKJ obsojen tudi »nacionalistični« duh izjave Kluba koroških študentov. Peter Levec, eden izmed letošnjih nagrajencev iz Prešernovega sklada, Pirjevcu v glosi v »Delu« 29. jan. 1972 to izrecno očita. France Pirnat pa v »Delu« 12. febr. 1972 govori v tej zvezi o nizkih udarcih Pirjevca. Kaj ima torej izjava Kluba koroških študentov opraviti z ovaduštvom, ne razumem. In kje je demagogija? Vidi se, da pišete brez poznanja stvari, brez jasnih pojmov.

Kako negotova in na nejasnem so bila n.pr. uredništva slovenskih političnih časnikov, se vidi iz tega, da je izjavo Kluba koroških študentov objavilo »Delo« šele po enem mesecu, ko mu je bila poslana. Le celovski Slovenski vestnik jo je objavil že preje, 31. dec. 1971. »Ljubljanski dnevnik«, »Primorski dnevnik« in mariborski »Večer« pa izjave sploh niso objavili.

Res pa je, da je objavilo »Delo« izjavo šele na intervencijo, če sem prav informiran, predsedstva republiške konference SZDL. Torej vendarle politično administrativni poseg!? A ne smete pozabiti, da je bilo medtem enomesečno omahovanje in da so bile enake možnosti, da bi se bila politična administracija odločila proti izjavi Kluba koroških študentov. Torej — Kakšna ovadba? Vi ste pač na strani tistih, ki jih izjava s poudarkom imenuje rāzkrojevalce slovenske nacionalne zavesti in odpornosti proti potujčevanju in proti katerih pisanju izjava protestira.

Zaradi tega, ker obstoji nevarnost, da se nekimi javnimi izjavami polasti politična administracija, bi po Vaši logiki vsi tisti, ki se ne strinjajo s pisanjem Tarasa Kermaunerja, Pirjevca, Krambergerja in podobnih, morali molčati, oni pa bi smeli svobodno pisati vse, kar se jim zljubi. Res je le to, da je bil končni stavek izjave »smo proti administrativnim ukrepom« odveč. Ni namreč mogoče preprečiti, da bi se za to, kar je javno izrečeno, politična administracija kakorkoli ne pozanimala, kar pa velja za pisanje vseh publicistov, vseh partnerjev neke polemike. Zato pa od ljudi, ki se ne strinjajo s pisanjem katerihkoli publicistov, ni mogoče zahtevati, da bi molčali.

Povedal sem Vam nekaj svojih misli ob branju Vašega napada na izjavo Kluba koroških študentov. Upam da boste uvideli, da ste storili napako.

Bodite torej lepo pozdravljeni.

LOJZE UDE

PS: Če bo potrebno, Vam bom odgovoril tudi javno.



Ker na svoje pismo ni dobil odgovora, nas je Lojze Ude pooblastil, da ga objavimo. To smo rade volje storili tudi zato, ker pismo deloma obravnava isto vprašanje kakor prispevek Borisa Pahorja »Najnižja raven«.

Uredništvo

PISMO UREDNIKU

Dragi gospod urednik!

Že dobro dolgo časa se pripravljam, da bi se Vam zahvalil za poslano revijo, ki me je zelo razveselila. Pa ni z menoj nič. Samo odlašam. Ne vem, kaj mi je, a rečem Vam lahko le to, da zadnje čase še s seboj težko korespondiram. Oprostite mi in ne jezite se, prosim.

Še pred poldrugim letom sem kar prekipeval od načrtov, kaj vse bom naredil. Zdaj pa je že vse skupaj prazno. Navzel sem se brezvoljnosti, garam kot konj, čeprav brez veselja, jem, silno malo spim, berem, študiram... Čas pa teče. Moj trdni sklep, da si bom vsak trenutek življenja plačal s koristnim in učinkovitim dejanjem, je že zdavnaj pokopan; zdi se mi da je umrl v najbolj navadni prometni nesreči današnjega časa, kakršnih je v današnjih statistikah na milijone: povozil ga je avto, ki se imenuje »stvarnost«, tudi politična, če hočete, pa moralna in nacionalna in kolikor jih še je. Ta stvarnost pa je zmeraj bolj — igra. Odkrita. Po principu: »Vem, da veš, da sem prava, pa bom že našel metodo, da te prisilim k pretvarjanju, da ne veš.«

Velikokrat se sprašujem: Kaj ljubimo? Pravzaprav, konkretno: Koga ljubimo? Mogoče igro? Ne. Ali mar tisto, kar se skriva za njo? Tudi ne. Kaj potlej? Mislim, da možnost (ali mogočnost, kot bi rekel Kocbek). Možnost, da postanemo na Slovenskem vsi skupaj spet naravni, ponosni ljudje, ki bodo na tem prepihu zgodovine kljubovali še tako močnim vetrovom iz katerekoli smeri in ki se bodo zavedali: Ne tisto, kar je trenutno oportuno, temveč tisto, kar je prav, kar je pošteno, kar je moralno, kar se sklada z mojo vestjo — tisto je vredno, da porablja mojo moč, moj čas in moje resnično navdušenje. Za to možnost pa se dandanes pri nas — razen redkih nekaternikov — vsi skupaj premalo zavedamo korenin; razblinjeni smo v eko-

nom loncu tuje učenosti; dokler ne bomo eksplodirali ali pa nas ne bo kdo odstavil in postavil na hladno, se bomo kuhali, kuhali in kuhali.

Prosim Vas, ne zamerite mi teh pesimističnih besed. A saj veste, človeku postane včasih vsega dovolj. Saj ste brali Božiča v sobotni prilogi Dela? Sicer pa sploh nisem pesimist, saj sem naravnost religiozno zaverovan v »možnost« in v »korenine«. In zato sem Vam tudi iskreno hvaležen, kajti Vaše glavno delovanje je posvečeno prav spodbujanju k tej možnosti in opozarjanju na naše korenine.

In to svojo hvaležnost sem Vam hotel ob novem letu tudi izraziti. To naj bo moje voščilo. Pa še to: bodite zdravi in ne obupajte. Poizkušajmo biti srečni vsemu navkljub.

Slovenija, decembra 1971.

S. T.

SLOVENSKA KRAJEVNA IMENA V BEOGRAJSKI INTERPRETACIJI

»Il turismo... nelle zone di **Gorenje... Bohinje...**
a **Bovac...** nelle **colline** di Soča... cure termali di
Laška, Čateška...«

»... a **Krvavac...** le zone montane con **la meravigliosa Triglav...** i boschi di **Notranj...** e di **Dolenjske...** le affascinanti zone di **Gorenje, delle colline di Logar, di Mozirja...**«

»...attraverso la **pietrosa Kras** fino alle **colline di Vipava...** e di **Bovca...**

(Glej: **Politica internazionale** - Repubblica socialista della Slovenia - 1970, Izdaja Medjunarodna politika, Beograd, - Nemanjina 34. Poštni predal 413.)

KOROŠKA POSLANICA

Sporočamo vsem političnim in kulturnim organizacijam, javnim in osebnim ustanovam, časopisju in drugim sredstvom javnega obveščanja v Jugoslaviji in na Tržaškem ter vsem, ki so se s svojim podpisom ali kakorkoli drugače vključili v protestno gibanje zoper proces avstrijskih oblasti proti Borutu Marjanu Šturmu:

Vaše solidarnostne akcije in izjave so bistveno prispevale k temu, da se avstrijske oblasti zaenkrat niso upale obsoditi našega tovariša Boruta Marjana Šturma za dojanje, ki je pokazalo, da se pod plaščem meščansko-demokratskih fraz o «toleranci» razvija na Koroškem uradno podpirana nacionalistična in zatiralska manjšinska politika.

Vendar pa preložitev procesa nikakor ni vzrok, da bi postali nepozorni in gojili iluzije, češ sodna oblast je uvidela svoje «krivično» ravnanje. Šturmovega procesa niso opustili, razen tega pa nameravajo baje v doglednem času soditi trem našim tovarišem zaradi avgustovske klopinjске napisne akcije. Skušali jim bodo dokazati «zločinsko» dejanje.

Več kot 30.000 protestnih podpisov je bilo zbranih v dveh dneh po Sloveniji. Ti podpisi so izraz internacionalizma delovnega ljudstva in demokratičnega razpoloženeja množic. Ti podpisi nam tudi utrjujejo prepričanje, da bomo z istim uspehom kot tokrat zavrnil razredno sodno oblast, ko se bo od šoka spet opomogla in bo znova napadla pravice slovenskega delovnega ljudstva na Koroškem.

Klub slovenskih študentov na Dunaju
Slovenska mladina, Celovec
Sodelavci Kladiva, Dunaj - Celovec
Borut Marjan Šturm, Svinča vas

A. I. D. L. C. M.

ASSOCIATION INTERNATIONALE POUR
LA DEFENSE DES LANGUES ET CULTU-
RES MENACEES

INTERNATIONAL ASSOCIATION
FOR THE DEFENSE OF MENACED LAN-
GUAGES AND CULTURES

Spoštovani bralci!

Mednarodno združenje za obrambo ogroženih jezikov in kultur se je z vso vnemo, ki mu je danes v Evropi nihče več ne odreka, zavzelo za usodo Marjana Boruta Šturma, ko so avstrijske oblasti 22.1. t.l. inscenirale proces proti njemu.

Na mojo prošnjo so nekateri člani Mednarodnega združenja poslali fotokopije svojih posegov. Naj navedem kratak seznam samo pomembnejših izmed teh.

Generalni tajnik Georges Costa iz Perpignana (Francija)

je poslal brzojavko:

- ministru za sodstvo na Dunaj
- sodniku Hansu Eggerthu v Leoben

Tajnik za Italijo Gustavo Buratti je poslal brzojavko:

- avstrijskemu veleposlaništvu v Rim
- sodniku v Leoben

Emgleo Breiz v imenu bretonskih kulturnih federacij iz Bresta (Francija) je poslal brzojavko:

- sodniku v Leoben
- pismo istemu.

Jordi Carbonell, univerzitetni profesor iz Barcelone (Španija) je poslal brzojavko:

- ministru za sodstvo na Dunaj
- sodniku v Leoben

Jacques Déprez, profesor iz Basla (Švica) je poslal brzojavko:

- ministru za sodstvo - Dunaj
- avstrijski ambasadi v Bern
- generalnemu konzulu Avstrijske republike v Trst
- sodniku v Leoben

Predstavniki AIDLCM iz Ženeve je poslal brzojavko:

- ministru za sodstvo na Dunaj

Odločil sem se, da seznanim bralce z delovanjem A. I. D. L. C. M., ker je le-to s svojimi intervencijami odigralo pomembno vlogo pri odložitvi procesa proti Marjanu Borutu Šturmu na nedoločen čas, kakor tudi pri odločitvi, da avstrijske oblasti postavijo dvojezične napise v krajih, kjer živi slovenska narodna skupnost.

Naj zato še povem, da je omenjeno mednarodno združenje, katerega slovenski člani so profesor in dirigent Ubald Vrabec, profesor Samo Pahor, profesor in pisatelj Janko Messner, dr. Luka Sienčnik, dr. ing. Peter Merku, podpisani in drugi, sklenilo, da ima svoj občni zbor 22., 23. in 24. julija v Celovcu. Na to srečanje, na katerem bodo sodelovali kulturni predstavniki pomembnejših evropskih ogroženih narodnih skupnosti, bodo prišli tudi predstavniki tržaških, goriških, beneških, kanalskih Slovencev in Slovencev iz matične Slovenije. Občni zbor, ki bo pravzaprav imel lastnosti kongresa, bo v dvorani Arbeiterkammer, Bahnhofstrasse 44. Kdor se želi tega pomembnega srečanja udeležiti, naj se javi generalnemu tajniku A.I.D.L.C.M. Georgesu Costa, 22, rue de Greuze, Perpignan - Francija. Potrebne informacije pa lahko dobi tudi pri prof. Janku Messnerju, H. Heine Gasse 50, Celovec, in pri meni.

Boris Pahor

podpredsednik A.I.D.L.C.M.

Trst, 10.5.1972

Salita a Contovello 23

34136 Barkovlje - Trst

MOST VZDIHLJAJEV

(Mali kulturni oglasi)

Realizem je bil, realizem še bo

Slovenski kulturni srenji javljam, da je sicer blagopokojni socialistični realizem že dvajset let mrtev, a da sem jaz, žalujoči ostali, še zmeraj živ.

Tako živ, da sem pripravljen postreči z novim književnim esejem **PRELOMNI MOMENTI V SLOVENSKI LITERATURI OD FRANCETA PREŠERNA PREKO IVANA CANKARJA DO TONETA SVETINE.**

Na umetnost se namreč zastopim bolj, kot ljudje mislijo.

Boris Zihlerl

Paradigme

Rad bi Slovencem povedal nekaj strašansko brihtnega na strašansko brihten način. Ampak kaj?

Sugestije poslati pod šifro Jezni planetarec ali tudi pod šifro Znam tudi latinsko.

Bojan Štih

Dobivam pisma, v katerih me ljudje sprašujejo, zakaj v svojih nastopih v Centralnem komiteju šele danes tržem nacionalni nihilizem in heideggerjanstvo, potem ko se šopirita na Slovenskem že leta.

Tem nergačem odgovarjam, ali se jim sploh sanja, kaj je dialektika. Ta namreč vključuje med drugim tudi vodilo, da je treba besedo zastaviti ne samo na pravem mestu, ampak tudi v pravi čas.

Boris Majer

Eppur si muove

Kdo na Slovenskem se je samo od daleč potrudil, da bi kolikor toliko upošteval moj izum, ki bi lahko pomenil psihološko odrešitev Slovencev v zamejstvu? Namreč teorijo, da imajo zamejci to prednost pred matičnimi Slovenci, da so lahko plurinacionalni? Se pravi, da so lahko na primer koroški Slovenci obenem tudi Nemci, primorski Italijani, porabski Madžari, zagrebški Hrvati?

Ampak kdo je, prosim vas, prvi trenutek verjel Galileu, da se Zemlja vrti okoli Sonca?

EPPUR SI MUOVE!

Marjan Kramberger

Osrednja slovenska revija

Po mrzli prhi SZDL na Sodobnost zaradi Krambergerjevega članka lahko izjavljam samo eno: da sem pač mislil, da lahko roka roko umije.

Ciril Zlobec

Rokavice

Ljudje me sprašujejo, zakaj sem v svojih zapiskih K današnjemu trenutku obračunal s Tarasom Kermavnerjem kot z nogometno žogo, za obračun z Dušanom Pirjevcem, ki da je objektivno nasejal med slovensko mladino več nihilizma kot Kermavner, pa da sem si nataknil rokavice.

Odgovarjam: pisal sem sredi februarja!

Josip Vidmar

Potujem po Evropi, od Holandske hodim do Skandinavije, in prodajam slovensko literaturo, na čelu z njenim po-vojnim viškom, z romanom Ivana Potrča na kmetih. Pomagajte!

Janko Moder

Slovenski kulturniki javljamo, da se bo odslej Prešernov sklad spričo navala kvalitete, ki nas duši, preimenoval v «Prešernovo skladovnico».

Odbor Prešernovega sklada

Poslanica

Slovenci! Poet sem in ni mi pretežko nositi v prsih pekel al'nebo.

Matjaž Hanžek

Telegram za telegram

(K lističu Kluba zamejskih študentov v Ljubljani)

Iz bele Ljubljane naznanjamo zamejskim Slovincem, da smo iz kulturnega niča pod soncem naposled le skočili v bivanje.

Smo!!

Zmogli smo glasilo, ki je obenem dokument naše nacionalne kremenitosti, naše humanistične izobrazbe, našega znanja slovenske slovnice in našega smisla za humor. V celoti nas predstavlja že zaglavje našega lističa:

Naslov: EL FENOČO

Urednik: NEODGOVOREN

Izhaja: IZ RITI

Klub zamejskih študentov
v Ljubljani

Zlati!

Zamejska sedanjost nestrpno čaka, da se, zamejska bodočnost, zdravniki, arhitekti, inženirji, profesorji, čimprej vrnete vanjo in jo oplodite s svojim ritnim potencialom.

Sledi 1 kg soli in slovenska slovnica za Italijane.

Zaliv

V Kosovelovi knjižnici
je izšlo delo

prof. JOŽETA POGAČNIKA

SLOVENSKO ZAMEJSKO IN ZDOMSKO SLOVSTVO

(Oris izhodišč
in ocena vrednosti)

Knjiga, ki je izšla
v lični žepni obliki,
je prvo delo te vrste
in bo nedvomno odločno prispevalo
k utrjevanju zavesti
skupne slovenske kulturne
in narodne usode

Izvod stane
v Trstu in Gorici 1300 lir
v Sloveniji 30.00 din.
drugod pa 3. dol.

Izšla je
druga razširjena izdaja
brošure

BORIS PAHOR

ODISEJ OB JAMBORU

Izvod stane
v Trstu in Gorici 1300 lir
drugod 3 dol.

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

VINCE SLADKO
TEČE PRAV GLADKO

pri »Jožkotu«

TRST

Ulica Ghega 3 - Tel. 24-780

In za prigrizek?
Za to se ni treba bat
tam visijo klobase in gnjat



precizna šestila
naočniki, fotografski
in filmski aparati

TRST

Ul. Carducci 15

Telefon 29-656

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič
Stojan



TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

Keržè

VSE ZA DOM HLADILNIKI

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI

PREDMETI PRALNI STROJI

TRST

Piazza S. Giovanni 1, tel. 35-019



tiskarna

graphart

trst - rossetti 14 - tel. 772151